This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Soc. 20666 e. 5/10

Soc. 20666 e. 5/10

VERHANDELINGEN VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN *Kunsten en Wetenschappen.*

TIENDE DEEL

Met Platen

TE

BATAVIA

Ter Lands Drukkerij

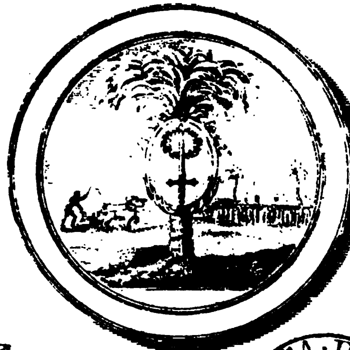
1825

VERHANDELINGEN VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP van Kunsten en Wetenschappen.

TIENDE DEEL

Met Platen

TE

BATAVIA

Ter Lands Drukkerij

1825

VOORBERIGT.

De uitvoerige en zaakrijke aanspraken, aan het hoofd van dit X deel der verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geplaatst, zouden eene voorrede voor hetzelve schier overtollig gemaakt hebben, indien niet de eene en andere belangrijke bijzonderheid op zich zelve en omstandig verdiende vermeld te worden. En waarom zouden wij het niet reeds bij den aanvang openlijk en dankbaar erkennen; dat het gunstig onthaal, waar-

me-

mede het IX deel dezer verhandelingen, in het verleden jaar door ons in het licht gegeven, zoo wel in Indië, *naar hetgeen wij hier bijna van iedereen vernemen mogten, als in het Vaderland, blijkens de openbare beoordeelingen in de maandwerken* (*), *bij het weetgierig en kunstminnend publiek verwaardigd is, ons zeer heeft aangemoedigd, om ook de uitgaaf van dit X deel te bevorderen; en wanneer aan hetzelve het geluk wedervaart, van op gelijke vleijende wijze hier en in* Nederland *ontvangen te worden (waaraan wij voor ons, dank zij der algemeen erkende kunde van deszelfs schrijvers! geenszins twijfelen) zoo zullen wij daarin eene krachtige aansporing vinden, om ook het XI deel, waartoe reeds eene genoegzame stof voorhande is, ten spoedigste in het licht te zenden. Weinig zouden ons echter onze bereidvaardigheid en welwillendheid ten dezen aanzien, hoe*

(*) Zie Recensent ook der Recensenten no. 9 van het XVII deel, en Kunst en Letterbode no. 38 en 39 1824.

hoe groot op zichzelve, bij de uitgaaf van dit X deel gebaat hebben, of in het vervolg nog baten, indien wij niet ook nu van ons verlicht en edelmoedig Gouvernement dienzelfden krachtdadigen bijstand en onbekrompene medewerking ondervonden hadden, die ons voorheen in staat stelden, om het IX deel het licht te doen zien. Hartelijke en eerbiedvolle hulde worde derhalve hier weder openlijk en erkentelijk toegebragt aan onzen edelen Beschermheer, den zoo algemeen beminden en hooggeschatten Opperlandvoogd van Nederland's Indië, **Baron van der Capellen,** *die in de voetstappen onzes geliefden Konings tredende, de verspreiding van ware verlichting en nuttige kundigheden, vooral die dit land onzer inwoning betreffen, als den stevigsten steun en zekersten waarborg voor de bestendige welvaart en bloei dezer gewesten beschouwt! Lang leve Zijn naam in de gedenkrollen dezer Maatschappij, en worden alle zijne weldadige pogingen tot bevordering van Kunsten en Wetenschappen ook*

 hier

hier met den besten uitslag bekroond! Wij mogen het hier niet verzwijgen, hetgeen ook met een enkel woord in de eerste en tweede hierna volgende aanspraak onzes voorzitters vermeld is, dat het Nederlandsch Indiesch Gouvernement ons ook voor den afdruk van dit X deel het vrije gebruik van 's Lands Drukkerij, en den dienst van derzelver geëmploijeerden toegestaan heeft.

Wij moeten in dit voorberigt ook nog iets zeggen over de opstellen en verhandelingen, die in dit X deel voorkomen, niet alleen om dat daarover naar den aard der tijdsgelegenheid niet dan beknoptelijk in de tweede aanspraak heeft kunnen gehandeld worden, maar ook om dat na verloop van eenige maanden in derzelver schikking en plaatsing eene verandering gekomen is, waarvan wij aan het publiek rekenschap verschuldigd zijn. In die aanspraak wordt beloofd, dat als een vierde stuk in het X deel dezer verhandelingen gedrukt zal worden een berigt wegens het eiland Linga en

des-

deszelfs bewoners, *door 's Gouvernements Translateur voor de Maleische taal, den Heer* van Angelbeek *te zamen gesteld. Daar dit stuk echter naar het oordeel van Besturende Leden nog eene kleine omwerking behoefde en deszelfs jeugdige en veel belovende schrijver, van wien wij nog meer belangrijke verhandelingen te gemoet zien, zich toen juist in het gevolg van Zijne Excellentie den Heer Gouverneur Generaal van Neêrland's Indië bevond, op Hoogstdeszelfs reize naar de* Moluksche Eilanden, *zoo is deze omgewerkte en eenigzins in eenen anderen vorm gegotene beschrijving te laat ingekomen, om nog in het X deel opgenomen te kunnen worden, maar zal, hopen en vertrouwen wij, een sieraad van het XI deel zijn. De plaats, die deze beschrijving zoude beslagen hebben, wordt nu verv uld door eene verhandeling over de* cholera morbus, *ons door den Heer* Vos, *geneesheer te* Chinsurah *op de vaste kust van* Indië *en Corresponderend Lid dezes Genootschaps, minzaam toegezonden. Tijdens genoemde aanspraak*

gehouden werd, bevond dit stuk zich nog in handen der door het Gouvernement benoemde en toen nog werkzame, maar sedert ontbondene kommissie van geneeskundig toevoorzigt in Neêrland's Indië, aan welke het door Besturende Leden ter beoordeeling was toegezonden; en zie daar de reden, waarom van hetzelve in die aanspraak geen gewag is gemaakt. Nader echter terug ontvangen zijnde met het gunstig gevoelen dier kommissie, dat deze verhandeling allerwaardigst is, om in de werken dezes Genootschaps opgenomen te worden, zoo bieden wij dezelve hierbij aan het geëerd publiek aan. Door deze verhandeling is echter geenszins vervallen de prijsvraag, over datzelfde onderwerp door de algemeene vergadering dezes Genootschaps op den 7den october 1823 uitgeschreven. Ter zelver tijd is bij ons van Japan *ingekomen een opstel van ons Corresponderend Lid, den Heer* von Siebold, Medicinæ Doctor, *geneesheer bij de Nederlandsche factorij op* Nangazakij, *bekelzende* beantwoording van eenige vragen over de

de Japansche vroedkunde. *Ofschoon dit een onderwerp zij, dat voor de meesten onzer geheel vreemd is, en wij eene en andere stelling, daarin voorkomende, voor rekening des schrijvers moeten laten, zoo hebben wij echter geen oogenblik geäarseld, om aan dit stuk eene plaats in ons X deel interuimen, te meer daar onze Mede-besturend Lid, de* Medicinæ Doctor Blume, *daarover een gunstig oordeel velde. Wij kunnen niet nalaten, des schrijvers eigene woorden over dit zijn werk, die in zijnen brief aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal van den 26sten november 1824 no. 4 voorkomen, hier ter neder te stellen, waarin hij het noemt: « eene verhandeling, door een mijner leerlingen opgesteld." Hij voegt er bij: « over dergelijke Kunsten en Wetenschappen, geloof « ik, op die wijze, door de opstelling namelijk van vragen en derzelver beantwoording door Japanners zelve de beste opheldering te kunnen krijgen." Het is voor ons streelend, om bij deze gelegenheid den*

 Heer

Heer von Siebold *als een zeer verdienstelijk, kundig en werkzaam Lid dezer letterkundige Maatschappij aan het publiek te mogen voorstellen, van wien wij de keurigste en zeldzaamste bijdragen voor hare werken te gemoet zien. Op het laatst van april 1823 uit* Europa *op* Batavia *aangekomen en omstreeks juli daaraanvolgende naar* Japan *vertrokken, heeft hij zich in het korte tijdsbestek van ruim één jaar, door eene aanhoudende oefening en verbazende inspanning, eene buitengewone en te regt bewonderenswaardige kennis in Japansche zaken verworven, en daarvan ten blijke, behalve dit opstel over de Japansche vroedkunde, nog twee verhandelingen aan den Gouverneur Generaal toegezegd, zijnde de eerste getiteld:* over den oorsprong der Japanners, *een vraagpunt, zoo lang door de geleerden in* Europa *betwist; en de tweede genaamd:* een kort begrip der Japansche taal, *welke laatste, in het Latijn geschreven, in dit X deel zoude opgenomen geweest zijn, indien de xylographische of in hout gesne-*

de-

dene tabellen, die de teekenen der Japansche letters of karakters uitdrukken (welke tabellen, negen in getal, de schrijver in de stad Oosaka *op* Japan *zelve heeft doen snijden, en die bij het werk zelve onmiddelijk gevoegd moeten worden, indien hetzelve verstaanbaar zal zijn) voor het vertrek der Nederlandsche schepen uit* Nangazakij, *in november 1824, gereed geweest en ons toegezonden waren. Dit echter door gebrek aan tijd niet hebbende kunnen geschieden, zijn Besturende Leden van oordeel geweest, om het drukken dezer verhandeling, die nu toch onvolledig zoude zijn, vooreerst uittestellen, en wanneer de verwachte tabellen ons omstreeks januari 1826 zullen geworden, dit kort begrip der Japansche taal in een volgend deel optenemen, verzeld van deszelfs tweede gedeelte, hetwelk de schrijver toen nog onder handen had, maar niet had kunnen voltooijen, en hetwelk wij dan insgelijks hopen te ontvangen. Indien wij in deze verwachting niet te leur gesteld worden, zullen wij in het*

voorberigt voor dat deel nader op dit onderwerp terugkomen.

Eindelijk moeten wij nog met een woord gewagen van het kleine maar belangrijke opstel van den Heer D. A. Overbeek, *Corresponderend Lid dezes Genootschaps, ten opschrift voerende:* vlugtige aanmerkingen op de Javaansche geschiedenis genaamd Sadjara Radja Djawa, *waarvan eene vertaling gevonden wordt in het I en II deel dezer verhandelingen. Wij behooren reden te geven, waarom ook daarvan in de tweede aanspraak onzes voorzitters geene melding heeft kunnen gemaakt worden. De Nederlandsche bezittingen op de vaste kust van* Indië, *ingevolge het gesloten tractaat tusschen de* Nederlanden *en* Groot-Brittannie *van den 17den maart 1824, aan* Engeland *afgestaan zijnde, was de Heer* Overbeek, *toen Resident van* Chinsurah, *door het Gouvernement naar* Batavia *opontboden. Genoodigd zijnde tot de bijwoning van eene vergadering van Besturende Leden in mei jl. (welke ook begunstigd werd door de hooge* te-

tegenwoordigheid van onzen geëerbiedigden Beschermheer) ten einde een plan van aanstaande werkzaamheden voor dit Genootschap te beramen, las de waardige en kundige schrijver deze aanmerkingen voor, waarin hij bewijst, dat deze historie van Sadjara Radja Djawa, *wel verre van eenig licht te verspreiden over de aloude geschiedenis van* Java, *gelijk derzelver uitgever beweerde, integendeel haren geheelen oorsprong ontleent uit het Hindoesche godenstelzel; en dit zijn geschrift vond zoo veel bijval bij Besturende Leden, dat men oogenblikkelijk besloot, hetzelve in het X deel aan het letterminnend publiek aantebieden. Van datzelfde achtingswaardig Lid, die in zijne jongelings-jaren uit* Europa *op* Chinsurah *gekomen, daar grijs is geworden en door onvermoeide vlijt gedurende een langdurig verblijf zich eene volledige kennis van het land, de taal, de geschiedenis, den regerings-vorm, de zeden en gewoonten, de oudheden en de fabelleer der in vele opzigten zoo merkwaardige Hindoes verworven*

heeft

heeft, hopen wij ook in den vervolge, in dien het der Voorzienigheid behaagt, zijne dagen te rekken, de keurigste bijdragen voor onze werken te ontvangen.

De vier overige schrijvers, wier bijdragen en opstellen in dit X deel voorkomen, zijn in de tweede aanspraak opgenoemd; zij zijn allen van zulk eene gunstige zijde in Indië *bekend, dat het overtollig zoude zijn, hier iets tot hunnen lof bijtevoegen, en de Nederlansdche kunst-regters zullen hun (hieraan twijfelen wij geenszins) de welverdiende goedkeuring niet onthouden. De Heer* P. P. Roorda van Eijsinga *is een nog jeugdige schrijver, die in 1819 in* Indië *gekomen, zich reeds op de voordeeligste wijze onderscheiden heeft door het vervaardigen en uitgeven van een Nederduitsch-Maleisch en Maleisch-Nederduitsch woordenboek; en uit wiens grondige kennis van deze taal wij nog de schoonste vruchten voor de Maleische letterkunde in het algemeen en de werken van dit Genootschap in het bijzonder te gemoet zien. Deze zijne ver-*

verhandeling over Ismâ Jatiem *is hare geboorte verschuldigd aan de vierde prijsvraag, door Besturende Leden voorgesteld en in de algemeene vergadering van den 7den october 1823 uitgeschreven, daar dezelve hem aanleiding en als het ware de eerste gedachte gegeven heeft, om in deze soort van schrijven zijne eerste krachten te beproeven.*

Datzelfde gunstige getuigenis, hetwelk wij in het voorberigt van ons voorgaand deel gegeven hebben aangaande onzen Mede-directeur Blume, *komt hem weder ten volle toe; onophoudelijk voortgaande in het onderzoeken der natuur op* Java, *zendt hij ons steeds het edelste zijner verzamelingen toe, waarvan zijne hier voorkomende beschrijving van den* Gedé *eene proeve is. Wij vleijen ons, dat ook in den vervolge die rijke bron mild voor ons vloeijen zal.*

De Heer Domis, *Resident van* Samarang, *had in de gewigtige betrekking, die hij bekleedt, eene uitmuntende gelegenheid tot eene naauwkeurige beschrijving van die*

plaat-

plaatsen en oudheden, die hij behandelt, als welke allen in zijne residentie gelegen zijn. Al wie den schrijver kent als een verstandig man, geschikten waarnemer en werkzaam ambtenaar, zal hier iets belangrijks verwachten en in deze zijne verwachting, dit vertrouwen wij, niet bedrogen worden.

De schets van Benkoelen *door den Luitenant-Kolonel* Nahuijs, *Lid dezes Genootschaps en gewezen Resident van* Djocjokarta, *is ontleend uit eenen brief, aan zijnen vriend en chef, den Luitenant-Generaal* H. M. de Kock, *op zijne reize naar* Europa, *werwaarts hij met verlof vertrokken was, geschreven, waarin hij, daar hij zijne reis over* Padang, Benkoelen, Sinkapoera *en* Calcutta *wilde voortzetten, eenige bijzonderheden meldde der plaatsen, door hem bezocht. En daar* Benkoelen *eene dier voorheen Engelsche bezittingen op* Sumatra *is, die hij het bovengenoemde tractaat door* Groot-Brittannie *aan de* Nederlanden *zijn afgestaan, zoo geloofden de Besturende Leden dat eene naauwkeurige en onpartijdige beschrijving*

van

van die plaats door het letterlievend en vaderlandminnend publiek in Indië, *zoo wel als in* Europa, *met genoegen zoude ontvangen worden.*

Aan alle deze verdienstelijke schrijvers betuigen wij ook nu onze vurigste erkentenis voor deze bijdragen, ons voor dit X deel zoo minzaam verleend, en wij bevelen de wetenschappelijke belangen dezes Genootschaps, ook voor den vervolge, in hunne wiendelijke, ons zoo aangename en belangrijke medewerking.

Aan het net en vaardig stift van ons teekenkundig Mede-Lid, den Heer A. J. Bik, *zijn wij de in plaatdruk gebragte afbeeldingen schuldig, die bij dit deel gevoegd zijn, en waarvoor wij dien belangloozen kunstenaar onzen hartelijken dank toebrengen.*

Moesten wij bij de uitgave van het IX deel, in deszelfs voorberigt, eenige verontschuldigingen maken wegens den min sierlijken druk door den slechten toestand der letters op dat tijdstip, wij mogen ons nu integendeel

deel beroemen, dat dit X deel in bevalliger en netter gedaante te voorschijn treedt, daar 's Lands drukkerij door het ontvangen van nieuwe persen en letters, eene niet geringe uitbreiding en verbetering ondergaan heeft.

Ten opzigte der drukfeilen echter, die hier en daar nog schuilen, vragen wij toegevendheid, die ons ook niet zal geweigerd worden, wanneer wij aanmerken, dat de schrijvers dezer verhandelingen niet altijd in de gelegenheid waren, om de drukproeven natezien en te verbeteren, even gelijk dit plaats vond bij de uitgave van het IX deel en wij hierop ook in deszelfs voorberigt den lezer opmerkzaam gemaakt hebben.

BE-

BERIGT

VAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
VAN
Kunsten en Wetenschappen
VOOR HET JAAR 1824.

Het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* hield, op *zaturdag* den 24sten *april* 1824, eene algemeene vergadering, ter viering van den verjaardag van deszelfs oprigting, en van deszelfs *zes-en-veertig* jarig bestaan.

Deze plegtige vergadering werd begunstigd door de tegenwoordigheid van meest al de ter hoofdplaats aanwezige Leden, en leverde, in het geheel vernieuwd en met keurige netheid, dank de weldadige hulp en tusschenkomst van het Hoog Indisch Bestuur! vertimmerd lokaal, in het Genootschaps-huis op *Rijswijk*, eene verheugende vertooning op.

De Voorzitter, de Heer Mr. P. S. Maurisse, opende de vergadering met eene gepaste en voor de heugelijke gelegenheid zeer doeltreffende aanspraak, houdende een kort verslag van den tegenwoordigen bloeijenden staat van het Genootschap, en van hetgeen, sedert de laatste algemeene vergadering van den *7den october*

1823, bij hetzelve was voorgevallen en verrigt, daarbij tevens regtmatige en eervolle hulde doende aan de verdiensten van het aan het Genootschap ontvallen honorair Lid, wijlen den Heer Joan Theodoor Ross, Hoogleeraar en emeritus Predikant, welke, gedurende eene lange reeks van jaren, het secretariaat en voorzitterschap met allen ijver en belangstellende medewerking heeft bekleed; terwijl vervolgens ook melding werd gemaakt van het afsterven van den Heer D. J. van Boekholst, Lid der hoofdkommissie van verponding, en van het verzochte ontslag door den Heer J. G. van den Berg, gewezen Lid bij den raad van justitie te *Batavia*, beide Leden van het Genootschap; tellende het Genootschap thans, voor zoo verre de berigten van het overlijden van buitenlandsche Leden onbekend zijn:

Acht honoraire Leden;

Vier-en-twintig Corresponderende Leden; en

Twee-en-tachtig gewone Leden, van welke *negen-en-dertig* te dezer hoofdplaats aanwezig.

Door den Voorzitter werd vervolgens aan de vergadering mededeeling gedaan van de, door een aantal geleerde genootschappen en maatschappijen en andere voorstanders van kunsten en wetenschappen, aan het Genootschap aangebodene keurige boek-geschenken, en daarvoor er-

erkentelijke dank aan de milde gevers betuigd; bij diezelfde gelegenheid de vergadering opmerkzaam makende op den onvermoeiden en belangrijken arbeid van het Mede-besturend Lid, den Heer G. de Serière, die eenen zeer doelmatigen catalogus der boeken en voorwerpen, uitmakende de bibliotheek en het kabinet, vervaardigd, beide laatstgenoemden in eenen behoorlijken en geregelden staat gebragt, en daaraan een ordelijk aanzien gegeven heeft, met kennisgave tevens, dat, ter verfraaijing en uitbreiding derzelve, en ten einde een goed voorbeeld daartestellen, Besturende Leden aan het Genootschap een aantal belangrijke en keurige boeken en zeldzaamheden hebben ten geschenke aangeboden, in het vertrouwen, dat de, tot hetzelfde einde bij de overige Leden rondtezenden, ter tafel gebragte lijst van inschrijving hetzelfde goed onthaal zal genieten.

Naar aanleiding van dit alles werd der. vergadering kennis gegeven, dat Besturende Leden hadden besloten, den genoemden Mede-Bestuurder G. de Serière te benoemen en aantestellen tot bibliothecaris en opziener van het kabinet van het Genootschap; en dat deze betrekkingen door dien heer volvaardig waren aangenomen.

De Voorzitter verzocht daarna den Secretaris, rekening en verantwoording te doen; blijkende het uit de, te dien aanzien ter tafel ge-

bragte stukken, dat het batig saldo der kas bedraagt *f* 3390: 19: onaangezien de onkosten der oplage van het 9de deel der verhandelingen met de platen, en verdere huishoudelijke uitgaven zeer groot zijn geweest.

Hierna zijn tot *gewone leden* van het Genootschap benoemd:

Mr. P. H. Esser, Prokureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof;

A. F. Winter, Kolonel Inspecteur der militaire administratie;

J. van Geen, Generaal-Majoor, Kommandant der infanterie en kavallerie;

J. D. Cochius, Luitenant-Kolonel, fungerend Directeur der genie en civiele gebouwen;

Mr. J. H. Spiering, Lid van het Hoog Geregtshof;

J. Kruseman, Ajunct Directeur der inkomende en uitgaande regten;

J. H. Horst, Architect der civiele gebouwen;

A. T. Raaff, Luitenant Kolonel, Resident en Militaire Kommandant van *Padang;*

H. J. Domis, Resident van *Samarang;*

P. van Laren, Predikant bij de Hervormde Gemeente te *Batavia;*

C. S. W. Grave van Hogendorp, Resident van *Batavia;*

...... van der Hilst, Adjunct Architect der civiele-gebouwen; en

D.

D. T. H. Helbach, Lid van de algemeene rekenkamer;

Tot Corresponderende Leden

J. C. Vosmaer, buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Utrecht*;

A. van Stipriaan Luiscius, Med. Doctor te *Delft*;

R. P. van de Kasteele, Directeur van het koninklijk kabinet van zeldzaamheden te *'s Gravenhage*; en

Jacobus Koning, Griffier bij het vredegeregt te *Amsterdam*.

Daarna werd door het Besturend Mede-lid, den Heer G. de Serière, met alle welsprekendheid, eene sierlijke lofrede gehouden op Jan Pieterszoon Koen, voormalig Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, daarbij het leven en de daden van dien beroemden staatsman beschouwende in de onderscheiden werkkringen, waarin hij geplaatst geweest is, te weten: als een groot koopman, als een groot regent en held, en als een deugdzaam en edelaardig mensch, welke redevoering met niet weinig genoegen aangehoord, en den verdienstelijken redenaar, bij monde van den Voorzitter, daarvoor de dankbare hulde der vergadering toegebragt werd, met verzoek, om van dat stuk het wel verdiende gebruik te mogen maken, hetwelk door den redenaar heuschelijk is vergund geworden.

 Ver-

Vervolgens werd door den Voorzitter voorgelezen een door den Heer D. H. ten Kate van Loo, Adjunct-Griffier bij den raad van justitie te *Batavia* vervaardigde lierzang op dit plegtig feest van het *Bataviaasch Genootschap*; waarin de vergadering, met streelend genoegen, 's mans dichterlijke talenten heeft opgemerkt; en ten blijke, dat men niet onverschillig is aan de zucht, welke voornoemde Heer D. H. ten Kate van Loo, voor de belangen van het Genootschap had doen kennen, denzelven heeft benoemd tot gewoon Mede-lid.

Eindelijk wendde de Voorzitter zich tot de aanwezende Leden, en sloot de plegtigheid van dezen dag met eene hartelijke toespraak, onder dankbaar aandenken aan de groote verdiensten en milde ondersteuning van des Genootschaps geëerbiedigden Beschermheer, en de beste wenschen voor den bloei en het voordurend bestaan van het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* uitboezemende.

De Secretaris van het Bataviaasch Genootschap,

VAN DER VINNE.

BATAVIA, den 24sten april 1824.

VER-

VERSLAG

VAN DEN

STAAT DES GENOOTSCHAPS,

GEDAAN IN DE ALGEMEENE VERGADERING

van den 24sten april 1824,

DOOR DEN VOORZITTER

Mr. P. S. MAURISSE.

WEL EDELE HEEREN, MEDE-BESTURENDE EN VERDERE LEDEN VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN!

In de laatste algemeene vergadering, welke wij, in tegenwoordigheid van onzen geëerbiedigden Beschermheer, en onder Hoogstdeszelfs dadelijke medewerking als een gewoon Mede-lid, met zoo veel genoegen hebben mogen houden, is, bij de als toen nieuwlings aangenomene wetten, bepaald, dat, ten minste tweemaal in het jaar, eene algemeene vergadering van al de Leden zal gehouden worden. Ruim *zes* maanden sedert verloopen zijnde, is het aan Besturende Leden voorgekomen, dat het niet ongepast zoude zijn eene dergelijke bijeenkomst te beleggen; en wel op dezen dag, die, volgens de openlijk gedane bekendmaking, de verjaardag der stichting is; terwijl het nadenken, hoe het Genootschap reeds *zes-en-veertig* jaren heeft bestaan, en de beschouwing van deszelfs tegenwoordigen staat eene alleraangenaamste stof ter overweging oplevert.

Den

Den mensch, als geen onverschillig wezen kunnende zijn, bezielt toch voorzeker geene zucht zoo sterk, dan die eener zoo veel mogelijke geduurzaamheid van al, wat hem, zoo lang hij zelve mag bestaan, vergenoeging verschaft. Hij weet dat, nevens hem zelven, met uitzondering echter van zijn redelijk denkvermogen, als alleen voor de onsterflijkheid bewaard, al het ondermaansche, zoomede alle menschelijk bedrijf, eenmaal een einde nemen moet; en dat mitsdien het haken naar eene onafgebrokene bestendigheid even zeer eene dwaasheid zoude zijn, als het rekenen op eene eeuwigheid van zijn menschelijk leven. Zijne zucht kan derhalve alleen zijn naar eene zoo veel mogelijke geduurzaamheid: en het blijft hem eene innige vreugde, zich te mogen verheugen over het nog voortdurend bestaan, zoo van zich zelven, als van zijne dierbare betrekkingen; zoo dikwijls hij dan ook met de zijnen zulk een belangrijk tijdvak, als dat van een jaar, heeft mogen ten einde brengen, kan hij niet nalaten, met den anderen, dat tijdstip met openlijke vreugde te vereeren. En ziet daar het eenvoudige en ware denkbeeld van het vieren van het oude en nieuwe jaar, mitsgaders van invallende verjaardagen.

Naarmate hij nu bovendien zich over geene drukkende wisselvalligheden behoeft te beklagen, of naarmate zelfs eenig bedrijf, van wel-

ken

ken aard het ook zij, hem het zich voorgesteld streelend vergenoegen mag blijven doen geboren worden, des te grooter is zijne vreugde. Ja, naarmate dit bedrijf van meerder belang is, en hij het met een goeden uitslag steeds bekroond ziet, vindt hij zich genoopt om, zoo hij den dag des aanvangs kan terugdenken, denzelven aan eene feestviering toetewijden. En ziet daar het denkbeeld, dat ons alhier te zamenbrengt.

Ja, mijne hooggeachte feestgenooten! ons pogen is immers geen ander, dan, door de beoefening van kunsten en wetenschappen, het algemeen nuttig te zijn. Het is de zinspreuk, de banier van het Genootschap. Het kenmerkt tevens het edelst gedeelte van het redelijk denkvermogen des menschen, en van de groote einden, waartoe hij, bij de beschouwing der menschelijke maatschappij, zich voelt aangespoord, als daartoe almede zich geschapen achtende. Hij erkent, dat hij niet voor zich zelven alleen leven kan of mag; en zijne menschlievendheid dringt hem om tot het algemeen nut werkzaam te zijn. Het is trouwens aan geene bedenking onderworpen, of er zijn altijd menschen geweest, en worden er ook nog gevonden, welke men den lof moet toezwaaijen van, door hunne persoonlijke werken, voor het algemeen groot nut te hebben gesticht, en der toenemende verlichting bevorderlijk te zijn ge-

geweest. Ons Vaderland zelf heeft zoodanige groote mannen in verschillende takken van wetenschap bezeten, en bezit die nog. Edoch het is even zeer, van de oudste tijden af, steeds eene erkende waarheid geweest, dat zulk een groot oogmerk nog beter door vereende werkzaamheden van meerderen bereikt kan worden. En deze overweging heeft aan zoo vele genootschappen, als er, onder welken naam ook, kunsten en wetenschappen beoefenende, ooit hebben bestaan, het aanwezen gegeven.

Dit zoo belangrijk grondbeginsel bestuurde dan ook de genen, die zich, in den jare 1778, alhier vereenigd hebben om dit *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* daartestellen. En eene feestviering als die van dezen dag, vordert gebiedend, dat wij, met luide lofverbreiding, aan de nooit volprezen doeleinden dier stichters gedenken. Men leze de voorrede van het eerste deel van 's Genootschaps verhandelingen, en men zal de groote verdiensten van Mr. Jacob Cornelis Mattheus Radermacher, als den eersten Voorzittenden Directeur, en van allen, die, zoo in, als buiten het Nederlandsch Indisch bestuur, 's mans ijver en opofferingen hebben ondersteund, met gevoelige dankbaarheid leeren kennen.

Dat ons Genootschap ook werkelijk het algemeen nut bevorderlijk is geweest, bewijzen des-

deszelfs, van tijd tot tijd, door de drukpers gemeen gemaakte verhandelingen, vervat in de zes eerste boekdeelen, zoo als die, tot in het jaar 1792, zijn in het licht gegeven, en die, zoo in het Vaderland, als elders, met geen gering welgevallen zijn ontvangen.

Dat het Genootschap, gelijk al wat op de wereld is, tevens wisselvalligheden heeft ondervonden, blijkt kennelijk, wanneer men nagaat, dat daarna dergelijk eene uitgaaf van 'sGenootschaps werken geene plaats heeft gevonden; waarvan de genen, die de opgevolgde tijden, inzonderheid hier te lande, beleefd hebben, zeer klaar de redenen en oorzaak kennen, terwijl anderen, later alhier gekomen, dezelve zeer gemakkelijk kunnen nagaan.

Men mag het trouwens als wonderlijk beschouwen, dat, wanneer de Engelschen van dit eiland *Java* meester zijn geworden, het Genootschap deszelfs werkzaamheden, onder dit Britsch tusschenbestuur, niet alleen hervat maar openlijk heeft doen kennen, uitwijzens het 7de en 8ste deel van 'sGenootschaps verhandelingen, in de Engelsche en Nederduitsche taal, door den druk, in de jaren 1814 en 1816, gemeen gemaakt.

Edoch deze zelfde aanmerking geeft mij de aangenaamste gelegenheid om, aanvankelijk, den Nederlander, die van de geneigdheid des Gouverneurs Raffles tot de beoefening van kun-

kunsten en wetenschappen gebruik wist te maken, den verdienden lof toetezwaaijen. Ik bedoel het ons kortlings ontvallen Mede-lid, den Hoog Eerwaardigen Hoog-geleerden Heer Joan Theodoor Ross, laatstelijk rustend Predikant bij de hervormde gemeente. Ja, het is deze man, die 's Genootschaps belangen nooit heeft vaarwel gezegd. Bij den vorigen, gansch kwijnenden, toetand van het Genootschap heeft hij, als Secretaris, steeds al wat tot hetzelve behoorde, onder zijne zorg aangehouden, en aan de huishoudelijke zaken eenen zoo veel mogelijken voortgang gegeven. Vervolgens den Gouverneur Raffles leerende kennen, heeft hij zich daarvan zoo wel weten te bedienen, dat, onder de begunstiging des Gouverneurs, het Genootschap deszelfs openlijke werkzaamheden heeft hernieuwd. En de Heer Ross is als toen, eerst weder tot Secretaris, en daarna tot Voorzitter benoemd van zoodanig ligchaam van bestuur, als, door de gewillige medewerking van andere verdienstelijke voorstanders, daargesteld is kunnen worden.

Moesten voorts de Engelschen, in den jare 1816, het eiland *Java* aan ons Moederland wedergeven, het toen hersteld Nederlandsch bestuur kon de belangen van het Genootschap niet uit het oog verliezen; en, hoedanig nu, eerst onder het voorzitterschap van den Hoogleeraar Casparus Georgius Carolus Reinwardt,

wardt, als Directeur van kunsten en wetenschappen, en, na deszelfs vertrek, onder den Heer Ross, de staat van het Genootschap was; zoomede, hoe de laatstgenoemde die gene is geweest, welke den eersten steen heeft gelegd, waarop het gebouw nader is opgetrokken, heb ik breedvoerig doen kennen bij het, in onze vorige algemeene vergadering van den 7den october 1823 gedaan, verslag.

Zijn wij dan, Mijne Heeren! zoo als het betaamt, op dezen dag, erkentelijk en dankbaar in onze nagedachtenis aan den Heer Radermacher, als stichter des Genootschaps, wij moeten, met geen minder warm hart, den Heer Ross, als den onvermoeiden, doch thans helaas! ons door den dood ontrukten instandhouder, gelijke hulde toebrengen.

Ons allen bezielt trouwens geene andere bedoeling, dan werkzaam te wezen in den geest onzer inrigting, dat is, ten nutte van het algemeen: en, mogen wij daaraan iets hebben toegebragt, of nog kunnen toebrengen, dan hebben wij alle reden om, op dezen verjaardag, ons openlijk over ons bestaan te verblijden. Het is tevens zoo. Bij mijn verslag toch van den 7den october des verleden jaars, heb ik den staat des Genootschaps, ook in deszelfs vooruitzigten, onder anderen door de groote medewerking onzer geëerbiedigde Hooge Regering, als niet ongunstig kennelijk gemaakt.

En,

En, hetgeen ik, namens Besturende Leden, aan de vergadering heb toegezegd, is ook werkelijk volbragt: dat is, de uitgaaf van het negende deel van 'Genootschaps verhandelingen, als de eersteling onzer vernieuwde werkzaamheden; terwijl de graagte, welke de een den ander inspreekt om het te lezen, ons de overtuiging geeft, dat wij niet geheel ten onnutte werkzaam zijn geweest.

Wij ontvangen ook alreede het een en ander, hetwelk stof zal leveren om aldus te vervolgen; terwijl wij vertrouwen op nog meerder te mogen rekenen, ook welligt uit de handen van een of meerderen onder U.

Het is wijders ook in andere opzigten, welke het Genootschap in deszelfs bestemming niet dan voordeelig kunnen zijn, dat wij reden vinden tot het heugelijk vieren van dezen verjaardag. Ja, zoo heeft de Hooge Regering, tot luister van het Genootschap, al de gebreken van het gebouw, zoo binnen als buiten, doen wegnemen, en ik mag U vergelukken met de gehcele voltooijing van hetzelve, zoo als openlijk zigtbaar is.

Door de getrouwe voldoening van hetgeen elk Lid, zoo bij zijne aanneming, als tot jaarlijksche toelaag verschuldigd is, bevindt zich onze kas in eene redelijke gesteldheid, waarvan de penningmeester straks opening geven zal.

Van Besturende Leden is, tot innerlijke vreugde

de niemand komen te overlijden; terwijl het geheele verlies van Leden, behalve dat van den te regt betreurden Hoogleeraar Ross, zich bepaalt tot wijlen den Heer D. J. van Boekholst, laatstelijk Lid van de hoofd-kommissie van verponding, en den Heer J. G. van den Berg, welke laatstgenoemde voor het lidmaatschap heeft bedankt; zoo dat, ten minste voor zoo ver ingekomen berigten zulks niet tegenspreken, het Genootschap thans uit 83 gewone Leden bestaat; als 40 ter dezer hoofdplaats; 12 op andere plaatsen in Indië; en 13 buiten 's lands; tellende men bovendien nog 8 honoraire Leden, mitsgaders 24 corresponderende, zoo in Indië, als in andere gewesten van het vaste land.

Het Genootschap heeft weder verscheidene toegezonden boekwerken ontvangen, welke wij U willen doen kennen, met de namen der milde gevers; terwijl het alles ter Uwer bezigtiging alhier is voorgelegd.

Van den Heer J. K. L. von Kirckhoff, Med: Doct: en Corresponderend Lid dezes Genootschaps, te *Antwerpen:*

a. Zijne *Verhandeling over den Militairen Geneeskundigen dienst;* en

b. Zijne *Observations médicales, faites pendant les campagnes de Russie et d'Allemagne, en 1812 et 1813.*

Van Rector en Senaat der Hooge School, te

Groningen, de *Annales Academiæ Groningganae, ab anno 1820 ad seq. 1821.*

Van wege het Ministerie van Kolonien, de *Flora Batava* van J. C. Sepp en zoon, en Professor J. Kops; *de 63ste uitgaaf.*

Van het gewoon Lid dezes Genootschaps, den Heer G. van Angelbeeck, de door zijn Ed. herziene en nieuwlings uitgegeven *Maleische Spraakkunst van* G. H. Werndleij.

Van ons corresponderend Medelid, den Heer J. H. Bletterman, Nederlandsch Consul te *China*, den welken wij het genoegen hebben van heden avond in ons midden te zien, het zoo kostbaar en belangrijk, als uitvoerig *Woordenboek der Engelsche en Chinesche talen*, van Dr. Morrisson, te *Macao* gedrukt, 4 deelen, in 8 banden, in groot 4°.

En van het honoraire Medelid, den Heer C. P. Thunberg, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Upsal*, een breedvoerig en beredeneerd programma, uitgegeven door den mede Hoogleeraar aldaar Carolus Zetterstrom, en dienende tot bekendmaking van de aanstaande *drie-en-dertigste* inwijding van eenige daarbij vermelde geneesheeren.

Wij hebben ook van het Gouvernement dezer landen ontvangen de schriftelijke *Weerkundige waarnemingen, te Japan gedaan, van den 1sten october 1822 tot den 1sten october 1823.*

En

En van ons Medelid, den Heer J. J. van Sevenhoven, laatstelijk Kommissaris te *Palembang*, een *Piagem*, in de Javasche taal, op eene zilveren plaat geschreven, zoo als die voorheen door de Sultans van *Palembang* aan de Distrikts- en Dorps-Hoofden werden afgegeven tot regeling van verscheiden regtszaken, met eene overzetting in de Nederduitsche taal.

Terwijl wij, volgens ontvangene toezegging van het corresponderend Lid, den Heer J. R. Vos, Med. Doct. te *Chinsurah*, dagelijks mogen te gemoet zien:

a. Een nieuw testament in de Arabische taal.

b. Een nieuw testament in de Bengaalsche taal.

c. Een bijbel in de Haroteesche taal.

d. Het Euangelium van Mattheus in de Indostansche en Engelsche talen; en

e. De Psalmen Davids in de Orixasche taal.

Zoo lang het Genootschap heeft bestaan, en naar gelang deszelfs boekerij, zoomede de verzameling van zeldzaamheden meer en meer toenamen, is het uitzigt steeds geweest naar eenen beredeneerden catalogus van dat alles. Zoo menigmaal er wets-bepalingen zijn daargesteld, is sulks te vervaardigen als eene verpligting voorgesteld. Ja, hetzelve is bij de wetten, zoo als

 die

die op den 7den october des verweken jaars 1823, zijn aangenomen, herhaald. Het is echter steeds vruchteloos geweest. Dan nu, Mijne Heeren, hebben Besturende Leden, het genoegen, U te melden, dat aan dit, zoo doelmatig uitzigt, binnen zeer korten tijd, geheelijk voldaan zal wezen. Er bestaat reeds een bijna volledige, en, zoo veel mogelijk, beredeneerde catalogus der boeken, waarbij men dezelve vermeld en gerangschikt zal vinden naar het vak van wetenschap, waartoe ieder werk behoort, ingevolge hunner plaatsing in de onderscheiden kasten, welke wij rondom ons zien staan: waarna nog een catalogus van 's Genootschaps zeldzaamheden volgen zal; zoo dat het niet lang lijden zal, of men ziet zich den weg gebaand tot het gemakkelijk gebruik maken van onzen boeken-schat, waarbij zich voortreffelijke werken onderscheiden, zoomede tot verlustiging, bij de beschouwing van vele zeer merkwaardige en niet algemeen bekende voorwerpen.—Wij moeten U tevens den man doen kennen, aan welks kunde, ijver en onverzaagden arbeid men al dat genoegen te danken heeft. Het is ons geacht Mede-Besturend Lid, de Predikant de Serière; aan denwelken wij dus ook onzen hartelijken dank openlijk willen hebben toegebragt.—Alle zulke verzamelingen vereischen nogtans een bijzonder toezigt: en, zoo zeer als nu niemand met den innerlijken staat, en de ge-

gevestigde orde van alles, beter bekend is dan de Heer De Serière, zoo hebben Besturende Leden niet beter gemeend te kunnen handelen, dan denzelven Heer, onder de benoeming tot *Bibliothecaris en opziener des kabinets*, die zorg optedragen: en zijn Eerwaarde heeft zich deze onze beschikking met de meeste bereidvaardigheid laten welgevallen.

In het belang des Genootschaps hebben wij de eerbiedige vrijheid gebruikt van aan Zijne Majesteit den Koning, aan Zijne Excellentie den Minister voor het Publiek Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Kolonien, en aan Hun Edel-Mogenden de Staten Generaal, een exemplaar van het negende deel van 's Genootschaps verhandelingen aantebieden.

Eene gelijke verzending hebben wij ook gedaan aan den Hoogleeraar C. G. C. Reinwardt, te *Leijden*, aan de buitenlandsche Leden dezes Genootschaps, voor zoo verre hunne verblijfplaatsen bekend zijn, mitsgaders aan alle vaderlandsche Genootschappen en Maatschappijen, met uitnoodiging om ons de ontbrekende deelen van derzelver uitgegeven verhandelingen toetezenden.—Alles in de hoop van, bij een bestendigen vrede, eene wederzijdsche aanraking te doen herleven.

Des hebben wij 's Genootschaps Programma van den 7den october 1823, ook naar Nederland gezonden, ter plaatsing in de Nederland-

 sche

sche Staats-Courant, in de Haarlemsche Courant, in den Kunst- en Letter-bode, in de Boekzaal der geleerde wereld, en in de Vaderlandsche Letteroefeningen.

En hiermede, Wel Edele Heeren, besluit ik dit mijn verslag; mij vleijende dat het Uwen geest zal doen stemmen naar den eisch eener blijde feestviering bij het genot eener gemoedelijke zelfsvoldoening, wanneer men zeggen kan, ik heb wel gedaan.

BE-

BERIGT

VAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP,
VAN
Kunsten en Wetenschappen.
VOOR HET JAAR 1825.

Het *Bataviaasch Genootschap* van *Kunsten* en *Wetenschappen* hield, op *woensdag den 2den februari 1825*, eene algemeene vergadering in het Genootschapshuis op *Rijswijk*, bij *Batavia.*

Deze plegtige en bijzonder talrijke bijeenkomst mogt het voordeel genieten der hooge tegenwoordigheid van Zijne Excellentie den Heer Secretaris van Staat, Gouverneur Generaal over Nederlandsch Indië, als Beschermheer van het Genootschap.

De Voorzitter, de Heer Mr. P. S. Maurisse, opende de vergadering met eene aanspraak, houdende een verslag van den tegenwoordigen bloeijenden staat van het Genootschap, en van hetgeen sedert de laatste algemeene vergadering, van den *24sten april 1824*, bij hetzelve was voorgevallen, en door Besturende Leden verrigt geworden; daarbij eervolle hulde doende aan de ware verdiensten der twee aan het Vader-

land en der Kunsten en Wetenschappen, helaas! te vroeg ontrukte Corresponderende Leden: Mr. R. H. Arntzenius, in leven 'sRijks Advokaat in de provincie *Noord-Holland*, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, en J. C. Vosmaer, in leven buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de hooge school te *Utrecht*; waarbij ook tevens loffelijke melding werd gemaakt van het groote verlies door het Genootschap geleden, door het overlijden van den Luitenant-Kolonel A. T. Raaff, in leven Resident en militaire kommandant van *Padang*, die niet eens de hulde, aan zijne talenten toegebragt, door de benoeming tot gewoon Lid van het Genootschap, heeft mogen kennen.

De Voorzitter berigtte wijders, als een blijk van den toenemenden bloei des Genootschaps, dat deszelfs Bibliotheek en Museum groote aanwinsten hadden gedaan, door de waardige en keurige geschenken, zoo wel van een aantal Leden hier te lande, als van verscheidene Vaderlandsche Maatschappijen en geleerde personen, met groote belangstelling ontvangen, en werd daarvoor erkentelijke dank aan de milde gevers toegebragt: met betuiging, dat Besturende Leden, van hunne zijde ook niet hebben opgehouden, de aangeknoopte gemeenschap en aanraking van het Bataviaasch Genootschap met andere Maatschappijen en beöefenaars van kunsten en wetenschappen, allezins levendig te houden,

en

en daartoe voornamelijk in staat te zijn gesteld door de onbeperkte en vereerende ondersteuning van 's Genootschaps geëerbiedigden Beschermheer.

De vergadering vernam vervolgens met zeer veel genoegen, dat door den loffelijken ijver, en de werkzaamheid van 's Genootschaps Bibliothecaris, de boekerij, voor zoo veel de daartoe in zijn bereik geweest zijnde middelen konden strekken, in eenen goeden en geregelden staat is gebragt geworden; dat nog niettemin eenige opofferingen zullen moeten geschieden, om vele fraaije, kostbare en zeldzame werken, dat uiterlijk aanzien te doen opleveren, hetwelk derzelver inhoud en waarde hoogstens verdienen, dat Besturende Leden, ten einde kompleete stellen van de deelen der verhandelingen, voor dezelve algemeen verkrijgbaar te stellen, eene herdruk van het 3de en 4de deel derzelve in het licht hebben gegeven: en dat eindelijk onafgebroken wordt gearbeid aan den opbouw van het eerstdaags uittegeven 10de deel, waarvoor al de bouwstoffen, (door den Voorzitter opgenoemd wordende), bij - een - verzameld zijn, en hetwelk met verscheidene in het koper gebragte afbeeldingen zal verrijkt worden.

Door den Secretaris werd vervolgens, in zijne hoedanigheid van penningmeester, rekening en verantwoording gedaan, der gedurende het voorgaande Maatschappelijk tijdvak, ontvangene

 en

en uitgegevene penningen, en eene kommissie benoemd tot examinatie van een en ander.

Hierna zijn door de algemeene vergadering, op dadelijke voordragt van, dan wel met toetreding van Besturende Leden, tot de te dien opzigte door 's Genootschaps Beschermheer en andere Leden gedane voorstellen, met eenparige goedkeuring benoemd geworden.

Tot Honoraire Leden:

G. K. Graaf van Hogendorp, Grootkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der 2de Kamer der Staten Generaal, Lid van het Koninklijk Instituut.

Mr. A. R. Falck, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Ambassadeur en Minister Plenipotentiaris bij het hof van Groot-Britannie, Lid van het Koninklijk Instituut.

De Baron C. R. F. Kraaijenhoff, Kommandeur der Militaire Willems-Orde, Luitenant Generaal, Inspecteur Generaal der fortificatien enz., Lid van het Koninklijk Instituut.

J. P. van Wickevoort Crommelin, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem.*

Jonkheer Mr. P. N. Quarles van Ufford, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Regtbank van eersten

sten aanleg te *Haarlem*, Voorzitter der Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij aldaar.

Mr. J. D. Meijer, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Instituut.

J. T. Blumenbach, Hoogleeraar te *Göttingen*.

Tot Corresponderende Leden:

J. P. van Capelle, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoogleeraar aan het Athenaeum te *Amsterdam*, Lid van het Koninklijk Instituut.

M. van Marum, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Instituut, Secretaris der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem*.

J. F. L. Schröder, Hoogleeraar en Secretaris van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te *Utrecht*.

J. G. S. van Breda, Hoogleeraar in de Wis en Natuurkundige Wetenschappen te *Gent*.

N. G. de Fremerij, Hoogleeraar in de Wis en Natuurkunde te *Utrecht*.

T. van Swinderen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoogleeraar in de Wis en Natuurkundige Wetenschappen te *Groningen*.

A. van den Ende, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoofd-Inspecteur

teur

teur van het Middelbaar en Lager Onderwijs, Lid van het Koninklijk Instituut.

L. D. J. Dewez, Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen en fraaije letteren te *Brussel*, Lid van het Koninklijk Instituut.

J. T. Siegel, Secretaris van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij te *Haarlem*.

N. Cornelissen, Honorair Secretaris der Koninklijke Akademie van Teeken - Schilder- Beeldhouw- en Bouwkunst te *Gent*.

C. G. Merkus, Predikant bij de Waalsche gemeente te *Amsterdam*.

P. Hendriks, buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen*.

M. Roentgen, gewezen 1ste Luitenant der Koninklijke Nederlandsche Marine.

N. Mulder, Hoogleeraar in de Kruid- en Scheikunde te *Franeker*.

T. Nees von Essenbeek, Hoogleeraar te *Bon*; en

. . . Nees von Essenbeek, jr., Hoogleeraar en President der Keizerlijke Akademie van Natuur-Onderzoekers te *Weenen*.

Tot Gewone Leden:

F. V. A. de Stuers, Kapitein, Ridder der Militaire Willems-Orde, Adjudant van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal, Kommandant der troepen.

P. P. Roorda van Eijsinga, 1ste Kommies ter Algemeene Secretarie.

Mr.

Mr. G. J. Sieburgh, Adjunct Griffier bij het Hoog Geregtshof.

W. A. Roest, Majoor, Sous-Chef van den algemeenen staf.

O. C. Holmberg de Beckfelt, Assistent Resident te *Kendal.*

F. G. Valck, Resident van *Krawang.*

H. van Blommestein, 1ste Luitenant der Koloniale Marine.

A. Abrahami de Melverda, Resident van *Bantam.*

T. A. C. Waitz, Med. Doct., Stads-Vroedmeester te *Samarang.*

J. B. Spanoghe, Assistent Resident in de Residentie *Bantam.*

C. M. Baumhauer, Resident van *Cheribon.*

F. G. Knuth, Medicinæ Doctor.

G. Muller, ambtenaar op de Kust van *Borneo.*

Mr. J. B. Forsten, Lid van het Hoog Geregtshof.

Mr. D. G. Reitz, Advokaat te *Batavia.*

H. J. Hoogeveen, Griffier van het Hoog Geregtshof.

Mr. B. H. A. Besier, Resident van *Soerabaija.*

Mr. J. F. W. van Nes, Lid van het Hoog Geregtshof.

Mr. J. F. van de Graaff, Lid bij den Raad van Justitie te *Soerabaija.*

H. J. L. J. de Stuers, Kolonel, Ridder van de Militaire Willems-Orde, der 3de klasse, Rid-

Ridder van het Legioen van Eer, Resident en Militaire Kommandant van *Padang*.

P. W. van der Hoop, Resident te *Banjoewangie*.

Mr. J. G. Masch, Advokaat te *Batavia*.

H. J. A. Sack, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Algemeene Rekenkamer.

M. van Grave, Ridder van het Legioen van Eer, Resident van *Sambas*.

J. Tiedeman, Land-eigenaar te *Batavia*.

A. Merklein, Med. Doctor, Chirurgijn der 2de klasse bij het Hospitaal te *Amboina*.

E. A. Fritze, Med. Doctor, Chirurgijn Majoor, dirigerend Officier van Gezondheid in de 2de militaire afdeeling.

J. C. Reijnst, Resident te *Palembang*.

C. L. Hartman, provisioneel Gezaghebber ter westkust van *Borneo*; en

C. G. Goldman, waarnemend Assistent Resident te *Mampauwa*.

Na dit alles verzocht de Heer G. de Serière, Besturend Lid en Bibliothecaris, bij gelegenheid van zijn ophanden zijnde vertrek naar *Soerabaya*, der vergadering in het algemeen, en Besturende Leden in het bijzonder, zijnen gevoeligen dank te mogen betuigen, voor de gunstige gevoelens, welke het Genootschap zijnentwege wel heeft willen aan den dag leggen, met te kennengave van zijn innerlijk leedwezen, van

voor

voor de hem aanvertrouwde belangen des Genootschaps, niet in die volle ruimte werkzaam te hebben kunnen zijn, als hij gaarne gewenscht had; en ter voorziening daarin, voor zoo verre zijnen te benoemen opvolger betreft, een voorstel doende, om door eene vrijwillige inschrijving een fonds bij een te verzamelen, ten einde te worden aangewend tot het in behoorlijken staat brengen der boekerij en het uitbreiden van het Kabinet.

Dit voorstel met algemeene toejuiching aangenomen zijnde, werd besloten de lijst van inschrijving dadelijk onder de Leden te doen rondgaan, waarvan het resultaat is geweest, dat voor eene zeer aanzienelijke som met geestdrift is ingeteekend geworden, welke nuttiglijk en doelmatig aangewend, zoo niet geheel, dan toch voorzeker voor een gedeelte, de hinderpalen zal uit den weg ruimen, welke tot nog toe belet hebben aan de bedoelde werkzaamheden de verlangde veerkracht te geven, en aan een aantal beminnaars en vlijtige beöefenaars van kunsten en wetenschappen, dewelke het Genootschap het geluk heeft in deszelfs boezem te tellen, de gelegenheid zal openstellen, om door ruime bijdragen van hunnen wetenschappelijken voorraad en door rijpe vruchten van hunnen arbeid, gezamenlijk mede te werken tot het groote doel van het Bataviaasch Genootschap, namelijk voortplanting

en

en uitbreiding van beschaving en verlichting van binnen, en verspreiding van kennis der nog in het algemeen zoo schaars bekende Nederlandsch Oost-Indische Bezittingen, dewelke voor den vlijtigen onderzoeker een wijd veld van bespiegeling openlaten.

De natuur-onderzoeker, de Heer Diard, Correspondérend Lid van het Genootschap, door zijn tijdelijk verblijf alhier, deze vergadering met deszelfs aanwezen begunstigende, nam deze gelegenheid te baat, om als een vervolg van de zoo krachtige en voor de belangen des Genootschaps zoo veel ijver ademende redevoering van het Besturend Lid de Serière, aan de vergadering de ongeveinsde verzekering afteleggen van de vervulling der verpligting, welke hij vermeent dat op hem ligt, door de eervolle onderscheiding hem door zijne benoeming als Corresponderend Lid te beurt gevallen, waarvoor hij met hartelijke woorden, zijne dankbare hulde aan het Genootschap uitboezemt en niets vuriger verlangt, dan bij die onderscheiding, nog het eervolle zelfsgenoegen te mogen smaken, om mede te werken tot uitbreiding van den kring der werkzaamheden eens Genootschaps, hetwelk der natie en der kolonie steeds tot roem heeft gestrekt, daarbij ten slotte de vrijheid verzoekende, mededeeling te mogen doen eener schets van een ontworpen plan van werkzaamheid, hetwelk door de vergadering

met

met zulk eene algemeene belangstelling werd aangehoord, dat den geëerden vervaardiger is verzocht, het stuk overtegeven ten einde het wel verdiend gebruik daarvan te kunnen maken; hetwelk heuschelijk is vergund geworden.

De Voorzitter betuigt daarna aan het aftredende Besturend Lid, tevens Bibliothecaris en Directeur van het Kabinet, genoemden Heer de Serière, uit naam zijner Besturende Mede-leden, loffelijken dank voor de vele diensten, welke hij in die betrekkingen aan het Genootschap heeft bewezen en voor den daarbij door hem aan den dag gelegden ijver en zucht tot uitbreiding van kennis en wetenschap, met verwachting dat zijne verwijdering, hem evenwel de belangen van het Genootschap niet geheel en al zal doen vergeten, van welk tegengestelde de Heer de Serière de plegtige verzekering aflegt, en van zijne Mede-leden afscheid neemt, met de beste wenschen voor den bloei en het voortdurend bestaan van het Bataviaasch Genootschap.

De vergadering daarna overgegaan zijnde, ter voorziening in de vacature, door het vertrek van welmeld Besturend Lid den Heer G. de Serière ontstaan, wordt op de voordragt van Besturende Leden, met algemeene toejuiching en goedkeuring als zoodanig benoemd en geproclameerd, de Heer Mr. H. J. van de Graaff,

Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Raad van Nederlandsch Indië, die deze benoeming, met voor het Genootschap eervolle gevoelens en onderscheiding aannam.

De vergadering besloot vervolgens, om als een blijk van hulde aan de werkzaamheden en verdiensten van den Heer de Serière, denzelven te benoemen tot *honorair Besturend Lid*, om als zoodanig bij tijdelijk aanwezen ter hoofdplaats, zitting in de vergadering van Besturende Leden te hebben; voor welk blijk van onderscheiding, het geëerd Medelid, zijne gevoelige dankbaarheid aan den dag legde.

De Voorzitter deelde wijders aan de vergadering mede, dat ter voorziening in den vacanten post van Bibliothecaris en Directeur van het Kabinet van het Genootschap, als zoodanig door Besturende Leden benoemd zijn geworden, voor de Bibliotheek, de Heer Mr. G. J. Sieburgh, en voor het Kabinet, de Heer A. Perret, beide Leden van het Genootschap, dewelke laatste zich deze benoeming met genoegen liet welgevallen.

Eindelijk werd op uitnoodiging van den Voorzitter, door het Corresponderend Lid, den Heer Diard, eene zeer belangrijke voorlezing gedaan, over de verscheidenheid, het soort, en

en de eigenschappen, enz., der Indische herten, welke gewigtige bijdrage tot de Natuurlijke Historie dezer gewesten, met niet weinig genoegen werd aangehoord, en den verdienstelijken natuur-onderzoeker, daarvoor de dankbare hulde der vergadering bij monde van den Voorzitter toegebragt, wordende wijders eenpariglijk besloten, om in een der eerst uitkomende deelen der verhandelingen, aan deze natuurkundige bijdrage en de vier daarbij behoorende keurig bewerkte afteekeningen van Javasche en Japansche herten, de welverdiende plaats toe-tekennen, bij aldien toegestaan werd daarvan gebruik te maken, hetwelk door den auteur met minzaamheid, heuschelijk is vergund geworden.

De Voorzitter wendde zich na dit alles tot Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, als Beschermheer van het Genootschap, Denzelven eerbiedigen dank betuigende voor de genotene bescherming met aanbeveling van 's Genootschaps dierbaarste belangen in Deszelfs voortdurende milde ondersteuning, zoo kennelijk in alles, wat Kunsten en Wetenschappen kan bevorderlijk zijn; welke toespraak door Zijne Excellentie met de vriendelijkste en voor het Genootschap zeer vleijende uitdrukkingen beantwoord werd, waarna de Voorzitter zich tot de aanwezende Leden keerde, en de plegtigheid van dezen dag, met eene hartelijke uitboezeming

en met de beste wenschen voor den roem en bloei van het Bataviaasch Genootschap besloot.

De Secretaris van het Bataviaasch Genootschap.

VAN DER VINNE.

VER-

VERSLAG

VAN DEN

STAAT DES *GENOOTSCHAPS*,

GEDAAN IN DE ALGEMEENE VERGADERING

van den 2den februari 1825,

DOOR DEN VOORZITTER

Mr. P. S. MAURISSE.

HOOG EDEL GESTRENGE, HOOG GEACHTE EN GEËERBIEDIGDE BESCHERMHEER!

WEL EDELE HEEREN, MEDEBESTURENDE EN VERDERE LEDEN DES GENOOTSCHAPS!

De eer hebbende van als voorzittend Lid het woord te voeren, moet ik aanvankelijk de vergadering het oogmerk van Besturende Leden met deze bijeenroeping doen kennen.

Het is trouwens, om dit vooraf optemerken, geene buitengewone vergadering, maar eene zoodanige algemeene, welke de jongst vastgestelde wetten voorschrijven, dat ten minste tweemaal in het jaar zal gehouden worden: zijnde het, in den geest der wet, aan Besturende Leden overgelaten om alle zulke vergaderingen, naar gelang der omstandigheden, te beleggen. Aan den eisch der wet is tevens voldaan kunnen worden, door, na de vergadering van den 7den october 1823, op den 24sten april 1824, eene tweede te houden. En deze tegenwoordige is aldus eene eerste, in het tweede jaar sedert de dagteekening onzer nieuwe wets-instelling.

Dergelijke algemeene vergaderingen nu voor-

namelijk ingerigt zijnde om den gezamenlijken Leden een verslag van den staat des Genootschaps te leveren, in afwachting en ter behandeling van de daaruit zich voordoende onderwerpen van overweging; zoomede van ten nutte des Genootschaps, naar de zucht van elk belangstellend Lid, te doene voorstellen, en wijders ter aanhooring van hetgene, een of meerderen ten blijke van hunnen ijver in de bewerking eener kunst, of de beoefening eener wetenschap, der vergadering zal verlangen mededeelen, zoo zal ik onze tegenwoordige werkzaamheden ook in die orde trachten te besturen. En, ja, na mijn gedaan verslag, en na dat over de gedane voorstellen de beraadslagingen volbragt zullen zijn, zal de zeer natuurkundige Heer Diard, Corresponderend Lid dezes Genootschaps, als daartoe de gelegenheid verzocht hebbende, de vergadering met de behandeling eener gekozene stoffe bevoordeelen; blijvende niettemin elken beminnaar van kunsten en wetenschappen, als dezelfde aanspraak hebbende, eene gelijke vrijheid voorbehouden.

Tot het verslag dan overgaande moet ik aanheffen. Het is waar, wij hebben allezins reden om ons te beklagen over het verlies van den, met een bijzonder genoegen, tot gewoon Lid des Genootschaps benoemden Heer A. T. Raaff, in leven Luitenant-Kolonel, Resident en militaire kommandant te *Padang*; van wiens

wiens talenten en ijver wij veel verwachten mogten nopens de kennis dier Sumatrasche landen, zoomede der Corresponderende Leden; den Heer Mr. R. H. Arntzenius, in leven 's Rijks Advokaat in de provincie *Noord-Holland* en Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal; en den Heer J. C. Vosmaer, in leven buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hooge-school te *Utrecht*. Beide mannen van uitstekende geleerdheid, en bijzondere werkzaamheid tot voorstand van de belangen des Vaderlands, en de uitbreiding der wetenschappen. Ja, zoo is het ook met leedwezen, dat wij ons waardig Mede-Besturend Lid, den Heer G. de Serière, door deszelfs vertrek naar *Soerabaija*, ons zullen zien verlaten.

Dan ik mag tevens vervolgen. Verheugden wij ons, bij het, op den 7den october 1823, gedaan verslag, in de beschouwing van 's Genootschaps herstelden Staat, en de te berekene vooruitzigten; verheugden wij ons vervolgens op den 24sten april 1824, den 46sten verjaardag van 's Genootschaps bestaan, over deszelfs toenemend welvaren, hoeveel te meerder mogen wij het nu doen, daar wij, zoo uit het Moederland, als uit verschillende oorden der wereld, van verdienstelijke Genootschappen, en mannen van bijzondere kunde en geleerdheid, zoo vele blijken van het wel-

gevallen onzer hervatte werkzaamheden, en van de grootste medewerking ontvangen mogen. In de hoop op zoodanig iets, ook ter voldoening aan de voorschriften der wet, hadden Besturende Leden, verscheidene verzendingen gedaan, gelijk dit in vorige vergaderingen U, Mijne Heeren, is te kennen gegeven: en wel verre dan ook, dat wij daaromtrent zijn te leur gesteld. Ik zal straks de bewijzen opnoemen. Wien ook door Besturende Leden het corresponderend lidmaatschap is opgedragen, niemand heeft het tot nog toe anders dan met de beste wellekomst beantwoord, onder openlegging eener gereede welwillendheid om 's Genootschaps belangen nuttig te zijn. Van dit alles is dan ook eene levendige briefwisseling, waarbij het algemeen nut niet weinig bevorderd wordt, het aangenaam gevolg. En zoo mogen wij ons verheugen bij het gunstig aanzien van het Genootschap, zoo alhier als elders.

Het blijft aldus, gelijk het steeds gedaan heeft, van ons zelven afhangen, door hetgene een ieder zal toebrengen, dien aangenamen herleefden staat des Genootschaps niet te laten verminderen. Besturende Leden hebben mitsdien ook niet opgehouden, en zullen het nooit doen, met alles in het werk te stellen, wat maar eenigzins tot meerdere aanraking met andere maatschappijen en mannen

van

van verdiensten strekken kan. Eene moeijelijkheid ontmoetteden wij echter: namelijk om aan het zoo dringend te kennen gegeven verlangen, ten einde eenige levendige planten, dan wel zaden, geboomten of heesters van ons te erlangen, te kunnen voldoen. Om dit oogmerk te bereiken keerden wij ons tot onzen Beschermheer, met verzoek dat het Hoogtsdenzelven, als Gouverneur Generaal, mogt behagen, jaarlijks uit den planten-tuin op *Buitenzorg*, eenigen voorraad dier voorwerpen ter beschikking des Genootschaps te stellen, om onder Gouvernements tusschenkomst verzonden te kunnen worden. En het heeft Zyne Excellentie behaagd goedgunstiglijk dit verzoek toetestaan. Het heeft wijders ook niet aan dezulken ontbroken, die, volgens de, destijds in het Bataviaasch weekblad, geplaatste bekendmaking, voor den daarop gestelden matigen prijs, zich een volledig stel der negen deelen van 's Genootschaps verhandelingen hebben aangeschaft, tot dat wij uit hoofde van een gebrek des 3den en 4den deels, de levering moesten staken. Het werd de pligt van Besturende Leden hierin te voorzien. Van deze beide boekdeelen is derhalve een tweede druk en oplaag bewerkstelligd, en bereids vinden wij ons in staat den regtverkrijgenden de negen deelen in handen te geven.

Besturende Leden hebben ook het genoegen

gen van een tiende deel dier verhandelingen in het licht te zullen kunnen geven, bevattende de navolgende ingekomen stukken, als:

Eerstelijk: Eene beschrijving der geschiedenis van den Maleijer Isma Jatièm, door den Ambtenaar bij Gouvernements Departement van Inlandsche zaken, den Heer Röorda van Eijsinga, achtervolgens een met maleische letters gedrukt, en aan het Genootschap ten geschenke gegeven boekdeel, in de Nederlandsche taal te zamen gesteld.

Ten tweede: Eene beknopte beschrijving van *Benkoelen*, op de westkust van *Sumatra*, bewerkt door den Luitenant-Kolonel Nahuijs.

Ten derde: Eene verhandeling over de gesteldheid van den zich op het eiland *Java* bevindenden berg, bekend onder den naam van *Goenoeng Gedé*; geschreven door het medebesturend Lid dezes Genootschaps, den Heer Blume.

Ten vierde: Een berigt wegens het eiland *Linga*, en deszelfs bewoners, door den Gouvernements Translateur voor de Maleische taal, den Heer van Angelbeek, volgens eigene waarnemingen te zamen gesteld.

Ten vijfde: Eenige berigten en aanmerkingen wegens een, in de residentie *Samarang*, door eene Inlandsche vrouw, ter wereld gebragt kind, op den buik een wanschepsel dragende, hetwelk men mag beschou-

schouwen als een aangegroeide tweeling, wiens volwassing heeft opgehouden. Zijnde het voornemen om van dit waarlijk ongelukkig schepsel en deszelfs aanwas, eene in het koper vervaardigde teekening bij voorzegde geschriften te voegen, zoo als ons het een en ander door het gewoon Lid dezes Genootschaps, den Heer Resident Domis, is toegezonden.

Vleijende wij ons nog, ten *zesde*, in het zelfde 10de deel te zullen kunnen opnemen eene door welmelden Heer Domis vervaardigde beschrijving van het, in de nabijheid van *Samarang*, liggend *Salatiga*, van den berg *Merbaboe*, en de zeven tempels onder *Salatiga*; met de in het koper gebragte afbeelding van eenen met de Oud-Indische taal beschreven en aldaar aanwezigen steen.

Tot het bewerkstelligen van dit een en ander genieten wij tevens allen mogelijken bijstand van het Gouvernement, door, uit deszelfs voorraad, de uitreiking van papier en verdere benoodigdheden te gelasten, en het vrij gebruik van 's Lands Drukkerij toetestaan, zoo dat, alleenlijk voor de buitengewone werkzaamheden, het geven eener belooning aan de werklieden, ten laste des Genootschaps komt.

Uwe aandacht, Mijne Heeren, op onze Boekerij vestigende, kan ik U deswegens niet dan de meest verheugende beschrijving geven. Dezelve is merkelijk uitgebreider; en even be-

lang-

langrijker voor de bijzondere vakken van wetenschappen geworden, door de milde en keurige giften van zoo vele Leden des Genootschaps, wien de daartoe, volgens de resolutie der algemeene vergadering van den 24sten april des verleden jaars, openstaande en rondgezonden inschrijvings lijst, niet vruchteloos is aangeboden geworden. Ik gedraag mij deswegens aan de alhier openliggende lijst, bij welker inzage men de aanzienelijke menigte en waarde zal kunnen beoordeelen; verdienende tevens wel eene bijzondere vermelding het luisterrijk geschenk van onzen geëerbiedigden Beschermheer, bestaande, nevens meer, in de *Description de l' Egypte, ou, Recueil des observations et des recherches, faites en Egypte, pendant l' Expédition de l' armée française; 2de édition dediée au Roi.* De inhoud des werks is begrepen in 25 boekdeelen in 8vo; en daarbij zijn afzonderlijke cahiers gevoegd, die 900 platen, in groot Atlas-formaat, bevatten.

Ik heb U trouwens, Mijne Heeren, reeds veel gezegd over de hernieuwde aanraking met verschillende werkzame Genootschappen en geleerde mannen. Ik heb U de toezegging der daarvoor dienende bewijzen gedaan. Des aangaande verzoek ik,—alleenlijk om den tijd te mogen besparen—dat ik namens Besturende Leden de verzekering geven mag, dat onze

Boe-

Boekerij zelve ook niet weinig vermeêrderd is, door het gene ons, van elders, onder toezending van meerder en minder belangrijke werken, geworden is.

Aanvankelijk is in de nieuw aangelegde en voor ons openstaande boeken-kasten onze boekenschat opgenomen. Dit werk is evenwel, onaangezien den onvermoeiden arbeid van ons Medebesturend Lid, den Heer de Serière, als Bibliothecaris, nog niet voltooid kunnen worden. Een, door ZEd., in de vereischte orde en klassen der boeken gerangschikte Catalogus bestaat er: met de daarnaar ingerigte plaatsing en schikking is ook begonnen: dan, den ouden voorraad, naar vereischten gadeslaande, bleek het, dat het, vergun mij deze uitdrukking, zonde zoude zijn, om, en hetgeen, door een vroeger gebrek aan zorg en toezigt, met het ongedierte bezet was, en tevens het gene, wat nog geene schade geleden had, mitsgaders wat nog nieuwelings was aangebragt, en waaronder zich keurig ingebonden boeken bevinden, zóó voetstoots weg, zonder eenige reddering of zuivering, bij eene mas, gezamenlijk in de kasten te plaatsen. Dergelijk eene schifting, waarbij niet weinig, als geheel bedorven, vernietigd is moeten worden; en de verdere herstelling van hetgeen nog kan behouden worden, vereischt geen minderen tijd, dan kosten; en van daar dus ook, dat, hoe werk-

zaam

zaam men moge zijn, de voleinding, tot aanbod eener vertooning des geheels, nog niet bereikt is kunnen worden

Nemen wij nu wijders de verzameling van merkwaardigheden, mitsgaders den voorraad van hetgeen tot beoefening der proefondervindelijke natuurkunde behulpzaam kan zijn, in overzigt, men zal bevinden dat inzonderheid aan hetgeen wij als merkwaardig bezitten, eene belangrijke vermeerdering is toegebragt: waaraan de edelmoedige giften van Zijne Excellentie den Generaal de Kock, zoomede de ijver van den Heer Blume, niet weinig hebben toegebragt. En Besturende Leden maken zich sterk, binnen een kort tijdverloop, een wel ingerigt kabinet ter beschouwing en beoordeeling te zullen kunnen aanbieden; alsmede met het doen van phijsische, dan wel chemische proeven aan te vangen en te vervolgen.

Wij zien derhalve onze tot 's Genootschaps bloei aangewende pogingen op de aangenaamste wijze bekroond. En welk een spoorslag ontvangen wij alzoo om met verdubbelden ijver, in de behartiging dier belangen voort te gaan; waartoe dan ook de vergadering in dit avond uur belegd is.

NAAM-

NAAMLIJST

DER

LEDEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

BESCHERMHEER.

Baron G. A. G. P. van der Capellen, Gouverneur Generaal over Nederlandsch Indië.

BESTURENDE LEDEN.

Mr. P. S. Maurisse, President van het Hoog Geregtshof, Voorzitter;
D. Lenting, Predikant;
Mr. G. Buijskes, Vice-President van het Hoog Geregtshof;
Mr. G. T. Blom, Prokureur Generaal bij het Hoog Geregtshof;
C. L. Blume, Med. Doct. Kommissaris over den burgerlijken Geneeskundigen dienst;
H. M. de Kock, Luitenant-Gouverneur;
Mr. H. J. van de Graaff, Raad van Indië;
J. van der Vinne, Fiskaal bij den Raad van Justitie te *Batavia*, Secretaris en penningmeester;

G. de Serière, Predikant te *Soerabaija*, honorair Besturend Lid;

***** *HO-*

HONORAIRE LEDEN.

C. T. Elout, gewezen Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Minister van Marine en Kolonien;

A. A. Buijskes, gewezen Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië, Kommandeur der Militaire Willems-Orde, Schout bij Nacht.

C. G. C. Reinwardt, gewezen Directeur tot de zaken van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen op het eiland *Java;*

C. P. Thunberg, Hoogleeraar te *Upsal;*

M. R. van Alderwereld;

W. Marsden;

A. Seton;

W. Milburn;

G. K. Graaf van Hogendorp, Grootkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der 2de Kamer der Staten Generaal, Lid van het Koninklijk Instituut.

Mr. A. R. Falck, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Ambassadeur en Minister Plenipotentiaris bij het hof van Groot-Britannie, Lid van het Koninklijk Instituut.

De Baron C. R. F. Kraaijenhoff, Kommandeur der Militaire Willems-Orde, Luitenant Generaal, Inspecteur Generaal der fortificatien enz., Lid van het Koninklijk Instituut.

J. P. van Wickevoort Crommelin, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem.*

Jonkheer Mr. P. N. Quarles van Ufford, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Regtbank van eersten aanleg te *Haarlem*, Voorzitter der Ne-

Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij aldaar.

Mr. J. D. Meijer, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Instituut.

J. T. Blumenbach, Hoogleeraar te *Göttingen*.

CORRESPONDERENDE LEDEN.

Egbertus Bergh, aan de *Kaap de Goede Hoop;*
Nolthenius, te *Amsterdam;*
Diard, Naturalist;
Gravier, op *Mauritius;*
Capmartin, Lid van de Akademie der Wetenschappen te *Parijs;*
Verlaqué, idem;
Froberville, op *Mauritius;*
Pitot, idem;
Vincent, idem;
J. B. L. C. T. de l'Eschinault de la Tour, Lid van de Akademie der Wetenschappen te *Parijs;*
J. W. de Sturler, Opperhoofd van den Nederlandschen handel te *Japan;*
P. F. von Siebold, Medicinæ Doctor te *Japan;*
Mr. H. W. Tijdeman, Hoogleeraar te *Leijden;*
C. J. Temminck. Directeur van het Koninklijk Museum te *Leijden;*
E. J. Kops, Hoogleeraar te *Utrecht;*
Bürcke, Medicinæ Doctor op *Mauritius;*
Wallich, idem te *Calcutta;*
D. A. Overbeek, gewezen Resident te *Chinsurah;*
Bletterman, Nederlandsch Consul te *Canton;*
Poleman, aan de *Kaap de Goede Hoop;*
J. R. Vos, Medicinæ Doctor te *Calcutta;*
J. R. L. von Kirckhoff, Medicinæ Doctor te *Antwerpen;*

A. van Stipriaan Luiscius, Med. Doctor te *Delft;*

R. P. van de Kasteele, Directeur van het Koninklijk Kabinet van zeldzaamheden te *'s Gravenhage:*

Jacobus Koning, Griffier bij het Vredegeregt te *Amsterdam;*

J. P. van Capelle, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoogleeraar aan het Athenaeum te *Amsterdam*, Lid van het Koninklijk Instituut.

M. van Marum, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Instituut, Secretaris der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem.*

J. F. L. Schröder, Hoogleeraar en Secretaris van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te *Utrecht.*

J. G. S. van Breda, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen te *Gent.*

N. G. de Fremerij, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Utrecht.*

T. van Swinderen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen te *Groningen.*

A. van den Ende, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoofd-Inspecteur van het Middelbaar en Lager Onderwijs, Lid van het Koninklijk Instituut.

L. D. J. Dewez, Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen en fraaije letteren te *Brussel*, Lid van het Koninklijk Instituut.

J. T. Siegel, Secretaris van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij te *Haarlem.*

N. Cornelissen, Honorair Secretaris der Konink-

ninklijke Akademie van Teeken - Schilder- Beeldhouw- en Bouwkunst te *Gent.*
C. G. Merkus, Predikant bij de Waalsche gemeente te *Amsterdam.*
P. Hendriks, buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen.*
M. Roentgen, gewezen 1ste Luitenant der Koninklijke Nederlandsche Marine.
N. Mulder, Hoogleeraar in de Kruid- en Scheikunde te *Franeker.*
T. Nees von Essenbeek, Hoogleeraar te *Bon;* en
. . . Nees von Essenbeek, jr., Hoogleeraar en President der Keizerlijke Akademie van Natuur-Onderzoekers te *Weenen.*

GEWONE LEDEN,

IN NEDERLANDSCH INDIE.

---

op de Hoofdplaats.

N. Engelhardt, oud Raad van Indië;
P. T. Chassé, Raad van Indië;
R. Coop à Groen, gewezen Algemeene Ontvanger;
J. T. Liezart, Lid bij den Raad van Justitie;
Mr. H. W. Munthinge, Raad van Indië;
J. Ekenholm, gewezen Vice-President der Weeskamer;
J. Schill jr., Raad van Financien;
J. M. van Beusichem, Ommegaand Regter.
J. C. Goldman, Hoofd-Directeur van Financien;
G. F. Meijlan, Directeur der Landelijke Inkomsten;
Mr. D. Popkens, Land-eigenaar;
Mr. A. de Nijs, Kommissaris van het Klein Zegel;
G. P. T. Elout, Secretaris voor de Inlandsche Zaken;

Mr. S. van de Graaff, Raad van Financien;
S. Roorda van Eijsinga, Predikant;
W. N. Servatius, Land-eigenaar;
E. Doornik, Medicinæ Doctor;
R. Radijs, idem;
A. Perret, Apotheker der 1ste klasse;
Mr. J. Bousquet, Algemeene Secretaris;
A. J. Bik, Assistent Resident;
J. Peereboom Bz., Hoofd-Inspecteur van den Waterstaat;
J. Tromp, Adjunct Hoofd-Inspecteur van den Waterstaat;
Mr. W. Popkens, Raad in het Hoog Geregtshof;
A. A. J. Paijen, Architect van den Gouverneur Generaal;
Mr. J. Schneither, Secretaris der Hooge Regering;
A. F. Winter, Kolonel Inspecteur der militaire administratie;
J. van Geen, Generaal - Majoor, Kommandant der infanterie en kavallerie;
J. D. Cochius, Luitenant-Kolonel, fungerend Directeur der genie en civiele gebouwen;
Mr. J. H. Spiering, President van den Raad van Justitie;
J. Kruseman, Ajunct Directeur der inkomende en uitgaande regten;
J. H. Horst, Architect der civiele gebouwen;
C. S. W. Grave van Hogendorp, Resident van *Batavia*;
. . . . . . van der Hilst, Adjunct Architect der civiele - gebouwen;
D. T. H. Helbach, Lid van de algemeene rekenkamer;
F. V. A. de Stuers, Kapitein, Ridder der Militaire Willems-Orde, Adjudant van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal, Kommandant der troepen.

P.

P. P. Roorda van Eijsinga, Hoofd Kommies ter Algemeene Secretarie.
Mr. G. J. Sieburgh, Auditeur Militair.
W. A. Roest, Majoor, Sous-Chef van den Algemeenen Staf.
Mr. J. B. Forsten, Lid van het Hoog Geregtshof.
Mr. D. G. Reitz, Advokaat te *Batavia.*
H. J. Hoogeveen, Griffier van het Hoog Geregtshof.
Mr. J. F. W. van Nes, Lid van het Hoog Geregtshof.
Mr. J. G. Masch, Advokaat te *Batavia.*
H. J. A. Sack, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, President van de Algemeene Rekenkamer.
J. Tiedeman, Land-eigenaar te *Batavia.*
E. A. Fritze, Med. Doctor, Chirurgijn Majoor, dirigerend Officier van Gezondheid in de 2de militaire afdeeling.

Op andere plaatsen in Indië.

J. J. van Sevenhoven, Kommissaris op *Palembang;*
A. H. Smissaert, Resident van *Djocjokarta;*
P. le Clercq, Resident van *Kadoe;*
Mr. P. Merkus, Gouverneur der *Moluksche Eilanden;*
Mr. J. H. Tobias, Kommissaris op *Makasser;*
J. A. Neijs, Resident van *Ternate;*
J. D. van Schelle, Gouverneur van *Makasser;*
P. E. Camphuizen, Resident van *Banda;*
D. W. Pinket van Haak, Resident van *Japara;*
H. MacGillavrij, Resident van *Soerakarta;*
H. J. Domis, Resident van *Samarang;*
P. van Laren, Predikant op *Makasser;*

F. E. Hardij, Resident van *Madura* en *Sumanap*.

T. G. Knuth, Medicinæ Doctor te *Soerabaija*.

O. C. Holmberg de Beckfelt, Assistent Resident te *Kendal*.

F. G. Valck, Resident van *Krawang*.

H. van Blommestein, 1ste Luitenant der Koloniale Marine te *Samarang*.

A. Abrahami de Melverda, Resident van *Bantam*.

T. A. C. Waitz, Med. Doct., Stads-Vroedmeester te *Samarang*.

J. B. Spanoghe, Assistent Resident in de Residentie *Bantam*.

C. M. Baumhauer, Resident van *Cheribon*.

G. Muller, ambtenaar op de Kust van *Borneo*.

Mr. B. H. A. Besier, Resident van *Soerabaija*.

Mr. J. F. van de Graaff, Resident van *Banjoewangie*.

H. J. L. J. de Stuers, Kolonel, Ridder van de Militaire Willems-Orde, der 3de klasse, Ridder van het Legioen van Eer, Resident en Militaire Kommandant van *Padang*.

A. Merklein, Med. Doctor, Chirurgijn der 2de klasse bij het Hospitaal te *Amboina*.

J. C. Reijnst, Resident te *Palembang*.

C. L. Hartman, provisioneel Gezaghebber ter westkust van *Borneo*; en

C. G. Goldman, waarnemend Assistent Resident te *Mampauwa*.

Bu

Buiten 's Lands.

T. Horsfield, Medicinæ Doctor;
C. Mackensie;
Sir T. Stamfort Raffles, gewezen Luitenant-Gouverneur van *Benkoelen*;
H. Hope;
W. Flint;
J. Lawrence;
T. Williams;
J. H. de Hoogh, Koopman;
G. O. Jacob;
W. Aston;
A. Hare;
J. Crawfurd;
B. M. Westerman;
Sir M. Nightingale;
H. Sargent;
T. O. Travers;
T. Watson;
J. Dalgairns;
Sir J. M. Johnson;
Basil Hall, Kapitein bij de Engelsche Koninklijke Marine.
Sir T. Sevestre;
L. Z. Veeckens, gewezen Hoofd-Directeur van Financien;
Mr. H. G. Nahuijs, gewezen Resident van *Djocjokarta*;
Baron A. M. T. de Salis, Resident van *Soerakarta*;
G. G. Baron van Taets van Amerongen;
F. W. van Zonst Zeldenrijk, gepensioneerd Chirurgijn-Majoor.
L. Holgard, gepensioneerd Luitenant-Kolonel;
R. Addison, Koopman;
T. Macquoid, idem;
J. du Puij, gewezen Resident van *Padang*;
E. S. J. Petit, Medicinæ Doctor;

G. J. Peitsch, Dirigerend Officier van Gezondheid;
J. Samson, Administrateur in het Magazijn van Geneesmiddelen.

NIEUWE WETTEN

VOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Art. 1. Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, opgerigt den 24sten april 1778, zal blijven voortduren onder de hierna volgende nieuwe wetgeving, en tot zinspreuk behouden: *Tot Nut van het Algemeen.*

Art. 2. In overeenkomst met die zinspreuk zal het groote doeleinde van het Genootschap zijn de bevordering en verspreiding van kunsten en wetenschappen ten nutte van het algemeen, ter voortplanting en uitbreiding van beschaving en verlichting in de Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen, en zullen dienvolgens deszelfs voornaamste verrigtingen en bemoeijingen zich uitstrekken ter verkrijging van wetenswaardige narigten, ophelderingen en ontdekkingen in het vak der natuurlijke historie dezer gewesten; tot kennis en nasporing van

oud-

oudheden, talen, zeden, gewoonten en geschiedenissen der Indische volkeren, en van alle andere belangrijke statistieke, geographiesche of wetenschappelijke aangelegenheden.

Art. 3. Het Genootschap zal ook nog, als eene van deszelfs voornaamste hoofdbedoelingen, ter harte nemen de bevordering, verbetering en aanmoediging van den landbouw, landhuishoudkunde, volksvlijt, fabrieken, nuttige handwerken en alle andere zoodanige takken van nijverheid, welke met de welvaart en beschaving der ingezetenen in deze kolonie in verband staan.

Art. 4. Het Genootschap zal dus met genoegen en gretigheid ontvangen en met dankerkentenis aannemen, zoo wel van de vaderlandsche Genootschappen als van alle beminnaren van kunsten en wetenschappen, allerlei verhandelingen, berigten, mededeelingen, aanmerkingen en bescheiden, welke nuttig en bevorderlijk kunnen zijn voor de bereiking van de boven omschreven doeleinden; terwijl het Bataviaasch Genootschap wederkeerig allezins bereidvaardig zal wezen, en er zich altijd een groot genoegen uit zal maken, om met andere Genootschappen en geleerden eene levendige briefwisseling te houden, en aan hen allen die opgaven, inlichtingen of narigten te geven, welke zij omtrent deze gewesten, derzelver vol-

volkeren en voortbrengselen mogten verlangen; tot welk einde het Genootschap trachten zal, zoo eer mogelijk, weder aanteknoopen de altijd bestaan hebbende aanraking met onderscheidene vaderlandsche Genootschappen en Maatschappijen.

Art. 5. Ten einde den werkkring van het Genootschap ook te doen uitstrekken buiten de hoofdplaats, zullen aan de Leden, zoo wel op *Java* als de buiten-etablissementen, toegezonden worden eenige gedrukte statistieke vraagpunten, met verzoek dezelve te beschouwen, als in zich bevattende zoodanige onderwerpen, welker kennis voor het Genootschap van het meeste nut en dienst kan zijn, en dezelve dus wel te willen beantwoorden, het zij met dezelve in eene memorie of verhandeling geheel of gedeeltelijk te zamen te brengen, dan wel iedere vraag afzonderlijk te bewerken; zullende het Genootschap daarvan een nuttig gebruik trachten te maken.

Art. 6. Het Genootschap zal er zich op toeleggen, om deszelfs museum en bibliotheek te vergrooten en tot grootere volkomenheid te brengen, ten einde tot luister der hoofdplaats te kunnen strekken; ter bereiking van welk doel, alle beminnaars en beoefenaars van kunsten en wetenschappen in Indië en andere plaatsen worden uitgenoodigd, om

tot

tot vermeerdering van het museum en de bibliotheek, en ter hunner loffelijke nagedachtenis, het zij in leven, het zij bij hunnen dood, de voortbrengselen van hunnen geest en van hun onderzoek aan het Genootschap wel te willen ten geschenke geven, met verzekering, dat daarvan een eervol en nuttig gebruik zal worden gemaakt; gelijk hetzelve ook met erkentelijkheid en openlijke vermelding zal ontvangen alle geschenken in boeken, handschriften, zeldzaamheden en alles, wat voor de bibliotheek en het kabinet belangrijk wezen, en bijdragen kan tot derzelver uitbreiding, versiering en luister; hoedanige giften in vroegere jaren zoo veelvuldig zijn geweest, en thans, even als toen, met dezelfde graagte en dank zullen aangenomen worden; vooral zullen te dien aanzien als zeer welkom beschouwd worden alle *naturalia* en zeldzaamheden, in deze landen vergaderd, voornamelijk de nieuw ontdekte, waarvoor de bestede kosten, des verlangende, zullen te goed gedaan worden.

Art. 7. Alle leden van het Genootschap zullen op *woensdag* en *zaturdag* van elke week, des morgens van *acht* tot *één* ure na den middag, den vrijen toegang hebben tot het museum en de boek-verzameling, doch zal daaruit door niemand iets medegenomen mogen worden.

En

En zijn Besturende Leden inzonderheid gesteld, om te waken tegen ontvreemding, bederf of verlies van voorwerpen uit het kabinet, of van boeken uit de boek-verzameling.

Art. 8. Het Genootschap zal eenen beredeneerden catalogus van deszelfs kabinet en boek-verzameling uitgeven.

Art. 9. Het Genootschap zal bestaan uit gewone, corresponderende en honoraire Leden.

Art. 10. Braafdheid, verdiensten, kundigheden of zucht tot beoefening en aankweeking van kunsten en wetenschappen zullen de hoofdvereischten zijn, om tot Lid van het Genootschap te worden benoemd.

Art. 11. Niemand zal tot gewoon Lid van het Genootschap worden benoemd dan op de verzekering of overtuiging, dat die benoeming hem welgevallig is.

Tot gewone Leden kunnen alleen gekozen worden personen, in deze bezittingen woonachtig.

De vertrekkende Leden zullen hun lidmaatschap behouden, wanneer zij daartoe hun verlangen zullen hebben te kennen gegeven.

Die dit niet doet, zal geacht worden voor zijn lidmaatschap bedankt te hebben.

Art.

Art. 12. Ieder gewoon Lid zal bij zijne benoeming verpligt zijn, een entréegeld van *twee-en-twintig* guldens te betalen.

Art. 13. De jaarlijksche contributie is bepaald op *veertig* guldens, te betalen vóór het einde der maand maart in ieder jaar, of zoo veel meer, als een ieder ter ondersteuning van het Genootschap zal gelieven bijtedragen.

Art. 14 Tot corresponderende Leden kunnen worden gekozen zoodanige bekwame personen, zoo wel in het vaderland als buiten 's lands, van welke men ter bevordering van het groote doeleinde des Genootschaps met grond verwachten kan, eenige ondersteuning en hulp te zullen erlangen, of door welke men wenscht, in aanraking met andere Genootschappen te komen, ten einde elkander wederzijds die opgaven, inlichtingen, vragen en aanmerkingen medetedeelen, welke voor de verspreiding en bevordering van kunsten en wetenschappen, en de volledige kennis dezer gewesten, eene zoo wel algemeene als nuttige strekking hebben.

Art. 15. Tot honoraire Leden kunnen gekozen worden zoo wel personen van rang of uitstekende verdiensten, in en buiten deze bezittingen, als de gewone Leden van het Genootschap, welke, Nederlandsch Indië met der woon verlatende, daardoor opgehouden hebben ge-

gewone Leden te zijn, en aan welke men een blijk van onderscheiding of eer wil toekennen.

Art. 16. De honoraire en corresponderende Leden betalen geen entrée-, noch contributie-penningen.

Art. 17. Het gehcele bestuur der zaken van het Genootschap is in het algemeen toevertrouwd aan *negen* aanblijvende Besturende Leden, welke uit hun midden eenen President en eenen Secretaris benoemen.

Bij afwezendheid van den President en den Secretaris, vervullen het oudste en jongste Lid derzelver werkzaamheden.

Art. 18. Bij vacatuur onder Besturende Leden, wordt door hen onder de daartoe meest geschikte of bekwame Leden van het Genootschap eene keuze gedaan, en zoodanige persoon of personen, ter vervulling der opengevallen plaats of plaatsen, aan de algemeene vergadering voorgesteld, om door haar als Besturende Leden benoemd te worden.

Art. 19. Besturende Leden zullen iedere maand, op eenen vast te bepalen dag, gewone vergadering houden, buiten de gevallen van hooge noodzakelijkheid, wanneer door den President ook buitengewone vergaderingen zullen kunnen belegd worden.

****** Art.

Art. 20. Ieder Besturend Lid is verpligt die vergaderingen bijtewonen, op verbeurte eener boete van *vijf* guldens, ten voordeele der kas van het Genootschap.

Art. 21. Op deze gewone vergaderingen behandelen Besturende Leden alle voorkomende zaken, openen en onderhouden de briefwisselingen, regelen de huishoudelijke aangelegenheden, benoemen kommissien tot het houden van een meer bijzonder toezigt over-, en het onderzoeken van deze en gene zaken, als het museum, de bibliotheek, het doen van proeven enz., brengen in behoorlijke orde alle onderwerpen zoo wel van wettelijke bepalingen als andere, welke ter kennisse der algemeene vergadering gebragt, dan wel door haar goedgekeurd moeten worden, ingevolge de hieronder te vermelden bepalingen.

Art. 22. Ten minste twee malen in het jaar, of zoo dikwerf als de hoeveelheid der te behandelen onderwerpen en zaken, zulks zal vereischen, zal eene algemeene vergadering van alle de Leden gehoudeu worden, welke in de Bataviasche Courant, mitsgaders aan de genen, welke ter hoofdplaats aanwezig zijn, bij briefjes, zal moeten worden bekend gemaakt.

Art. 23. In deze algemeene vergadering zal verslag worden gedaan van de verrigtingen en

werk-

werkzaamheden des Genootschaps, sedert de laatste algemeene vergadering; van den financielen staat van hetzelve, en van alle andere belangrijke aangelegenheden; alsmede van den uitslag der beoordeeling van beantwoorde prijsvragen, terwijl eindelijk in deze vergadering ter tafel zullen worden gebragt alle voorstellen of mededeelingen, aan hare beslissing of goedkeuring onderworpen, en een behoorlijk programma van dit alles uitgeschreven en geplaatst worden in de Bataviasche, Staats- en Haarlemsche Couranten, de Boekzaal der geleerde wereld, de Vaderlandsche Letteroefeningen, en den Kunst- en Letter-bode, alsmede vóór het als dan eerstvolgend uittegeven deel van 's Genootschaps verhandelingen.

Art. 24. De benoeming van gewone, corresponderende en honoraire Leden van het Genootschap geschiedt door de algemeene vergadering, op de voordragt van Besturende Leden.

Het blijft aan ieder Lid nogtans voorbehouden, om personen, gelijk hierboven bij art. 10, 11, 14 en 15 bedoeld is, als Leden van het Genootschap aan Besturende Leden te kunnen voorstellen, met bevoegdheid aan laatsgemelden, om zoodanige voorstellen *al* dan *niet* in de algemeene vergadering ter tafel te brengen.

Art. 25. Om tot Lid van het Genootschap te worden benoemd, zal de meerderheid der aanwezige Leden der algemeene vergadering vereischt worden.

Art. 26. Ten blijke zijner benoeming wordt aan ieder gewoon Lid een *diploma* uitgereikt, door den President en den Secretaris onderteekend, met het zegel van het Genootschap voorzien en tevens aan denzelven *gratis* aangeboden een volledig stel van 's Genootschaps verhandelingen.

Art. 27. Besturende Leden beschikken, onder de goedkeuring der algemeene vergadering, met de meest mogelijke zuinigheid, over het geldelijke fonds van het Genootschap, ter bestrijding der huishoudelijke uitgaven, en tot zoodanige andere einden, als zij voor deszelfs instandhouding en bloei noodig achten.

Art. 28. Indien dit fonds toereikende is, zullen ook naar andere vaderlandsche Genootschappen, vooral dezulken, welke hunne aanraking met, en betrekking tot het Bataviaasch Genootschap altijd hebben doen voortduren, penningen worden overgemaakt, ten einde die te besteden of in contanten of in medailles, geslagen op den stempel van het Genootschap, tot eereprijzen voor de best gekeurde antwoorden, op eene of meer nuttige prijsvragen, betrekkelijk deze gewesten, door die Genootschappen,

pen, ingevolge het verlangen en de opgaven van het Bataviaasch Genootschap, uitteschrijven.

Art. 29. De Secretaris van het Genootschap is tevens trezorier. en doet alle maanden, ter vergadering van Besturende Leden, verslag van den staat der kas, benevens generale rekening en verantwoording ter algemeene vergadering.

Art. 30. Het Genootschap zal ten minste éénmaal in het jaar, of zoo dikwerf als er eene genoegzame hoeveelheid van bouwstoffen voorhande is, een *deel* van deszelfs werken uitgeven onder den titel van *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.*

Art. 31. Ieder Lid van het Genootschap erlangt bij voortduring kosteloos deze deelen, dewelke insgelijks toegezonden zullen worden aan alle vaderlandsche en andere Genootschappen en geleerde Maatschappijen, vooral dezulken, met welke het Bataviaasch Genootschap zich in aanraking bevindt.

Ten einde deze verhandelingen ook verkrijgbaar te stellen voor andere personen, geene Leden van het Genootschap zijnde, zal door Besturende Leden voor ieder deel een matige prijs bepaald worden, tegen welken de afgifte derzelven zal kunnen geschieden.

Art. 32. Ter spoediger verkrijging der hierboven vermelde bouwstoffen, zullen door het Genootschap jaarlijks eenige prijsvragen over de meest belangrijke en nog niet genoegzaam bekende onderwerpen en aangelegenheden, betrekking hebbende tot deze gewesten, uitgeschreven worden, welke, des waardig goordeeld wordende, met de gouden of zilveren medaille van het Genootschap, voorzien van deszelfs stempel, en zinspreuk, of eene som van *drie honderd* en *één honderd* guldens, naar de keuze der Schrijvers, zullen bekroond worden.

Art. 33. De uitschrijving van die prijsvragen zal geschieden door de algemeene vergadering, op de voorstellen, deswege door Besturende Leden te doen.

Art. 34. Ieder Lid wordt uitgenoodigd, om, tot het voorschreven einde, onderwerpen voor prijsvragen aan Besturende Leden voortedragen, het zij voor deszelfs eigene rekening, of voor die van het Genootschap.

Art. 35. De antwoorden op prijsvragen zullen in het Nederduitsch, of ook in het Latijn, Fransch, Engelsch of Hoogduitsch, met eene duidelijke hand en algemeene Italiaansche letter geschreven, voor den bepaalden tijd moeten worden toegezonden.

den aan den Secretaris van het Genootschap.

Art 36. Alle verhandelingen moeten met eene andere hand dan die des opstellers geschreven, en ook niet met hunne namen, maar met eene zinspreuk onderteekend zijn, met bijvoeging van een verzegeld briefje, waarin de namen en woonplaatsen der auteurs bekend staan, en hetwelk dezelfde zinspreuk ten opschrift heeft; dit laatste almede door eene andere hand geschreven.

Art. 37. Het zal een ieder zonder eenige uitzondering vrijstaan naar den prijs op de voorgestelde vragen te dingen, zelfs aan de Besturende en andere Leden van het Genootschap.

Art. 38. De meergemelde antwoorden op prijsvragen zullen worden gesteld in handen eener kommissie van beoordeelaars, voor ieder stuk afzonderlijk, door Besturende Leden, ten getale van niet minder dan *drie* en niet meer dan *zeven* Leden, het zij in of buiten hun midden, te benoemen.

Art. 39. Besturende Leden deelen op de eerst te houden algmeeene vergadering den uitslag mede van de, door de zoo even genoemde kommissie bewerkstelligde, beoordeeling, en naar gelang derzelve, wordt door de algemeene vergadering tot het *al* of *niet* bekroonen van het stuk besloten.

Art.

Art. 40. De algemeene vergadering besluit plegtiglijk tot de vereering van den gouden of zilveren medaille aan de schrijvers van de meest waardig gekeurde verhandelingen, en opent dien ten gevolge de verzegelde briefjes, dewelke de zinspreuk der bekroonde verhandelingen ten opschrift voeren, terwijl de andere briefjes der onbekroonde verhandelingen, ongeopend, verbrand worden.

Art. 41. Bijaldien twee verhandelingen door de kommissie van beoordeelaars in verdiensten bijna gelijk worden gesteld, en elkander zeer nabij komen, dan wel, uiteenloopende, beiden echter als zeer veel nuts en belangrijks inhoudende beschouwd worden, zal aan het naast bijkomende onbekroonde stuk een *accessit* worden toegekend, min of meer aanzienlijk, naar gelang der waarde van hetzelve, op het voorstel der genoemde kommissie door de algemeene vergadering te bepalen.

Art. 42. Alle bekroonde verhandelingen worden in de werken van het Genootschap opgenomen.

Het Genootschap wil echter door het bekroonen en uitgeven van aan hetzelve voldoend voorkomende verhandelingen, of andere in het licht te geven stukken, geenszins verstaan hebben, alle de daarin vervatte stellingen volkomen toetestemmen en als de zijne aantenemen.

Art.

Art. 43. Niemand, wiens stuk bekroond wordt, zal vrijheid hebben, om hetzelve geheel of gedeeltelijk, afzonderlijk te doen drukken, of in eenig ander werk uittegeven, zonder voorafgaande toestemming van het Genootschap.

Art. 44. De onbekroonde stukken worden, des verlangende, aan de opstellers of inzenders terug gegeven.

Art. 45. Het Genootschap behoudt zich nogtans voor, om met toestemming der schrijvers of inzenders, naar goedvinden, gebruik te maken, van alle toegezondene verhandelingen, welke de verdiensten der bekrooning niet volledig waardig zijn geoordeeld, om dezelve, het zij geheel het zij ten deele, te doen drukken in deszelfs verhandelingen, naar gelang de algemeene vergadering, op het voorstel van Besturende Leden, zulks belangrijk en bestaanbaar oordeelende, daartoe mogt besluiten, het zij met bijvoeging der zinspreuken, door de opstellers of inzenders gebruikt, het zij met uitdrukking van hunne namen, indien zij zulks mogten verlangen; terwijl, in een tegenovergesteld geval, de schrijvers of inzenders bekend zijnde, hunne namen striktelijk geheim zullen worden gehouden, en men zulks noodig achtende, zich met hen met bescheidenheid zal

kun-

kunnen verstaan over deze en gene in een stuk te maken veranderingen.

Aldus gearresteerd ter algemeene vergadering der Leden van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen op den 7den october 1823.

Mij bekend,
De Secretaris,
VAN DER VINNE.

VER-

VERHANDELING
OVER HET MALEISCHE WERK
GETITELD:
Hhikâjat Isma Jâtiem,
Iá ietoe, sjarth segala rádja-rádja, dan mantrie, dan hoelóebálang dan sekaliënnja;

Terkârang ôleh

ISMAEL,

Adâpón deperiksâie dan detsahhkan perkârâ, jang sâlah dâlamnja, óleh

ROORDA VAN EIJSINGA.

Detrâ di BATAWIEJAH *pada pertarâ-an karadjâ-an Wolanda, pada hadjirat nabie* Mohhamad Musthafa, *tsala ilahoe aleihi wasalam 1237.*

DAT IS,

Geschiedenis van Isma Jatiem,
Bevattende inzettingen of instellingen voor alle Vorsten, Rijksgrooten, Legerhoofden en anderen;

Vervaardigd door

ISMAEL,

Nagezien en van fouten gezuiverd, door

ROORDA VAN EIJSINGA,

Gedrukt te BATAVIA *ter Lands Drukkerij in het jaar 1237, volgens de tijdrekening na den profeet* Mohhamad Musthafa, *op wien Gods zegen en vrede zij!*

Le malais est la langue la plus pure de l'Inde Orientale.

BOISTE.

VERHANDELING

OVER DE

MALEISCHE GESCHIEDENIS

VAN

ISMA JATIEM,

DOOR

P. P. ROORDA VAN EIJSINGA.

Het zal welligt veel van mij gewaagd schijnen en het inderdaad ook zijn, eene verhandeling over een werk in eene Oostersche taal geschreven, te leveren; ja! men zal dit zelfs vermetel van mij kunnen noemen, daar ik mij slechts vijf jaren, in die oorden, heb opgehouden, waar de Maleische taal veelal gesproken en geschreven wordt; doch daar die taal, door mijne betrekkingen het hoofddoel mijner oefeningen was, en ik immer in de beste gelegenheid gesteld werd met maleijers van allerlei rang en stand om te gaan, waag ik het mijne denkbeelden, omtrent voormeld werk, mede te deelen; mij echter gaarne aan het oordeel van deskundigen onderwerpende.

Ter bereiking van mijn voorgenomen doel, zal ik trachten een beknopt denkbeeld van het werk

van Isma Jatiem te geven, zonder eigenlijk eene aaneengeschakelde vertaling van hetzelve te leveren, maar liever ter opheldering hier en daar, eenige verklaringen en denkbeelden over hetzelve mededeelen.

Elk volk heeft zijne bijzondere zeden, godsdienstplegtigheden, instellingen en gebruiken; de kennisverkrijging daarvan is niet zoo gemakkelijk, als men oppervlakkig wel zou kunnen vooronderstellen. De moeijelijkheden, om de zeden van een volk te leeren kennen, liggen doorgaans in die zeden zelve; de denkbeelden van eene voor ons vreemde natie, vooral van eene oostersche, zijn zoo ver uit een loopende met de onze, dat er niets minder dan eene aanhoudende en ijverige beoefening van vereischt wordt, om er zich een waar en juist begrip van te vormen. Wie zich ook verbeeldt de denkbeelden, zeden en het karakter van eene natie te kennen, zonder de taal van dezelve te verstaan, heeft zich zelven misleid: de taal van een volk is altijd de maatstaf van deszelfs denkbeelden, zeden en gewoonten; naarmate een volk beschaafder, verlichter en verfijnder is, vindt men ook bij hetzelve kiescher, zuiverder en fijner uitdrukkingen om deszelfs gewaarwordingen mede te deelen; hoe geregelder de geest denkt, hoe geregelder men ook spreekt, en des te gemakkelijker door anderen verstaan wordt. Ja, de taal is niets anders dan een woordenboek van de denkbeelden, de manieren

ten en de levenswijze van een volk, van de kunsten en wetenschappen van hetzelve, alsmede van de voortbrengsels, zoo van het dieren-, als planten- en delfstoffelijk-rijk onder hetzelve.

Indien nu de talen wel beoefend worden, ligt er veel wijsgeerigs in dezelve opgesloten: de kennis der talen is geene ijdele kennis van woorden, zoo als men wel eens onbedachtzaam geoordeeld heeft. Door de beoefening en naauwkeurige onderzoeking van talen, worden vele zaken, welke in de algemeene of bijzondere geschiedenissen vermeld staan, bewaarheid en opgehelderd, of ontkend en tegengesproken; zoo verschillend de zeden, de spelen, de kleederen en andere zaken der volken zijn, zoo verschillend zijn ook hunne uitdrukkingen; en wie dus de taal van hen niet verstaat, vormt zich ook geen volledig denkbeeld van dezelven. Hoe ongerijmd het dus zij, een volk te beoordeelen, waarvan men noch de zeden, noch de taal of betrekkingen kent, zal ieder onbevooroordeeld denker dadelijk gevoelen, en mij gereedelijk toestemmen, hoe onvoorzigtig en vermetel het is, eene natie te beoordeelen en veelal te veroordeelen, waarvan men geene genoegzame of zeer geringe kennis heeft. Even zoo als het met de beoordeeling van een volk gelegen is, zoo is het ook met de beoordeeling van werken, in deszelfs taal geschreven, gelegen; kent men het volk niet, in wiens taal men eene geschiedenis of een verhaal leest, zoo zal de beoordeeling daarover

altijd ongegrond zijn, dewijl men zijne eigene denkbeelden alsdan tot rigtsnoer van de oordeelvelling neemt.

Om nu tot de verhandeling van de geschiedenis over te gaan, die in het Maleisch, geschiedverhaal van Isma Jatiem genoemd wordt, zal het niet ondienstig zijn, eenige weinige woorden over het Maleische volk zelf ter inleiding te zeggen.

Wanneer een volk nog kan beschouwd worden in den kindschen staat te verkeeren, wanneer hetzelve, schoon in aanraking gebragt met wijzer, verlichter en diepdenkender natiën, zich nog niet ontwikkeld heeft, en het welligt doet vermoeden, dat het nog in langen tijd geene groote vorderingen in beschaving en verlichting maken zal; wanneer dat volk, gehecht aan voorouderlijke gewoonten, zich ongaarne aan de gebruiken en andere levenswijze van vreemde natiën gewent of overgeeft, voorzeker zal men dan bij hetzelve eene mindere beschaving en kindscher uitdrukkingen verwachten, dan bij zoodanige volken, die door de heldere fakkel van verlichting een hooger levensgenot en eene reiner vreugde smaken.

Het is mijne bedoeling niet, om thans eene verhandeling over de Maleijers of hunne taal te schrijven; welligt zal zich daartoe eene gepaster gelegenheid opdoen, en daarom zal ik zonder verdere uitweiding tot de verhandeling van voormelde geschiedenis overgaan, en alleen, na het betoogde, slechts aanmerken, dat de Maleische natie, hoewel

wel niet geheel onbeschaafd, echter nog beschouwd kan worden in eenen kindschen staat te verkeeren; deze staat, welke bijna aan den natuurstaat grenst, kan ons geene bijzondere geleerdheid, geene buitengewone fijne uitdrukkingen in hunne werken of geschriften doen verwachten, niettemin zal men kunnen vooronderstellen, nu en dan juiste denkbeelden bij hen aan te treffen, die de gewaarwordingen van den natuurmensch juist uitdrukken.

Met den titel van het werk zelven zal ik dan eenen aanvang maken:

Hhikâjat Isma Jâtiem, *jâ ietoe, s'arth segâla râdja-râdja* enz., of *geschiedenis van* Isma Jatiem, *dat is* (*of bevattende*) *instellingen voor alle Vorsten* enz.

Het woord *sjarth* of *s'arath* is in het Arabisch van eene uitgebreide en algemeene beteekenis; er worden door verstaan regelen, instellingen, inzettingen, formulieren, volgorde, inachtnemingen, bepalingen, wetten, voorschriften, enz.

Men zal dus vermoeden, hier zekere vorstelijke instellingen of wetten voor Vorsten aan te treffen, zulks is niet regelregt het geval, men zal hier vorstelijke handelingen aantreffen, dewelke, als voorzigtig en wijs geroemd wordende en door de Maleijers als zoodanig erkend, even als wetten of regelen be-

 schouwd

schouwd worden, om daarna te handelen; op gelijke wijs is het met de *sjarth* of instellingen voor Rijksgrooten, Legerhoofden en andere gelegen: deze personen, welke in deze geschiedenis voorkomen, hebben zich volgens de denkbeelden der Maleijers verstandig in de hen voorgekomen gelegenheden gedragen, en hunne verrigtingen worden dan ook algemeen geprezen en als voorbeelden aangehaald en aanbevolen; ja, ik moet hier aanmerken, dat de geschiedenis van Isma Jatiem bij de kundige Maleijers zeer in achting is; de duurte van de handschriften is doorgaans een beletsels, dat dezelve niet meer gelezen wordt; doch sedert dezelve gedrukt en te bekomen is, wordt de verspreiding derzelve meer algemeen en gezocht. Op *Sumatra* en *Borneo*, verlangt men zeer naar eene menigte van exemplaren van die geschiedenis; Op *Sumatra* is deze gedrukte geschiedenis zelfs door vorstelijke personen overgeschreven, waardoor men gevoelen zal, dat de Maleijer dezelve hoogschat; en ik durf gelooven, dat deze geschiedenis niet alleen tot genoegen van den inlander, maar zelfs tot een groot voordeel voor ons gouvernement dienstig zijn zal, indien maar genoegzame exemplaren van dezelve op eene voegzame wijze verspreid en algemeen gemaakt worden; de bedoelde geschiedenis predikt en leert onderdanigheid aan de wetten,

en

en toont ten slotte aan, dat men onder een wijs en billijk bestuur gelukkig zijn kan.

De aanhef van het werk is geheel Oostersch en in den Arabischen trant, dien zeker door de Maleijers is aangenomen, sedert zij den Khorân tot hun wetboek gekozen hebben.

In den Naam van God den Barmhartigen, den Ontfermer, wordt dit boek aangevangen, dit denkbeeld moet toegejuicht worden; wat toch kan schooner en vertrouwelijker zijn dan eenig werk of handeling onder toezien van dat ondenkbaar Wezen aan te vangen, dat over alles regeert?

In de vijftiende en zestiende eeuw begon men vele geschriften onder aanroeping van God; thans is zulks minder in zwang.

Na den Almagtigen te hebben aangeroepen, ontlast de schrijver zijn hart in lof voor den Allerhoogsten en erkent zijne eigene zwakheid en nietigheid.

« Mijne geschiedenis", (zegt hij), wordt « onder aanroeping des Allerhoogsten ver- « vaardigd."

Van eerbied voor dat ondoorgrondelijk Wezen doordrongen, laat hij zijn gevoel stroomen, en roept als in verrukking uit:

« Alle eer zij God, den Allerheiligsten en « Allerhoogsten Heer, wiens luister en heer-

 « lijk-

« lijkheid het meest uitblinken in de schep-
« ping! Hij, de Heere, is de volmaakte en de
« wijze, om alle zijne raadsbesluiten uit te voe-
« ren over zijne onderdanen. Hij schenkt ver-
« giffenis aan alle zijne onwetende dienaren,
« die hem om vergiffenis smeeken."

Wijders roept hij zijnen Profeet met eerbied aan, en vraagt vergiffenis over zijn werk; daarna verdeelt hij hetzelve in vier deelen, als:

Het eerste deel, indien het wordt nagekomen, wordt door hem een *wenk* genoemd;

Het tweede deel, zegt hij, kan tot een *voorbeeld* of *gelijkenis* strekken, wanneer men voor eene vergadering spreekt; men kan er alsdan zinspelingen uit ontleenen.

Het derde deel moet strekken, om op moeijelijke vraagstukken, welke door Vorsten geopperd worden, te antwoorden;

En het vierde deel heeft ten doel om alle droefgeestigen te vervrolijken.

Wanneer men de geschiedenis geheel doorleest, merkt men, dat deze verdeeling niet in acht is genomen; echter kan men uit het geheel hier en daar punten vinden, die als in betrekking met de aangehaalde hoofdpunten kunnen beschouwd worden. Zelden hebben de Maleijers eene goede verdeeling in hunne geschriften; ook zijn zij zeer onnaauwkeurig in

de

de tijdrekenkunde en in de beschrijving der plaatsen, waar het gebeurde, dat hunne verhalen bevatten, is voorgevallen: ja, veelal wordt de geschiedschrijver niet eens genoemd.

De geschiedenis van Isma Jatiem is volgens het verhaal zelf, door Ismaël opgesteld; wie hij geweest is, wordt niet gemeld; er staat slechts aangehaald, dat hij zeer onvermogend en gering was; doch van de eeuw, in welke het gebeurde of het gewaande voorviel, is niets aangeteekend; in het verhaal wordt van onderdanen gesproken, die *órang islám* genoemd worden; zulks zou het vermoeden kunnen doen ontstaan, dat zij Mohhamadanen waren; zulks is nog niet zoo zeker, want de naam van *islám* beteekent eigenlijk *ware geloovige*: zulks blijkt uit de *Hhikájat* Iskander *dzul karnein* of geschiedenis van Alexander met de twee hoornen, waarin de volgelingen van den Profeet Abraham, den vriend Gods, ook den naam van Islamieten of regtgeloovigen dragen.

De schrijver van het werk spreekt wel van Mohhamad; doch daarom kon het gebeurde wel voor den tijd van dien Profeet zijn voorgevallen, en hij het, door hem opgestelde, uit oude handschriften hebben overgenomen; zulks zal welligt een raadsel blijven en dan ook thans maar niet verder door mij onderzocht worden.

De

De schrijver zegt, dat wie het nuttige van gemelde geschiedenis niet weet te onderscheiden van het boertende of minder nuttige, gelijk is aan eenen olifant, die zich met onvoedzame spijzen opvult.

Hij wil volstrekt beweren, dat zijne beschrijving veel nuttigs en heilzaams bevat; zulks zegt hij niet uit eigenwaan, maar uit overtuiging, dat hij niets vermeldde, dat schadelijk was te lezen; hij erkent zijne zwakheid, doch betuigt ten sterkste, dat zijne bedoelingen zuiver waren; hij is als door de geschiedenis, welke hij schrijft weggesleept, en wil dat men zeer begeerig en gretig zijn zal, om dezelve te lezen.

De schrijver begint het geschiedverhaal met Isma Mantrie. Deze Isma Mantrie (zegt hij) was beroemd in het besturen van het Rijk zijns meesters; dagelijks bevredigde hij deszelfs wenschen en vervrolijkte zijn hart, strekte hem en zijn hof tot luister, was ervaren in het beleggen van raadsvergaderingen van alle standen, eerbiedig en omzigtig jegens alle leeraren, minzaam jegens alle kooplieden en betoonde zijn medelijden en hulp aan allen, die in ellende of moeijelijkheden vervielen.

Over dezen Isma Mantrie maakt hij volstrekt geene melding meer. Maar hij gaat voort en verhaalt dat een zeker Rijksbestuurder van de

kust

kust van *Coromandel*, genaamd Mégah, uit het geslacht der Nierás, zich naar een legerhoofd van den Koning Benâram Akram begaf, om met denzelven schaak te spelen; dat hij, door denzelven overwonnen zijnde, beschaamd wegweek uit de tegenwoordigheid der aanwezige Vorsten, of Grooten, en zich naar *Moslapatanie* begaf, zijne vrouw met zich nemende. Toen hij aldaar eenigen tijd vertoefd had, gebeurde het, dat er een verschrikkelijk onweder ontstond, waaruit hij opmerkte, dat er iets gewigtigs zou voorvallen, en hij zeide tegen zijne vrouw, dat hij geloofde, dat zij eenen zoon zou baren, die door den Allerhoogste bijzonder zou beweldadigd worden, en tot een voorbeeld van Vorsten en Rijksgrooten strekken; Hij beval zijne vrouw om denzelven goed op te voeden, en zeide, dat een sterrewigchelaar hem de geboorte van een zoodanig kind voorspeld had; zijne vrouw bragt eenen zoon ter wereld, die Isma Jatiem genaamd werd, voorspoedig opgroeide, en aan de verwachting, die zijne ouders van hem koesterden, volkomen beantwoordden; weldra was hij vaardig in het lezen en schrijven, stelde nog jong zijnde, nuttige verhalen voor kinderen op, werd ondermeester, en gaf les aan vele kinderen van aanzienlijke personen, waardoor hij zich zelven van het noodige kon voorzien, en zijne ouders niet meer tot last strekte.

Of

Of de Vader van Isma Jatiem weder naar zijnen Vorst terugkeerde, wordt niet gemeld; maar als kind deed zich Isma Jatiem voordeelig op, jongeling geworden, bad hij den Allerhoogsten om verstand en wijsheid tot het vervaardigen van een opstel, dat raadgevingen voor Vorsten zou bevatten; onder den zegen van God bereikte hij zijn oogmerk en bragt zijn opstel bij den eersten Rijksbestuurder, die een verstandig man was, hetzelve las, en boven goud en zilver wardeerde; hij stelde Isma Jatiem voor, om met hem naar den Vorst te gaan, ten einde het opstel denzelven aan te bieden. Isma Jatiem ging met hem binnen voor den Koning, die door zijne Rijksgrooten, Legerhoofden, Herauten, besnedenen en lijfwachters omringd was; hij zat in staatsie op den troon, en vroeg aan den Rijksbestuurder, wie de jongeling was, dien hij had binnen geleid; dezelve antwoordde: « ô mijn Meester, Vorst der « Wereld! deze persoon heet Isma Jatiem," vervolgens gaf hij eerbiedig het opstel aan den Vorst over, en verhaalde al hetgeen daarop betrekking had; de Vorst liet het zich voorlezen, vond het schoon, aanschouwde Isma Jatiem met aandacht, en beval hem te naderen, gaf hem fraaije kleederen en benoemde hem tot zijnen dienaar: hij boog zich eerbiedig, en plaatste zich aan den voet van den troon.

Eenigen tijd vorstendienaar geweest zijnde, vervaardigde hij verschillende aardige verhalen, waar-

waardoor de Vorst verheugd werd, en hem telkens met nieuwe gunsten overlaadde.

Vervolgens werd Isma Jatiem door den Vorst belast met de zorg der fraaije tapijten, welke uitgespreid werden, als hij gehoor verleende. Isma Jatiem betoonde zeer veel oplettendheid in alles, wat tot luister van den Vorst kon strekken; niets mogt volgens zijne denkbeelden aanstoot bij de gehoorverleening kunnen veroorzaken, dewijl zulks tot oneer van zijnen Meester zou kunnen verstrekken. De Vorst vroeg hem, wat hij toch door dien aanstoot bedoelde, en hij antwoorde, dat bijaldien de gehoorzaal niet in behoorlijke orde was, de Vorst welligt reden zou hebben, om ontevreden te zijn, dat zijn gelaat welligt zou verbleken en daardoor de gehoorgeving ontluisterd worden: Hij vergeleek eene zoodanige audientie bij het uitspansel, den Koning bij de volle maan en de hem omringende personen bij de haar omgevende sterren.

De Vorst gaf zijnen wensch te kennen, om Isma Jatiem tot bevelhebber der lijfwacht aan te stellen; deze wensch werd als een bevel door alle Rijksgrooten beschouwd, en niemand had er iets tegen in te brengen; in tegendeel werd het door allen zeer goedgekeurd.

Er kwam een schip uit een vreemd gewest te *Indra Patánie*, met verschillende koop-goederen, en aan Isma Jatiem, die zich zeer goed

ge-

gekweten had, werd door den Vorst opgedragen, naar boord van hetzelve te gaan en kostbare kleederen uit te zoeken. Isma Jatiem werd beleefdelijk door het scheepshoofd ontvangen, dat weldra door Isma Jatiem's voorkomendheid en vriendelijkheid hem zeer genegen werd, en vertrouwen in hem begon te stellen. Isma Jatiem gaf hem verschillende nuttige raadgevingen, ten einde eervol en met winst zijne koopgoederen te verkoopen.

De koopman vergelijkt de zoetvloeijendheid van Isma Jatiem's woorden bij eene honigzee.

Isma Jatiem geeft hem zes punten op, die tot zijn voordeel kunnen strekken; hij zegt hem in acht te moeten nemen:

1o. Om den Sjah-bendar (eigenlijk Opperhoofd van eene handelplaats) als zijnen Vader te beschouwen;

2o. Den Rijksbestuurder als zijne Moeder;

3o. De Legerhoofden en lijfwachters als zijne Vrienden;

4o. Den Koning als zijnen Beschermer;

5o. De slechte betalers als zijne vijanden; en

6o. De gevestigde Kooplieden als zijnen waarborg.

Hij ontwikkelt die zes artikels zeer aardig, en geeft er eene goede verklaring van.

Vervolgens hebben zij gezamenlijk een onderhoud, waarin van weêrskanten gezond verstand

stand ligt opgesloten. De scheepskapitein geeft aan Isma Jatiem uit dankbaarheid eenige kostbaarheden.

Deze geschenken worden door Isma Jatiem, aangenomen; echter geeft hij te kennen, dat de begeerte van zijnen Vorst nog niet vervuld is; hierop laat de koopman een fraai kistje, dat boven alle verbeelding schoon was, voor den dag brengen, en verhaalt aan Isma Jatiem zeer omstandig, hoe hij het heeft verkregen van het eiland *Langkawie*. Het verhaal omtrent dit kistje is geheel fabelachtig en met kinderachtige vertelsels opgevuld, in den smaak van de Arabische nachtvertellingen.

In het kistje bevindt zich eene Prinses, wier schoonheid bij de volle maan, wanneer zij uit zee aan de kim verschijnt, vergeleken wordt; ook bevinden zich twee kostelijke paauwen in het kistje, die allerlei liederen kunnen zingen.

De koopman vertrouwt Isma Jatiem het kistje toe, om het den Koning aan te bieden, onder voorwaarde van geene melding van de Prinses te maken; zulks wordt door hem beloofd en aangenomen; wijders zocht Isma Jatiem eenige fraaije kleedingstoffen uit voor zijnen Vorst, en hierop bespoedigden zij zich beide, om voor den Koning te verschijnen. De Koning vroeg aan Isma Jatiem naar

de reden van zijne lange afwezendheid, en hij antwoordde aldus:

« Ik verzoek u om vergiffenis en verschoo-
« ning; indien de wereldgebieder mij ook ge-
« bood, om zoo snel als een adelaar te gaan,
« zou zijn bevel, indien ik het niet wel vol-
« bragt, vruchteloos zijn." Daarna bragt hij het kistje met alle kostbaarheden, en verhaalde omstandig den oorsprong van hetzelve; De Vorst, hetzelve ziende, geloofde niet, dat het door menschenhanden kon vervaardigd zijn.

In het voormelde kistje bevonden zich welluidende speeltuigen, die de geheele hofhouding bijzonder vermaakten. Ik zal niet in alle bijzonderheden treden, die betrekking op deze speeltuigen hadden, maar slechts aanmerken, dat de beschrijving daarvan zeer sierlijk behandeld is: de twee paauwen, welke insgelijks uit gemeld kistje te voorschijn komen, en vooronderstelde worden, het geheim van de nog onbekende Prinses te weten, schertsen en boerten door hunne zinspelingen op die Prinses, zoodat zij niet weinig bijdragen, om de algemeene vreugde te vermeerderen.

I s m a J a t i e m, welke door de ontvangst van het fraaije kistje, en door de overhandiging van hetzelve aan den Vorst, in nog grooter gunst dan voorheen gestegen was, wilde zijne erkentelijkheid aan den koopman betoonen,

nen, en stelde den Vorst voor, om hem eene geschikte woonplaats toetestaan; na vele pligtplegingen geeft de Vorst hem een behoorlijk verblijf; de vorstelijke disch wordt in gereedheid gebragt; de met diamanten omzette beker gaat rond, en er wordt lustig gedronken; vervolgens wordt er gedanst en ten slotte door de lijfwachters gezongen; eindelijk, toen het nacht is geworden, begeeft Zijne Majesteit zich naar het binnenste van het Paleis, en de gasten begeven zich naar hunne woningen; des morgens baadde zich de Vorst met zijne gemalin en wiesch zich met welriekende wateren, trok vervolgens kostbare kleederen aan en begaf zich aan het ontbijt. In eenen der volgende nachten komt de Prinses uit de kunstige kist te voorschijn; Isma Jatiem bespiedt haar, en geeft eene allerweelderigste beschrijving van hare schoonheid en van de geur, die van haar uitgaat.

Zij vermaakt zich den ganschen nacht met allerlei kluchten, bezoekt alle slaapplaatsen der vorstelijke dienaressen en jonge maagden, verwisselt hare ringen, berooft hare beteldoozen van hetgeen er in is, en veroorzaakt groote wanorde; vervolgens gaat zij naar de vorstelijke badplaats, ontdoet zich van hare kleederen en spreidt eenen glans in het rond, waardoor de luister der brandende lampen en lantarens verhoogd wordt; de geur, welke het water, waarin zij zich gebaad

 heeft,

heeft, verspreidt, is gelijk aan de geur van rozewater. Zij begeeft zich naar de slaapplaats van den Vorst, die ontwakende, niet weet wat hij ziet; zij verdwijnt eensklaps, dooft de lichten uit en verbergt zich in hare schuilplaats. Dit spel herhaalt zij verscheidene nachten, tot dat de Vorst begint te toornen, en het paleis door zijne gramschap doet daveren, ja elk dreigt te dooden: Isma Jatiem werpt zich voor den Vorst, en doet zijne drift bedaren; de Vorst verhaalt hem eenen droom aangaande gemelde Prinses en spreekt met hem over het gebeurde. Isma Jatiem verhaalt hem, hoe een zeker Vorst zijnen roem bezwalkte door het in drift vermoorden van eenen Rijksbestuurder, en raadt hem vervolgens, om eenigen tijd geduld te oefenen. De Vorst neemt genoegen in de woorden van Isma Jatiem en zij begeven zich naar binnen. De Koningin zat op den vergulden troon, omringd door hare staatsdochters en dienaressen; de Vorst ging nevens haar plaats nemen en zij vertoonde een stroef gelaat. Isma Jatiem vervrolijkte hen beide, en werd door de Koningin aangezien; hierop naderde hij haar en sprak haar in deze woorden volgens Oostersch gebruik aan:
« ô mijne Meesteres, mijne Vorstin! ik vraag u
« hoogverhevene om vergeving en om goedgun-
« stig medelijden; indien gij, mijne Meesteres,
« het hart van uwen gemaal niet verteedert, wie
« zal het doen? dewijl gij de kroon van het Hof,

« en

« en de glans van het Paleis, en de fakkel van ons, « uwe slaven, zijt.” De Vorstin verheugde zich weder, en reikte Isma Jatiem betel over. Isma Jatiem betrekt de wacht, en betrapt iemand op slechte daden, onderhoudt hem daarover en geeft hem zeer nuttige lessen; de speeltuigen klinken bij aanhoudendheid en vervrolijken de hofhouding.

Wanneer de Vorst en Vorstin zich te bed hadden begeven, gebeurde het, dat een paar hovelingen een schoon lied zongen, om hen te bekooren; nu beval de Vorst, dat alle stemmen zich met de speeltuigen zouden paren: nu klonken fluiten, harpen, cijmbalen en luiten; ieder paarde zijne stem met dezelve, en hierdoor ontstond een aangenaam muzijk. De volle maan glansde aan den hemel, wolken en sterren omringden haar, en ligte wolkjes zweefden als in triomf om haar heên; de bloesems der boomen openden zich, om de luchtgeesten, welke nederdaalden, aangename geuren te verschaffen, en de vogels kweelden, op de toppen der boomen, liefelijke gezangen. De nacht daar zijnde, en elk zich ter rust begeven hebbende, komt de Prinses weder te voorschijn, en herhaalt hare vorige kluchten; de Vorst, haar niet kunnende vatten, wordt toornig en door Isma Jatiem weder in goeden luim gebragt, die hem alle hoedanigheden opnoemt, om zich bij de vrouwen bemind of gehaat te maken. Men slaapt weder in, de Prinses verschijnt

 weder,

weder, en nu wordt de Vorst door Isma Jatiem gewekt, die hem zinspelend de Prinses aanwijst; de Vorst, haar ziende, valt een oogenblik in zwijm, komt weder bij, nadert de Prinses en spreekt met haar: Er vallen eenige tusschenbedrijven voor, eer de Prinses in staatsie bij de Koningin geleid en door haar minzaam ontvangen wordt; doch zulks is slechts uiterlijk. Zij spelen vervolgens op het schaakspel, waarin beide zeer ervaren zijn. Eenigen tijd daarna trouwt de Vorst met de Prinses op eene allerstaatigste wijze; de plegtigheden duren veertig dagen en veertig nachten; de vorstelijke personen worden in triomfkoetsen rondgedragen, en niets wordt er gespaard, om de feestviering vorstelijk en oostersch te doen zijn. Het scheepshoofd wordt door den Vorst met eene vrouw begunstigd en krijgt den titel van Groot-Rijksbestuurder. De geschiedschrijver meldt verder, dat gedurende den tijd, dat Isma Jatiem Schatbewaarder was, de rijksschatten ontzettend vermeerderden, de magazijnen werden opgevuld met wapenen, olifants- en paarden-tuigen, met rijkskleederen, vreemde kunstwerken, edele gesteenten, lakens, goud en zilver.

Isma Jatiem was zoo ijverig in het vervullen zijner pligten, dat alles onder hem bloeide; bedelmonniken, armen en kooplieden werden rijk; alle weeskinderen, welke geen bestaan hadden verschafte hij een bestaan;

geen

geen koningsdienaar verkeerde in kommervolle omstandigheden; den zwakken kwam hij te hulp; er kwamen vele handelaren in het Rijk, en de koopsteden van Zijne Majesteit bloeiden.

De Koning verhief Isma Jatiem tot Legerhoofd, hij verontschuldigde zich, doch moest dien post aannemen, en hij werd door zijnen Vorst met eene schoone vrouw begiftigd.

Isma Jatiem gaf de sleutels der schatkamers aan zijnen opvolger over, en elk begaf zich naar zijne woning. De Koning Roem Saferdân gehoord hebbende, dat de Koning Indra Mengindra (Isma Jatiem's Vorst) eene schoone Prinses in zijn Paleis verborgen hield, besloot hem te overvallen en zich meester van haar te maken; zulks door den Koning Indra Mengindra vernomen zijnde, wordt Isma Jatiem door hem gelast, met de noodige troepen zich op marsch te begeven, om tegen den overweldiger op te trekken, en den Vorst Indra Keila, wiens gebied op de grenzen lag, bij te staan. Het verhaal is zeer omslagtig, doch komt hier voornamelijk op neêr: Isma Jatiem vergadert de troepen, gaat op marsch, laat het leger van den vijand bespieden, en teekeningen van deszelfs vlaggen en vaandels maken; vervolgens neemt hij zoodanige vaandels voor zijne troepen, laat in de vestingen eenige troepen ach-

ter, beveelt de bevolking, om zijn leger te volgen; mannen, vrouwen en kinderen nemen hunne goederen mede, en volgen hem.

Isma Jatiem maakt eenen omweg, komt aan een ontoegankelijk woud, laat hetzelve nedervellen, baant eenen weg door hetzelve en bereikt alzoo binnen weinigen tijd de hoofdstad van den Koning Roem Sjaferdân. Isma Jatiem ontmoet eenen houthakker, dien hij met geschenken overlaadt, en in den waan brengt, dat zijns Konings leger, zegepralend en met buit beladen, terugkeert.

Isma Jatiem nam de vlugste en dapperste zijner troepen, bad het Opperwezen om de overwinning, zonder dat er iemand leed gedaan werd; vervolgens trok hij op, liet den zwaren krijgstrom slaan, en eensklaps ontstond er eene onbeschrijfelijke verwarring in de stad des Konings Roem Sjaferdân; elk riep, dat de vijand kwam; de Koning verschrikte, en vlood in zijnen lusthof. Isma Jatiem rukte met geweld voort, en drong tot in dien hof door: « stel u gerust", riep Isma Jatiem tegen den Koning, « ik kom niet om u « te verdelgen maar alleen om eenstemmig met « u te handelen; ik ben een waar geloovige, « en het zou niet voegen, eenen waren geloo- « vigen te verderven." De Koning bedaarde en herstelde zich, hoorde dat Isma Jatiem voor hem stond, en werd zeer verheugd hem,

den

den beroemden Koningsdienaar, te ontmoeten.

Weldra ontstonden er vriendschappelijke onderhandelingen; de Vorst ondervroeg Isma Jatiem hoe hij zoo spoedig was doorgedrongen; Isma Jatiem onderrigtte hem hieromtrent, en de Vorst verwonderde zich over zijn goed beleid; vervolgens zond de Vorst eenen brief aan zijne Legerhoofden, om terug te komen, en liet vele kostbare geschenken in gereedheid brengen, om aan Isma Jatiem voor deszelfs Vorst mede te geven. Isma Jatiem neemt weldra afscheid, vertrekt, en zendt den Koning Indra Keila, benevens Ajara tot zijnen Vorst, geeft hun eenen brief mede en laat hen vertrekken. Zij komen bij den Koning aan en geven den brief over; Zijne Majesteit doet zich denzelven voorlezen, en is zeer verheugd den inhoud daarvan te vernemen. Isma Jatiem nadert; de Koning doet zijne Rijksgrooten Isma Jatiem inhalen; toen hij zeer nabij gekomen was, kwam de Vorst uit, hem te gemoet. Isma Jatiem boog zich ter aarde aan de voeten van zijnen Vorst, die hem met blijdschap ontving, en met vele gunstbewijzen, volgens Oostersche manier, overlaadde.

Vervolgens begaf zich elk naar zijne woning, en Isma Jatiem spoedde zich naar zijn huis; hij werd door zijne vrouw zeer minzaam

verwelkomd; zij bewees hem alle wellevendheid, liet de spijzen opbrengen, at met hem, en spoedde zich verder ter rust. Den volgenden dag beval de Vorst alle straten en markten te versieren; olifanten en paarden werden opgeschikt met de fraaijste tuigen en de dienaren des Konings gingen den brief van den Vorst Sjâh Roem Sjaferdân afhalen; Isma Jatiem ging mede, en ter bestemde plaats gekomen zijnde, deed hij den brief op eenen olifant plaatsen, en er eenen geelen zonnescherm boven uitspreiden. Alle speeltuigen klonken allerplegtigst, de brief werd in triomf rondgedragen, en door Isma Jatiem, toen dezelve in het voorhof kwam, op eenen vergulden zetel nedergelegd. Nu kwam de Vorst volgens koninklijk gebruik te voorschijn en de Priester Malek Il Adil boog zich, en bewees vorstelijke hulde voor den brief en las denzelven. De Koning zeide tegen de afgezanten van den Vorst Roem Sjaferdân, dat hij zich van de opregtheid en vriendschap van hunnen meester overtuigd hield, en verzekerde hun van zijne wederkeerige toegenegenheid voor hunnen Vorst.

Zij bogen zich, en riepen uit: « zulks is « voortreffelijk, ô meester, gebieder der wereld!"

Nu volgen er feesten, en daarna vertrekken de afgezanten, voorzien van geschenken, benevens eenen brief voor hunnen Vorst.

De

De Vorst benoemt Isma Jatiem op eene zeer eervolle wijze tot eersten Minister van Staat; Isma Jatiem wilde hiervoor bedanken, daar er zoo vele ouder dienaren waren; doch de Vorst had besloten, en hij moest gehoorzamen. Ajâra werd onder eenen anderen naam in plaats van Isma Jatiem tot Legerhoofd benoemd, dewijl hij lang met hem verkeerd, en veel krijgskunde bij hem verworven had.

De Vorst gaf aan Isma Jatiem het bevel over alle gewesten, en hij bestuurde dezelve met veel zorg. Kort, maar krachtvol beschrijft de geschiedschrijver de deugden van Isma Jatiem in deze bewoordingen, welke oorspronkelijk met Arabische karakters geschreven, altijd met onze letters uitgedrukt worden:

« Maka segala negrie ietoe-pôn desarahkan
« pada tângan Isma Jâtiem, dan kôta, dan
« pâkan, dan pârit, dan djâlan jang soekar itoe-
« pôn mendjâdi meidân, dan babarâpa soengei
« jang sempit mendjâdi loewas; dimâna djam-
« bâtan jang boerokh, itoe-pôn mendjâdi ba-
« haroe. Sabermoela apabiela ada ânakh man-
« trie jang piejâtoe, detinggalkan iboe bapânja;
« maka hertânja debahagikan seperti hhoekoem
« Allah; dan jang mâna bahagieannja pada ânak-
« nja ietoe, maka harta ietoe-pôn sakaliën de-
« sarahkannja pada segala soedâgar dan nachôda
« desoerohnja perniejagâkan, sahingga deri pada
« tiejap-tiejap tâhon lâba harta ietoe akan mâ-

« kan

« kan dan pakâjin dan balandja, dan de-adjarnja
« parentah madjlis dan parentah segala mantrie
« dan fieâl jang bâjik. Setelah tâhoelah dan
« besarlah ka-ânakh-ânakh ietoe, dan harta ietoe-
« pôn bânjakhlah, maka pada kotieka jang bajik
« maka Isma Jâtiem pôn pergi meng-âdap
« Râdja, lâloe bapersombahkan ânakh mantrie
« itoe, katânja: adapôn ânakh mantrie ienie telah
« besarlah, Toewankoe! sjahdan segala fàâlnja
« pôn bajik, pâtek lîhat, dan hartânja pon adâlah,
« Toewankoe! sahingga dâpat ieja menanggong
« pakardjâ-an Doelie jang depertoewan; moedah-
« moedâhan, djikalow ada karoenja Toewankoe,
« dâpatlah ieja menggantîkan pâtek jang mâti;
« maka ka-ânakh-ânakh ietoe-pôn lâloe menjom-
« bah; maka delîhat ôleh Baginda bârang la-
« koenja dan pakartienja, maka tîtah Baginda:
« Hej Isma Jâtiem! terlâloe sakâli bâjik bi-
« tjarâmoe ietoe, dan saharosnjâlah ieja meng-
« gantîkan bapânja; maka ôleh Baginda de-
« anoegarahâ-ie akan ka-ânakh-ânakh ietoe
« dengan pakâjin jang iendah-iendah; maka nâ-
« ma bapânja ietoe de-anoegarahakan Baginda
« âkan dieja, maka ieja-pôn doedokhlah pada
« tampat bapânja ietoe; demikiejenlah parentah
« Isma Jâtiem ietoe. Sabermoela djikalow
« ada ânakh hoeloebâlang ietoe-pôn demiekiejen
« lagi desoerohnja bel-âdjar djoega bermâjin
« sindjâta dan ilmoe hhikmet paparângan, maka
« desarahkannja kapada Djoehan Aripin, dan

« segala

« segala hartânja pôn desarahkannja pada soe-
« dâgar; demikiejenlah pakardjâ-an Isma Jâ-
« tiem; dan segala raiejet ietoe-pôn tiejâda
« lagie kasoekâran; maka masjhoerlah pada se-
« gala negrie âkan Isma Mantrie ietoe mema-
« lieharâkan negrie Toewannja dan raiejet saka-
« liejen; maka marîka jang piejâtoe dan ânakh
« deri pada lâkie-lâkie dan parampoewan maka
« pergilah ieja bertârohkan dirienja kapada Isma
« Mantrie ietoe, kârana dedengarnja adil dan
« âmat bidjakhsâna Isma Mantrie ietoè; maka
« negrie *Samandar* ietoe-pôn mendjadi râmej,
« de-anoegarahâkan Allah Soebhhâna wa-taâlaj
« deri pada daulat Baginda dan bidjakhsâna Isma
« Mantrie, memalieharâkan segala bâla tantâra
« Baginda ietoe; maka ôrang pentjoerie dan ka-
« hilângan sawâtoe tiejadâlah lagi, dan santijâsa
« dalam negrie ietoe tiejâda ôrang menângis dan
« doekatjîta, sebab ter-aniâja âtaw kapoetoesan
« biejajânja, melajienkan djika ieja menângis se-
« bab kamatiejan ieboe bapânja âtaw khaum ka-
« loewarganja djoega. Demiekiejenlah detjerie-
« terâkan ôleh ôrang jang ampoenja tjeriterâ inie:
« Apabiela Isma Mantrie meng-âdap Baginda
« ietoe, toedjoh sjarth depâkejnja: pertama, ieja
« memaliharâkan kapalânja; kadoewa perkâra,
« ieja memaliharâkan matânja; katîga perkâra,
« hatînja; ka-ampat perkâra, ieja memaliharâkan
« telingânja; kalîma perkâra, ieja memaliharâkan
« moeloetnja; ka-anam perkâra, ieja memaliha-
« râkan

« râkan tangannja; katoedjoh perkâra, ieja me-
« maliharâkan kakînja. Sabermoela apabiela ieja
« kaloewar deri pada meng-âdap peng-adâpan
« ietoe; maka ieja-pôn berdierie sakotika; sa-
« telah datanglah ôrang bertoenggoe peng-adâpan
« ietoe, maka oedjarnja: hej sakaliejen mariekel
« kîra-kîra angkow, sopâja djângan loepa jang
« titah jang depertoewan ietoe; setelah soedah,
« maka iejapôn kombalîlah berdjâlan ietoe, sam-
« bil menatap lebah dan pakan; setelah sampej
« ka-pintoenja, maka iejapôn berhenti sakotika,
« sopâja meng-adoekan hhâlnja marîka ietoe jang
« kasoekâran dan ter-anjâja ietoe meng-adoekan
« hhalnja, sopâja de-pârentahkan ôleh Isma
« Mantrie; setelah soedah maka mâsing-masing
« pôn bermôhonlah kapada Isma Mantrie;
« demikiejenlah pakardjâ-annja dan memarentah
« negrie ietoe, sopâja âkan kabakhtiejan dan
« meninggalkan zemânnja."

VERTALING:

« En het geheele land werd toevertrouwd aan de zorg van Isma Jatiem, (den Mantrie of Rijksbestuurder), mitsgaders de vesting met derzelver borstwering en gracht; en (onder zijn bestuur) werden die wegen, die moeijelijk waren, vlak en gelijk; en vele rivieren, die naauw waren, werden breed; en waar de bruggen oud en versleten waren, daar werden zij vernieuwd. Voorts wanneer er kinderen van Rijksgrooten waren, die ouderloos geworden waren, werd hij

hij hun Vader en Moeder genoemd en hij verdeelde hunne bezittingen naar de uitspraak van het Goddelijk regt; en de goederen van dat erfdeel, dat aan die kinderen toekwam, die vertrouwde hij allen aan kooplieden en schippers, en hij beval hun daarmede handel te drijven, ten einde jaarlijks winst van die goederen te hebben, waaruit de onkosten van het levensonderhoud en de kleeding en andere uitgaven zouden kunnen goedgemaakt worden, en hij gaf hun onderwijs in het beleggen van raadvergaderingen en hoe Rijksgrooten hun gezag behooren uit te oefenen en aangaande goede werken; en als die kinderen het wisten en groot geworden waren en hunne bezittingen zich vermeerderd hadden, dan begaf zich Isma Jatiem op een gunstig oogenblik om te verschijnen voor het aangezigt des Konings, en hij bood hem vervolgens die kinderen van Rijksgrooten met onderdanigheid aan, zeggende: « deze kinderen « nu van Rijksgrooten zijn volwassen geworden, « mijn Meester! ook is hun gedrag goed, voor « zoo ver ik weet; en hunne bezittingen zijn « ook zoo, dat zij den dienst van Uwe Majesteit « op zich kunnen nemen; welligt, indien het « aldus het welbehagen mijnes Heeren is, zullen « zij in de plaats van den overleden dienaar « kunnen komen;" en die kinderen bewezen vervolgens hunne onderdanigheid; en de Vorst beschouwde hun geheel gedrag en alle hunne

ma-

manieren, en de Vorst sprak: « allervoortreffe-
« lijkst, ô Isma Jatiem, is die voorslag van u;
« en het is billijk dat zij in de plaats hunnes
« Vaders komen;" en de Koning begiftigde die
kinderen met kostbare kleederen en schonk hun
den titel hunnes Vaders; en die kinderen gin-
gen zitten op de plaats hunnes Vaders. Zoo-
danig beschikte het Isma Jatiem. Voorts
wanneer er kinderen van Legerhoofden waren,
dan beval hij op gelijke wijs, dat zij mede on-
derrigt zouden erlangen in het hanteren der
wapenen en in de kennis der oorlogskunst;
en hij gaf hen over aan het opzigt van Djohan
Aripin en alle hunne bezittingen vertrouwde
hij aan de kooplieden. Zoodanig was de han-
delwijs van Isma Jatiem; en het geheele volk
had met geen gebrek of behoefte meer te wor-
stelen, en het werd bekend door alle landen,
hoe Isma de Rijksbestuurder het land zijns
Meesters en al het volk voorspoedig maakte en
behartigde; en weezen zoo wel als andere kin-
deren, jongens en meisjes vertrouwden zich ge-
heel aan de bescherming van Isma den Rijks-
bestuurder toe, om dat zij hoorden, dat hij
regtvaardig en verstandig was en het land *Sa-
mandar* werd volkrijk door de genade van den
Heiligen en Allerhoogsten God, van wege den
voorspoed des Konings en het verstand van
Isma, den Rijksbestuurder in het verzorgen
van alle de onderdanen des Konings. Dieven en
ellen-

ellendigen werden er niet meer gevonden en doorgaans vernam men in het land van geene personen, die weenden of bedroefd waren, om reden, dat hun geweld aangedaan was of dat hunne voorraad van levensmiddelen, verteerd was, ten zij wanneer men weende om den dood van vader of moeder of bloedverwanten. Aldus wordt nog verhaald door den schrijver van deze geschiedenis: wanneer I s m a, de Rijksbestuurder voor het aanschijn des Konings kwam, dan gaf hij op zeven regelen acht: vooreerst, hij paste op zijn hoofd; ten tweede, hij paste op zijne oogen; ten derde, op zijn hart; ten vierde, op zijne ooren; ten vijfde, op zijnen mond, ten zesde, op zijne handen; en ten zevende, op zijne voeten. Voorts wanneer hij van de audientie uit de gehoorzaal kwam, dan bleef hij nog eenige oogenblikken staan, en wanneer dan de dienaren kwamen, die het opzigt hadden over het in orde houden der gehoorzaal, dan zeide hij: « bedenk u wel, gij « allen, op dat gij de bevelen van Zijne Maje« steit niet vergeet!" Dit gezegd hebbende, keerde hij terug, terwijl hij den Grooten Heeren weg hield; als hij aan zijne deur gekomen was, dan bleef hij een oogenblik stil staan, op dat al die genen, die in moeijelijke omstandigheden waren of aan welke overlast gedaan werd, hunnen nood aan hem zouden kunnen klagen, op dat daarin door Isma den

Rijksbestuurder de noodige voorziening kon gemaakt worden. Dit gedaan zijnde nam elk van Isma, den Rijksbestuurder, een eerbiedig afscheid. Zoodanig waren zijne handelingen in zijn Landsbestuur, ten einde het strekte tot vereering van God en afwachting van zijnen tijd.

Hoe gedrongen deze stijl oppervlakkig ook schijnen moge, dezelve is echter bondig en in den waren geest der Maleijers.

In het behandelen van regtszaken was Isma Jatiem zeer schrander, wist de logen van de waarheid en den schijn van het wezen te onderscheiden; vreemdelingen behandelde hij zeer minzaam, zoodat zij zich gaarne in den omtrek van Isma Jatiem vestigden, waardoor het land zeer volkrijk werd. De Koningin vernemende, dat de Prinses van Niela Gindie zwanger was, begreep, dat de Vorst haar, indien zij baarde, nog sterker zou beminnen, en besloot derhalve haar in ongenade bij den Vorst, te brengen: Om hiertoe te geraken, mengde zij vergif in de lekkernijen, welke door de Prinses voor Zijne Majesteit gezonden werden. De Koningin zeide tegen den Vorst, na er een weinig van geproefd te hebben, dat dezelve geenen goeden smaak hadden; de Vorst liet die spijzen aan eenen hond geven, die er dadelijk van stierf. De Vorst liet Isma Jatiem roepen, en beval hem, de Prinses, die hem had willen vermoorden, te dooden. Isma Jatiem

tiem merkte aan, dat Zijne Majesteit aan de Prinses, eenige tijd moest geven, om zich voor te bereiden, en dat het onbetamelijk zou zijn, dat haar dood in het Paleis voorviel. De Vorst stond haar eenigen tijd toe, en gaf Isma Jatiem verlof, haar buiten zijn Paleis te dooden. Zij vertrekken, en Isma Jatiem ontvangt bevel, om het haar van de Prinses aan Zijne Majesteit te doen bezorgen. Isma Jatiem beweegt zijne vrouw, om hare haren af te snijden, zendt die aan den Vorst, verbergt de Prinses, geeft voor dezelve gedood te hebben, bewerkstelligt eene begravenis en doet gelooven dat de Prinses in het graf lag. Zijne vrouw gedroeg zich wanhopig en bleef bij het graf; Isma Jatiem waande woedend op haar te zijn, om dat zij hare haren had afgesneden en joeg haar weg. De Vorst bleef in het denkbeeld, dat de Prinses dood was en voelde zijne wraak gekoeld. De Prinses werd in een groot huis bewaard, en in stilte gevoed. Isma Jatiem liet om dit huis eenen tuin maken, die zoo prachtig was, dat de beschrijving daarvan, hoewel fabelachtig, echter voor een schoon stuk in het Maleisch mag aangezien worden. De Prinses verlost en Isma Jatiem laat zulks geheim blijven; hij maakt den Vorst opmerkzaam, dat het jammer zou zijn, indien hij zonder kinderen stierf; hij brengt den Vorst in den fraaijen tuin, doch nog niet in het huis waar de Prinses was. Zijne

Majesteit wordt droefgeestig, en na verloop van eenigen tijd, smeekt Isma Jatiem hem om vergiffenis, en openbaart zijne ongehoorzaamheid aan hem; de Vorst vraagt of er getuigen zijn, die kennis dragen dat de Prinses zwanger was, tijdens hij beval haar te dooden; Isma Jatiem brengt twee getuigen; de Koningin berouw gevoelende, getuigt zelve, dat zij bewust was dat de Prinses zich toen zwanger bevond. Met alle mogelijke pracht begeven zich de Koning en Koningin naar de Prinses, weenen van aandoeningen van verschillenden aard; de Koning drukt zijn kind in verrukking aan zijn hart en laat de bevolking vergaderen, hij gaat in staatsie rond met de Vorstinnen, rigt groote feesten aan, en laat onderscheidene spelen plaatsgrijpen. De Vorst weet geene woorden genoeg te vinden, om zijne dankbaarheid aan Isma Jatiem uit te drukken.

De jonge Prinses, Dewie Roem genaamd, zeven jaren bereikt hebbende, werd de Koning ziek; hij roept Isma Jatiem, voelt zijn einde naderen, beveelt zijn kind en zijn Rijk aan den zorg van Isma Jatiem aan, en verzoekt alle Rijksgrooten om Isma Jatiem te gehoorzamen en alles op den voet te laten waarop hij alles gebragt had; vervolgens kwamen de schriftgeleerden en lazen in den Khorân; eindelijk stierf Zijne Majesteit en het gansche Paleis daverde van de weeklagten over zijnen dood.

Het

Het verhaal over het uiteinde van dien Vorst is zoo natuurlijk en krachtig beschreven, dat ik het gaarne hier in zijn geheel laat volgen, ten einde hetzelve niets in waarde door eene vertaling te doen verliezen. Hoe treurig en droefgeestig het ook luidt, is het echter vol verstand, en draagt blijken van 's Vorsten gelatenheid in zijn stervensuur; het is woordelijk van dezen inhoud met onze letters:

« Maka Baginda pôn terlâloe sâkit pâjah,
« maka fiekir Baginda: « hampirlah roepânja da-
« « tang âdjalkoe ienie," maka Baginda pôn
« menjoeroh memanggil Isma Mantrie; dan
« segala iesie Astâna pôn doekatjitâlah; maka
« Isma Mantrie pôn datanglah meng-âdap
« Baginda dengan doekatjitânja; dan âjer matâ-
« nja pôn tjoetjor, tiejâda lagi berpoetoesan;
« maka tietah Baginda: « wah Isma Mantrie!
« « pada bitjarâkoe ieni hampirlah pertjerejankoe
« « dengan antarâmoe;" maka de-ambil tângan
« Isma Mantrie, deboeboh Baginda kapada
« dâda Baginda, serâja depâsan Baginda: « hej
« « Isma Mantrie! pertârohkoe ânakhkoe ieni
« « kapada Toewan hamba, dan pada segala iesie
« « astanâkoe dan pada segala negrie ieni; bâjik-
« « bâjik angkow paliharâkan! djangan takhtsir,
« « dan moewâfakhatlah dengan segala marieka
« « ietoe sakaliën;" setelah soedah, Baginda pôn
« diejam sakotieka; tiejâda chabar âkan dirie-
« nja; maka segala Râdja-Râdja, dan Mantrie,

 « dan

« dan Hoeloebâlang sakaliën pôn mâsokh men-
« djondjong Doelie; maka Baginda pôn sadarlah,
« maka tietah Baginda: « hej segala Toewan-
« « Toewan sakaliën! menâroh hambalah ânakh
« « hamba ienie, dan Isma Mantrie hamba-
« « koe, kârana Isma Mantrie ieni bânjakh
« « kabakhtiejan kapada hamba, tiejâda terbâlas
« « ôleh hamba. Sjahdân djika âda sasawâtoe
« « bârang karadjâ-an, hendakhlah Toewan-
« « Toewan sakaliën djangan de-oebahkan ôleh
« « Toewan hamba sakaliën mertabatnja, jang
« « telah hamba karoenjâ-ie ietoe." Setelah de-
« dengar ôleh segala Râdja-Râdja, dan Mantrie,
« dan Hoeloebâlang sakaliën tietah Baginda jang
« demiekiën ietoe, maka segala Râdja-Râdja, dan
« Mantrie, dan Hoeloebâlang sakaliën ietoe:
« « daulat, Toewankoe! sjâh âlam! dan pâtek
« « ieni pôn hendakh bertârohkan dierie pâtek
« « ietoe, dan doerhakâkah pâtek melaloewie
« « tietah jang mahâ moelieja ietoe?" maka
« Permisoerie kadoewa ietoe-pôn meniejârap me-
« nângis ka-matie-matie-an menengar tietah Ba-
« ginda ietoe; maka Toewan Poetrie Puspa
« Ritna Komala pôn menângis dédoekong
« ôleh ienang Baginda debawânja ka-hadâpan Ba-
« ginda; maka Baginda pôn bertietah: « bâwa
« « kamârie ânakhkoe, hej Isma Mantrie!"
« maka Poetrie ietoe-pôn detjiejoem ôleh Isma
« Mantrie tâpakh kakienja, serâjâ de-djon-
« djongnja, maka lâloe debawânja kasiesie Baginda
« doe-

« doedokh di-riba ôleh Isma Mantrie; maka « âjer mâta Baginga pôn tjoetjorlah serâja de- « tjiejoem Baginda ânakhda Baginda, serâja ber- « pâsan kapada ânakhda Baginda ietoe: « ja « « ânakhkoe, dan bowah hatiekoe, dan tjahâja « « matâkoe! tinggallah Toewan bâjik-bâjik! « « doedokh bertârohkan diriemoe kapada Isma « « Mantrie dan kapada segala iesie astâna sa- « « kaliën." Setelah soedah Baginda berpâsan « ietoe, maka desoeroh Baginda bâwa kadâlam « astâna; maka segala Pandieta, dan Oelâma, dan « Hhoekamâ pôn dâtang meng-âdjie Khorân, dan « Isma Mantrie dan Hoeloebâlang berlang- « kap segala kalangkâpan Baginda ietoe. Hhataj « maka de-panggil Baginda poela akan Isma « Mantrie; maka Isma Mantrie pôn da- « tang lâloe doedokh dekat Baginda; maka de- « pegang ôleh Isma Mantrie kâki Baginda; « maka tângan Isma Mantrie ietoe-pôn de- « boeboh Baginda pada dadânja; maka Baginda « pôn tiejadâlah ber-ôleh berkâta-kâta lagi, dan « Baginda pôn berlakoelah dengan hhoekoem « Allah Ta-âlaj karahhmet Allah. Bahoewa sa- « songgohnja sakaliën ienie deri pada Allah Ta- « âlaj dan berkombâlle ieja kapadânja. Maka « Isma Mantrie pôn menângis meng-ampas- « kan dirienja, maka oedjarnja: « wah Toewan- « « koe! serie mâliegej dan tjahâja singgahsâna « « hilanglah, mâkota pâtek sakaliën." Maka se- « gala Râdja-Râdja ietoe-pôn mâsing-mâsing

« meng-ampaskan dirienja, dan kapalânja pôn
« ter-antokh ka-boemie; sakaliën menângis;
« maka segala iesie astâna pôn merâtap seperti
« tâgar, dan segala iesie negrie ietoe-pôn me-
« nângis, terlâloe atlamat boenjienja; maka se-
« gala Râdja-Râdja ietoe-pôn kaloewar berbo-
« wat pontja Râdja derâdja toedjoh pangkat.
« Hhataj maka Permisoerie kadoewa ietoe-pôn
« menângis ka-mati-matiejan dan meng-ampas-
« kan dirienja, lâloe pangsan, tiejadâlah chabar
« âkan dirienja, maka depertjikhienja ôleh segala
« bieni Mantrie dengan âjer mâwar. Hhataj se-
« telah langkaplah segala kalangkâpan ietoe maka
« majit Baginda ietoe-pôn demandiekan ôrang-
« lah ka-âtas Râdja derâdja ietoe, maka terkam-
« banglah pâjong berbâgej-bâgej warnânja dan
« naubat pôn depâloew ôranglah. Setelah soe-
« dah maka mâsing-mâsing pôn mendjondjong
« Doelie Baginda, dan majit ietoe-pôn debâwa
« ôleh segala Râdja-Râdja, Mantrie, Hoeloebâ-
« lang, dan raiejet sakaliën pôn meng-ieringkan
« Baginda; setelah sampej kapada tampat khoe-
« boer ietoe, berdirielah segala Pandieta me-
« njombahjangkan majit Baginda ietoe, dan Is-
« ma Mantrie tsedekah babarâpa bahâr âmas
« dan pejrakh dan ratna matoe mânikam, maka
« segala fakhier dan miskien pôn djâdi kâja;
« hhataj maka majit Baginda ietoe-pôn de-khoe-
« boerkan ôranglah. Setelah soedah maka se-
« gala Râdja-Râdja, dan Mantrie, dan Hoeloe-

« bâ-

« bålang, dan raiejet sakaliën ietoe-pôn kom-
« balîlah dengan doekatjita, låloe berbowat tam-
« bakh deri pada âmas dan pejrakh dan ratna
« matoe mâniekam dan nisjânnja deri pada pen-
« tjalôgam."

Bij het lezen van dit verhaal, dacht ik, dat welligt niet elk lezer hetzelve verstaan zou, en vermeenende dat het mogelijk aangenaam zijn zoude er eene vertaling van te hebben, besloot ik, hoe onaangenaam en moeijelijk zulks ook is, hetzelve voor dit maal *woordelijk* over te brengen, om het daardoor, indien zulks mij mogelijk was, mijne Landgenooten in den Oosterschen stijl aan te bieden; mij overtuigd houdende dat niemand mij zijne toegevendheid onthouden zal.

VERTALING:

« De Vorst werd nu zeer gevaarlijk ziek, en (de Vorst) dacht bij zich zelve: « nabij schijnt « de komst van mijn stervensuur te zijn." Hij beval Isma Jatiem (Mantrie) te roepen; alle Hof-bewoners bedroefden zich. Isma Mantrie verscheen vóor den Vorst met droefgeestigheid en stortte tranen zonder ophouden: « Ach Isma Mantrie," sprak de Vorst, « naar mijn gevoelen nadert mijne scheiding « van u," hij vatte zijne hand, plaatste die op zijne borst en zeide: « ik beveel mijn kind u « aan, mitsgaders al mijne Hofbewoners en « Koningrijken; draag bijzondere zorg voor de-

« zelve, wees niet nalatig, maar eensgezind met « allen;" hierop zweeg de Vorst een oogenblik en was buiten zich zelve. Alle Vorsten, Rijksgrooten en Legerhoofden traden binnen en verheerlijkten Zijne Majesteit; hij kwam weder tot zich zelve en sprak: « u allen mijne Heeren « beveel ik mijn kind benevens Isma Man- « trie mijnen dienaar aan; deze Isma Man- « trie heeft mij vele goede diensten bewezen, « die niet door mij kunnen beloond worden; « indien er eene rijkszaak is, wil dan geene « veranderingen maken in de rangen, welke « reeds door mij geschonken zijn." Toen door al de Vorsten, Rijksgrooten en Legerhoofden dat Koninklijk bevel gehoord werd, zeiden zij allen: « voortreffelijk ô Meester, gebieder der « wereld! wij willen ons zelven aanbevelen, en « zouden wij dan de bevelen van den hoog « verhevenen wederstreven?" Deze beide Vorstinnen wierpen zich ter aarde en weenden tot stervens toe op het hooren van de woorden van den Vorst.

De Prinses Puspa Ritna Komala weende ook en werd door eene Koninklijke voedster voor het aanschijn van den Vorst gebragt. De Vorst beval: « breng mijn kind herwaarts Isma « Mantrie;" hij kuste hare voetzolen, nam haar op, bragt haar naast den Vorst en hield haar op zijnen schoot. De tranen van den Vorst stroomden, hij kuste zijn kind en zeide tegen

het-

hetzelve: « ach mijn kind! vrucht van mijn « hart! en straal mijner oogen, vaar! vaarwel! « vertrouw u zelve aan Isma Mantrie, aan « alle oude Rijksbestuurders en aan alle Hof-« bewoners." Na dat de Vorst zulks gezegd had beval hij haar binnen te brengen. De Leeraren, God- en Schriftgeleerden kwamen en lazen den Khorân, terwijl Isma Jatiem met de Legerhoofden, de vorstelijke toerustingen in gereedheid bragt. Nog eenmaal riep de Vorst om Isma Mantrie; hij kwam en zat digt bij denzelven, en hield zijne voeten vast; de Vorst plaatste de hand van Isma Mantrie op zijne borst en kon niet verwerven meer woorden uit te brengen; en in overeenstemming met het raadsbesluit des Allerhoogsten keerde hij naar het genaderijk Gods weder. Voorwaar wij alle zijn uit God den Allerhoogsten en keeren tot hem terug. Isma Jatiem wierp zich ter aarde en riep: « ach mijn Meester! de « glans van het Paleis, de luister van den Troon, « de kroon van ons allen is verdwenen!" Alle Koningen wierpen zich voorover en stieten hunne hoofden ter aarde; alle weenden; het geluid van de klagende Paleisbewoners geleek naar een onweder, en alle inwoners van het Rijk weenden op eene plegtige wijze; de Vorsten gingen naar buiten en vervaardigden een vorstelijke draagbaar met zeven verdiepingen. De beide Vorstinnen weenden tot stervens toe, wier-

pen

pen zich ter aarde, zij bezwijmden, waren van zich zelve onbewust, en werden door de vrouwen der Rijksgrooten met rozewater besprenkeld. Toen nu de gehele toestel in gereedheid was, werd het lijk des Konings op de vorstelijke draagbaar gewasschen; zonneschermen van verschillende kleuren werden uitgespreid en de zware trom werd geroerd.

Een ieder bewees nog zijne hulde aan den Koning, en zijn lijk werd door de Vorsten gedragen; de Rijksbestuurders, Legerhoofden en onderdanen volgden hetzelve; aan de begraafplaats gekomen zijnde, stonden de Priesters daar en verrigtten Godsdienstige plegtigheden voor het lijk van den Vorst. Isma Mantrie deelde verscheidene staven goud en zilver benevens edele gesteenten tot aalmoezen uit, zoodat alle bedelmonnikken en armen rijk werden. Het lijk van den Vorst werd nu begraven, de Koningen, Rijksgrooten, Legerhoofden en onderdanen keerden in droefheid terug en vervaardigden eenen pedestal van goud en zilver met edele gesteenten omzet, alsmede een grafteeken van de vijf metalen onder elkander gesmolten."

Isma Mantrie hield raadsvergaderingen met de Vorsten, Rijksgrooten en Legerhoofden, en de jonge Prinses Mengindra Serej Boelan werd door hen tot Vorstin uitgeroepen;

pen; de beide weduwen van den Koning lieten haar roepen, en zij werden door alle Grooten, mindere Hoofden en onderdanen die in rijen geschaard stonden als Vorstin erkend; hierop ging ieder naar zijne woning. Isma Mantrie deed tot veiligheid eenen hoogen toren bouwen, van waar hij ver in zee kon zien, ten einde in tijds te weten of er schepen naderden, dewijl hij vooronderstelde dat vele Koningszonen om de hand van de jonge Vorstin zouden komen. Op den top van die toren liet hij een groot edelgesteente plaatsen, dat de waarde van verschillende steden had; honderd wachters stelde hij in die toren en vier vlugge paarden om spoedig tijding van al wat er voorviel te hebben.

Toen het gerucht alom bekend werd dat de jonge Vorstin zoo schoon was, begaven zich vele Koningszonen met groote vlooten naar haar toe; van de toren, die schepen gezien wordende, kreeg Isma Mantrie daarvan dadelijk kennis en riep alles onder de wapens, niet wetende of er vrienden of vijanden naderden; zoodra hij de oorzaak van de komst der Koningszonen vernam, ontving hij hen vriendelijk; doch hen nog kinderachtig bevindende, liet hij hen weder vertrekken, onder voorwendsel dat de Prinses nog te jong was om te regeren.

Nu volgt er een verhaal over de opvoeding der Prinses, waarin gemeld wordt dat zij zich gaarne

liet

liet onderwijzen, om die hoedanigheden te verkrijgen welke haar in het oog van haren toekomstigen gemaal beminnelijk zouden maken. De manier waarop zij onderwezen werd, kan als fabelachtig en slechts als zinspelend beschouwd worden; de lampen, lantarens en andere huismeubelen worden sprekend ingevoerd en verhalen beurt om beurt geschiedenissen welke dienstig zijn om de Prinses oplettend te maken op dat gene wat eene vrouw bemind of gehaat kan maken. Onder die verhalen vindt men sommige welke als gelijkenissen beschouwd, wel gekozen zijn.

De Prinses werd elken dag schooner, beminnelijker en geestiger, zoodat zij om hare schranderheid in alle vreemde landen vermaard werd. Alle Koningszonen werden verliefd op haar; zij was nu twaalf jaren, en nam naar mate zij grooter werd in schoonheid toe; zij had een schitterend gelaat.

De geschiedschrijver verhaalt wijders de goede hoedanigheden van eenen Koningszoon Indra Mampilej genaamd, in dezer voege:

« Maka ditjeriterâkan ôleh ôrang jang ampoe-
« nja tjeriterâ ieni: Alkhetsah, maka tersebot-
« lah perkatâ-an Râdja Sjahdân Mengindra
« dan tiemang-tiemang namânja ânakh Râdja
« itoe Indra Mampilej; sjahdân roepânja
« terlâloe âmat ejlokh, dan sikapnja terlaloe
« âmat

« âmat pantas, bârang lâkoenja terlâloe mânis,
« djedjakhnja sederhâna: bârang siejâpa melie-
« hat, tiejâda lepas deri pada hatienja. Saber-
« moela Baginda ietoe terlâloe ââlim kapada
« membâtja Khorân dan tafsier dan fikheh, isti-
« mejwa Hhikâjat bagej-bagej di-katahoewienja.
« Adapôn pekardjâ-annja, tatkâla pâgi-pâgi
« hârie, maka Baginda memâkej pakejan Pan-
« dieta deri pada serbân dan djobat, dan sar-
« wâl dan sabej; maka Baginda pôn doedokh di
« bâlie mesdjid membâtja Khorân, dan tafsier,
« dan kitâb, dihâdap ôleh segala Pandieta, Oe-
« lâma Fakhih, ââlim motââlam, dan segala ânakh
« Râdja-Râdja, dan Permanterie, dan Hoeloebâ-
« lang; maka Baginda pôn bertânja âkan soe-
« wâtoe mas'âlet kitâb kapada segala Pandieta
« mengatâkan ferdloe dan sunnat, dan menga-
« tâkan hhalâl dan hharâm, dan mengatâkan
« mubahh makroeh, dan mengatâkan wâdjib
« djâier, mustahhiel. Setelah soedah Baginda
« bertânja ietoe, maka depersumbahkan ôleh se-
« gala Pandieta, maka babrâpa poeloh soewâl
« dan djawâb jang mosjkil-mosjkil detanjâkan
« Baginda, maka segala Pandieta ietoe-pôn hej-
« rân âkan ilmoe ânakh Râdja ietoe. Setelah
« soedah Baginda deâdap ôleh segala Pandieta,
« maka Baginda pôn berbangkit, lâloe membrie
« salâm kapada segala marieka ietoe sekaliën,
« lâloe mâsokh ka-dâlam astâna. Setelah soedah
« santap maka Baginda memâkej pekâjin karadjâ-
« an,

« an, maka Baginda pôn doedokhlah di-âtas
« singgahsâna de-âdap ôleh segala ânakh Râdja-
« Râdja, dan Mantrie, dan Hoeloebâlang, dan
« Siedi-Siedi, dan Bentâra, Bedoewanda sekaliën;
« maka Baginda ietoe-pôn mengatâkan prie me-
« nambâh-ie kabesâran dan kamoeliejâ-an Râdja-
« Râdja ietoe, serta mengatâkan tachtânja; se-
« telah soedah maka Baginda ietoe-pôn ber-
« angkat ka-astâna. Hhataj setelah wakhtoe
« atsar, maka memâkej poela pekajin Hoeloe-
« bâlang deri pada zeijrah dan bâdjoe rantej,
« katoeping, tarkas jang indah-indah, sjahdân
« nâjikh koeda jang mâha tingkas, maka Baginda
« pôn pergielah dengan sekaliën ânakh Râdja-
« Râdja, dan Mantrie, dan Hoeloebâlang sekaliën,
« sa-ôrang sa-ejkor koeda sumbrani, dan de-
« patjoenja ka-tengah mejdan bermâjin-mâjin
« pelbâgej sindjâta ietoe, maka Baginda pôn
« kombâli ka-peng-adâp-an dengan segala ma-
« rieka ietoe sekaliën, dan santap pelbâgej ne-
« àmat sopâja membrie khoewat senantiejâsa.
« Setelah petang hârie, maka Baginda ietoe-pôn
« memâkej poela pekâjin ôrang moeda, lâloe
« toeron bermâjin sejpakh râga dengan segala
« ânakh Râdja-Râdja, dan Mantrie, dan Hoe-
« loebâlang sekaliën; dan segala dâjang-dâjang
« dan perwâra ietoe meliehat Baginda bermâjin
« ietoe, âda jang loepa pakardjâ-annja, ada jang
« loepa âkan pienang depegang, ietoe tiejâda
« termâkan; hhejrân meliehat roepa Baginda
« ber-

« bermâjin ietoe, pantas siekapnja dan bârang
« lakoe-nja mânis di pandang; setelah soedah
« Baginda bermâjin-mâjin ietoe, maka Baginda
« pôn pergi mandie, setelah soedah mandie,
« maka Baginda pôn doedokh deâdap ôleh se-
« gala ânakh Râdja-Râdja, dan ânakh Mantrie,
« dan Hoeloebâlang dan ôrang moeda-moeda
« sekaliën bermâjin rebab, dan ketjâpie, dindie,
« dan moerej, bangsej terlâloe râmej; maka
« ânakh Râdja-Râdja, dan Mantrie, dan Hoe-
« loebâlang sekaliën pieloe râsa hatienja, me-
« nengar soewâra Baginda ietoe."

VERTALING:

« Door den schrijver van deze geschiedenis wordt dit verhaal medegedeeld: De Koning Sjahdan Mengindra had eenen zoon Indra Mampilej genaamd, die schoon van gelaat, fraai van gestalte, zacht in manieren en zedig van wandel was. Al wie hem zag, vergat hem niet. Deze Vorst was zeer geleerd in het lezen van den Khorân, deszelfs uitleggingen, benevens God- en Schriftgeleerde boeken; daarenboven kende hij verschillende geschiedenissen. Vroeg in den morgen bestond zijne bezigheid hierin, dat hij zich in een Hoogleeraars gewaad kleedde, bestaande in eenen tulband, een opperkleed, eene broek en eenen sluijer. Vervolgens zat de Vorst neder in de tempelzaal en las den Khorân, deszelfs verklaringen, benevens Godgeleerde boeken in tegenwoordigheid van

al de Hoogleeraren, God- en Wetgeleerden, Leeraren en andere geleerden, kinderen der Vorsten, Raadsheeren en Legerhoofden; ook ondervroeg de Vorst al de Hoogleeraren over deze of gene duisterheid der Godgeleerde boeken, over de onvermijdelijke en onverschillige dingen, over het geöorloofde en ongeöorloofde, over het reine en onreine, over het noodzakelijke, onbillijke en onmogelijke; als de Vorst hierover ondervraagd had, werd zulks daarop door de Hoogleeraren geantwoord; vervolgens onderzocht de Vorst nog eene menigte moeijelijke vraagstukken en antwoorden, zoodat al die Hoogleeraren zich over de kunde van dien Koningszoon verwonderden. Zoodanig gezeten zijnde, stond de Vorst op, groette hen alle en begaf zich in het Paleis; na iets genuttigd te hebben, trok hij Rijkskleederen aan en zat op eenen vorstelijken stoel neder, omgeven door de zonen der Vorsten, door Rijksgrooten, Legerhoofden, Besnedenen, Herauten en Lijftrawanten; hij openbaarde hun de manier om den luister en grootheid der Vorsten te vermeerderen, en sprak over hunne troonen. Vervolgens begaf zich de Vorst in het Paleis; tusschen vier en vijf ure in den namiddag, trok hij een Krijgsgewaad aan, bestaande in een harnas, een kleed van kettingen, eenen helm en hing eenen kostbaren pijlkoker om. Vervolgens besteeg hij een zeer vlug paard en vertrok met al de zonen der

Vor-

Vorsten, Rijksbestuurders en Legerhoofden, die alle op uitmuntende paarden zaten, welke zij naar een plein spoorden, waar zij zich met verschillende wapenspelen vermaakten. De Vorst keerde met hen alle naar het voorhof terug en at met hen verscheidene uitgezochte spijzen om de krachten gedurig te onderhouden; zoodra het avond werd, trok de Vorst jongelings-kleederen aan en speelde met hen *raga*; alle hofjuffers en dienaressen zagen naar den Vorst als hij zich vermaakte; sommige van hen vergaten hun werk, sommige vergaten de *pienang* welke zij in de hand hielden, en aten dezelve niet; zij verwonderden zich op het zien van de fraaije gestalte van den Vorst terwijl hij zich vermaakte en over zijne houding en manieren die beminnelijk waren voor het oog. Na het afloopen van dit spel, baadde zich de Vorst en verscheen weder bij alle voornoemde zonen der Grooten; men bespeelde de viool, de citer, de luit en verschillende fluiten, en alle zonen der Vorsten, Rijksgrooten en Legerhoofden werden verteederd op het hooren van de stem van dien Vorst."

Deze Koningszoon gehoord hebbende, dat de Prinses Mengindra Serej Boelan zoo verstandig en schoon was, verwierf hij van zijne ouders met veel moeite verlof om haar te gaan bezoeken. Met eene groote en rijke vloot ging hij onder zeil, bereikte de plaats, waar zij zich bevond, en werd door Isma Jatiem minzaam

ontvangen, die hem weldra leerde kennen en waardig keurde om met de Prinses te huwen. Om kort te gaan, hij trouwde met de Prinses, en er werden geene kosten, geene moeiten gespaard, om het huwelijksfeest van deze doorluchtige personen luisterrijk te doen zijn. Eenigen tijd gehuwd geweest zijnde, wenscht de Vorst zijne ouders te bezoeken; Isma Mantrie wil hem niet verlaten en geeft het Rijksbestuur aan eenen getrouwen en bejaarden Rijksgrooten over.

De beide Vorstelijke weduwen besluiten om met de jonggetrouwden te gaan. Alles wordt spoedig in gereedheid gebragt, en men scheept zich weldra op prachtige vaartuigen in. Bij het afscheid nemen, zijn er velen, die tranen storten; men gaat onder zeil, bezigtigt op zee verschillende schoone Eilanden, waarvan de beschrijving allerbetooverendst, doch zeer fabelachtig is. Nadat men de stad *Samoedra Nagara* vijftien dagen verlaten had, zag men de stad van het land *Branga Djâwie*. De zeelieden, welke de vloot zagen naderen, gingen er naar toe, vroegen van waar dezelve kwam, en kregen tot antwoord dat de vloot van *Samoedra* (*Samandar*) *Nagara* kwam, medebrengende den zoon huns Konings, die zijne echtgenoot medebragt. Dadelijk werd deze nieuwstijding aan den Vorst van *Branga Djâwie* medegedeeld, die zijnen zoon, schoondochter, de

vor-

vorstelijke weduwen benevens Isma Jatiem met de grootste pracht en ware blijdschap ontving.

De optogt van boord naar het Koninklijk Paleis is zeer plegtig beschreven.

Er werden groote feesten aangerigt en alom werd vreugde bedreven.

De vorstelijke weduwen, welke weder naar hun Rijk wenschten te gaan, werden door den grooten Koning van het Rijk *Branga Djáwie* overgehaald om in zijn Rijk te blijven. Die Vorst liet drie Paleizen bouwen, waarvan twee bestemd werden voor de vorstelijke weduwen en een voor zijne schoondochter. Hij benoemde Isma Mantrie tot zijnen Eersten Staatsdienaar, doch deze uithoofde van zijne klimmende jaren daarvoor bedankende, stelde hij den schoonzoon van Isma Mantrie als zoodanig aan.

De Rijksgrooten van *Samoedra Nagara* bragten hunne schattingen aan den Vorst van *Branga Djáwie*, en keerden weder naar hun Rijk. De Vorst bleef in vrede op zijnen Koninklijken troon; door zijne regtvaardigheid was er niemand die onderdrukte en niemand die onderdrukt werd; hij leefde immer in vrede met al zijne dienaren, onderdanen en legermagten.

Hiermede eindigt de geschiedenis van Isma Jatiem, en ik zal deze mijne verhandeling ook in weinige woorden sluiten.

De geschiedenis hier aangeboden is in eenen gezwollen en tevens gedrongen stijl geschreven; de taal welke er in voorkomt is zuiver, nergens treft men er platte of onkiesche uitdrukkingen in aan; door de gedrongenheid en kortheid van stijl, zijn vele plaatsen van deze geschiedenis in den beginne onduidelijk en moeijelijk om spoedig begrepen te worden.

De rijmen en spreuken er in voorkomende, ontleend uit de Priestertaal der Brahmannen, *Girendum* genaamd, heb ik niettegenstaande alle aangewende moeite niet kunnen vertalen.

Het al te omslagtige, het onzekere en fabelachtige heb ik niet aangeroerd; hetgeen het verband der geschiedenis uitmaakt heb ik getracht mede te deelen, en het overvloedige weggelaten. Gaarne wenschte ik in de keus der aangehaalde punten juister en in het verhandelde naauwkeuriger geweest te zijn, doch durf hopen door de moeijelijkheid van het onderwerp eenige verschooning te zullen erlangen.

Indien door deze verhandeling de kennis over de Maleische letterkunde eenigzins uitgebreid en de manier om dezelve te verstaan gewijzigd wordt, zal mijne zucht tot vordering in de Oostersche talen niet weinig aansporing vinden.

OVER

OVER DE

GESTELDHEID

VAN HET

GEBERGTE GEDÉ,

DOOR

CAREL LODEWIJK BLUME, *M. D.*

OVER DE

GESTELDHEID

VAN HET

GEBERGTE GEDÉ,

Ofschoon reeds Doctor Horsfield, en later Professor Rheinwardt, den berg *Gedé* tot het voorwerp hunner navorschingen gemaakt hebben, en van beide deze geleerden zeer belangrijke ophelderingen nopens de geologische gesteldheid van dezen vulkaan en deszelfs voortbrengselen te wachten zijn, zoo heb ik echter gewenscht, dezen gewigtigen vuurspuwenden berg eens zelf in oogenschouw te kunnen nemen.

Beiden hebben dien berg beklommen langs denzelfden weg, welke in het jaar 1811 voor den Luitenant Gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles, aan de zuidoostelijke afhelling van dit gebergte, gebaand is; en ik zou wel durven zeggen, dat nimmer een reiziger op de gedachte is gekomen, om tot dat einde de steile noordelijke afhellingen te kiezen.

Daar mij juist deze zijde tot het bezoeken des kraters heeft gediend, en ik hier eene ge-

heel en al onbewoonde en volkomen onbekende streek, waarin onmetelijke wouden zich opdoen, aangetroffen heb, moeten mijne waarnemingen, tusschen beiden, nieuwe en vreemde beschouwingen opleveren, terwijl ook de verzameling der natuurlijke voorwerpen, op dezen togt opgedaan, veel heeft moeten opleveren, wat nog onbekend was. Doch wat het natuurkundig belang dezer reize betreft, zoo zoude hier slechts het botanisch gedeelte verdienen aangehaald te worden; want de digte onvriendelijke wouden, waarin eene natte koude heerscht, strekken slechts aan weinige dieren ter schuilplaats; slechts zelden wordt dáár het oor door het afgebroken gezang van eenige *Turdi* (*Turdus Cantor*, *T. Varius*, *T. Cyaneus*, enz.) getroffen, slechts zelden door het geroep eens Koekoeks, (*Cuculus Flavus*, *C. Orientalis*, *Phœnicopterus Javanicus*, enz.), door het geluid van een Boschhoen, (*Gallus Furcatus*, *Perdrix Javanica*), of dat van eenige Duiven, (*Columba Capellenia*, *C. Porphyrina*, enz.); nog minder zijn deze wouden door zoogdieren van onderscheidene soorten bewoond; slechts nu en dan doet een *Wawau* (*Simia Leucisca*) zijne klagende stem hooren, of de onaangename muskusachtige reuk verraadt de nabijheid van een *Zigoën* (*Mydaus meliçens*) en wanneer men slechts zeldzaam sporen der *Kidang's* vindt, zoo bewijzen daarentegen de

veel-

veelvuldige wegen en voetstappen van onzen *Rhinoceros*, dat hier vooral zijne geliefde woonplaats is, daar deszelfs kronkelende paden zich over berg en dal tot aan de vuurspuwende afgronden uitstrekken. Doch zelfs mijne kruidkundige waarnemingen, die ik aldaar verzamelde, zijn te uitgebreid, om hier plaats te vinden, en dus vergenoeg ik mij met aan het Bataviasche Genootschap vooreerst slechts een uittreksel medetedeelen uit mijn dagboek, in zoo verre hetzelve toereikende is, om eenigermate een denkbeeld van het noordelijke deel dezes vulkaans te geven.

Den 13den april van het verleden jaar verliet ik *Buitenzorg*; de geheele massa van den zuidelijk voor mij liggenden berg *Salak* pronkte in den heldersten luchtkring, zoo dat ik tot in eene groote verte deszelfs zuid-oostelijk tegen den *Gedé* uitgestrekten voet volgen konde. Bijna in dezelfde rigting loopt de groote landweg langs de noordelijke zijde naar den *Gedé*, en is van weêrzijde door rijk besproeide en bebouwde landschappen bepaald. Is de landstreek aanvankelijk vlak, zoo verkrijgt dezelve toch reeds bij *Gadok*, eenige posten van *Buitenzorg* verwijderd, een bergachtiger aanzien, terwijl eene keten van bergen, die noordwaarts loopt, zich als een vlakke halve cirkel in eene oostelijke rigting naar den naasten post *Lowemalang* wendt, en zich van daar naar de

zijde

zijde van het vruchtbare dal van *Tjiceroa* rigtende, eindelijk met het voorgebergte des *Gedé's* vereenigd wordt.

Men bevindt zich reeds 962 meters (*) boven de oppervlakte der zee, wanneer men in de kleine negerij *Toegoe*, het laatste dorp aan de westzijde van den *Meggamedoeng*, aankomt. De stompe, kegelvormige, en vervolgens aan zijne noord-westelijke zijde zich in een steil dal verlengende *Panggoerangoe*, verbergt geheel den iets meer zuid-oostelijk liggenden *Gedé*, zoo dat hij bijna het geheele zuidelijke uitzigt bij *Toegoe* beslaat. Het donkere groen des wouds, hetwelk den rug dezes bergs overtrekt, deszelfs aanmerkelijke hoogte en uitgebreide strekking, en eindelijk de diepe kloven, waarmede zijne steile afhellingen doorgraven zijn, geven den *Panggoerangoe* een eerbiedwekkend aanzien. In zulke kloven en instortingen ontwaren wij de hoofdzakelijke verandering, aan welke nog heden het gebergte onderworpen is, want de aantrekking eener zoo hooge, met bosschen bedekte, bergmassa, heeft eenen aanmerkelijken afloop van water ten gevolge, die zoowel den zamenhang als de gedaante van dezelve van lie-

(*) De Barometer, dien ik tot deze hoogtemetingen gebruikt heb, is door M. Fortin, te *Parys* vervaardigd, en bij de berekening is de wijze opgevolgd, die in het *Annuaire par le Bureau des Longitudes* voor het jaar 1820 bekend gemaakt is.

lieverlede moet veranderen, en op deze wijze eenen altijddurenden aanwas van aarde aan de lagere streken toevoert.

Zoo als reeds Doctor Horsfield hiervan gewag gemaakt heeft, is de top van den *Panggoerangoe* door geenen krater doorboord; dit echter kan ons geenszins ten bewijze dienen, dat ook deze berg niet tot vulkanische uitbarstingen zoude bijgedragen hebben. Heete watervallen, die als overblijfselen eens ouden kraters tusschen den *Panggoerangoe* en den *Gedé* aan de noordelijke zijde gevonden worden, schijnen voor uitbarstingen te pleiten, door welke het grondgesteente van beide deze hooge bergtoppen doorwoeld geworden is. Doch ik snel hier het verhaal van mijn dagboek vooruit, en keer dus naar het fraai gelegene, bijna van bergen omringde *Toegoe* terug, waar ik reeds alles tot voortzetting mijner reis gereed vond. Mijn reisgezelschap bestond ditmaal uit den Hortulanus Kent, de Teekenaars Latour en Fievez dit de Malines, benevens een aantal bedienden en dragers. Echter was het te laat om op te breken, en ik maakte mij dus het overig gedeelte van den dag ten nutte, om de koffij-tuinen te bezoeken, welke aan de noord-westelijke zijde van den *Panggoerangoe* zijn aangelegd. Het aardrijk komt mij hier ongelijk beter voor tot het wel slagen dezer kultuur, dan aan den *Salak*; de plantenäarde

is

is veel dieper gelegen en vetter, dan aan dien berg, waar dit gewas eerder verkwijnt. Ook onze Europeaansche moeskruiden slagen hier voortreffelijk; de aardappelen, welke men hier teelt, worden voor de smakelijkste in den omtrek gehouden, en leveren, zoo al niet aan den Inlander, echter aan de eigenaren der nabij liggende landerijen belangrijke winsten op. Door dezen schijnt namelijk eene soort van monopolie van dit produkt hier ingevoerd te zijn, welke, al is zij ook niet drukkende voor de ingezetenen, hen evenwel wederhoudt, den aanbouw dezer nuttige plant voor eigen rekening zoodanig te drijven en uit te breiden, als de bruikbaarheid van den grond, en het weinig bebouwde gebergte zulks toelaten.

Reeds bij het krieken van den volgenden dag trokken wij over den *Meggamedoeng*, over welken de groote weg in eene oostelijke rigting loopt.

De zon had reeds aan de overzijde der afhelling van dit voorgebergte het woud van den dikken nevel ontlast, die gewoonlijk aan den voet des *Gedé's* opeengepakt is, toen wij de hoogste spits van den *Meggamedoeng*, welke 1,477 meters boven de oppervlakte der zee verheven is, bereikten. Thans daalden wij eenige honderd voeten aan de oostelijke zijde naar beneden, alwaar wij eenige oogenblikken ver-

vertoefden, om in eene zuidelijke rigting van den grooten weg af de bosschen in te dringen; daar lag het magtig gebergte majestueus voor ons; op den zuidelijken achtergrond de uitgestrekte en van boven vlakke *Gedé*, die den achtermuur van zijnen rookenden krater, alsmede de steile geelkleurige instortingen aan de noordzijde, gedeeltelijk aan het oog vertoonde. Zijn noordwestelijke kruin hangt met den kegelvormigen *Panggoerangoe* te zamen; aan wiens zuid-oostelijke zijde de *Geger Bintang* zich verheft, die aanvankelijk naar het noorden loopende, zich vervolgens kringsgewijze ten westnoordwesten neigt. (*) Men gevoelt zich opgetogen bij het aanschouwen van zulk eene bergmassa, die hier leven, het weelderigste plantenleven, en ginds, waar de rookzuil opstijgt, niets dan vernietiging ademt.

Ik wierp eenen blik op mijne Indiaansche be-

(*) Het grootsche en indrukmakende van dit tooneel heeft waarschijnlijk sommige Sunda's verleid, zich van hetzelve als zinnebeeld te bedienen tot herdenking aan de grootheid hunner oude Vorsten. Naar dit vertelsel was ten tijde van Praboe Wangie, zoon van Tjoeng Wanara, den eersten Vorst van *Padjadjaran*, de meer zuidelijke berg *Seda Ratoe* het vorstelijk paleis, de *Gamoeroe* de *Passebaan*, de *Panggoerangoe* de geheiligde tempel, en de *Geger Bintang*, en aangrenzende lagere bergen de vertrekken voor het vorstelijke huisgezin. Doch zoo als de magt en grootheid van het aloude Rijk allengskens verloren gingen, zonken ook de pijlaren van dit groote gebouw ter neder, zoodat eindelijk niets dan puinhoopen overig gebleven zijn.

begeleiders, om mij te overtuigen, of dit tooneel ook op hen eenigen indruk gemaakt had; allen hadden zij zich reeds gelegerd; met uitzondering van eenige weinigen, hadden zij het gelaat naar de voormelde schouwplaats gewend, en ook in hunne trekken drukte zich eene stomme verbazing uit.

« Daar boven, waar tusschen de ingestorte en « gescheurde steenen de opstijgende zwaveldamp « den krater aankondigt, daarheen" zeide ik tot de hoofden mijner dragers, « moeten wij ons « eenen weg banen, om over dien gescheurden « muur den krater intestijgen." Alles geraakte nu in beweging. De voorhoede was met *klewangs* (hakmessen) anderen met bijlen voorzien; en terwijl de trein langzaam in het digste geboomte voorttrok, verkondigde ons de in de hoogte stijgende damp des benzoins, op padijstroo ontvlamd, den gelukkigen uitslag onzer onderneming.

Wij moesten reeds dadelijk diepe kloven op- en afstijgen, tusschen welke verscheidene kleine beekjes vloeijen, waarvan wij de *Tjitjanjawar*, de *Jeger Bintang* en weldra ook de *Tjikundoel*, welke laatste aanmerkelijke stroom aan deze zijde uit den *Gedé* ontspringt, doorwaadden.

Tot dus verre vonden wij overal eenige sporen van menschen, welke het zoeken van *rottang*

tang daar heen lokt; doch aan gene zijde van de *Tjimadjan*, eene kleine beek, die snel over steenen wegbruischt, verdwenen die sporen weldra geheel en al.

Hier eerst wordt men regt vertrouwd met het karakter onzer aloude bosschen; hier waar nimmer de arm der menschen der vegetatie palen heeft gesteld, waar het boomgewas ongehinderd opschiet, deszelfs hoogsten ouderdom bereikt, en dan ter nederzinkt, om de aarde op nieuw te bevruchten, en te bezwangeren!

Onder al de hooge boomen, die als kolossale zuilen zich boven de overige verheffen, onderscheiden zich bijzonder de *Rosamala*, door Noronha als *Altingea* (zie het 5de deel der verhandelingen) beschreven, de beide *Palaglar Mienjak* (zie het 9de deel der voorm. verhandelingen, pag. 177) en een weinig hooger de *Kipoetrie* en *Kimerak*, wier dikke, vaak 200 voet hooge stammen eenen buitengewonen indruk op het oog des Europeaans veroorzaken. Maar ook eene soort van *Lengsar*, ook de *Bajur* en verdere nog onbekende boomen, streven in hoogte de evengemelde reuzen op zijde.

Ik kon mij intusschen thans niet inlaten met het onderzoek van zoo vele nieuwe voorwerpen, als zich hier, bij elke schrede opdeden, daar geheele uren vereischt worden, om boomen van eenen zoodanigen omvang omtekappen.

 Ook

Ook kostte ons het banen van den weg veel moeite, en wij zakten dikwijls tot aan de knieën in de door veelvuldige stortregens weekgemaakte plantenaarde, zoodat wij ons slechts langzaam door de digtbegroeide struiken en boomen konden heen dringen. Behalve deze natheid en de gekoolde waterstofaardige gassoorten, welke uit den bodem, bij voortduring worden ontbonden, hebben deze wouden, tot op eene zekere hoogte, nog dit onaangename, dat zich in dezelve eene buitengewone menigte bloedzuigers ophouden, welke door alle openingen der kleederen heen kruipen, zoodat men op de gevoeligste wijze door deze lastige gasten geplaagd wordt. Onze Indiaansche begeleiders wisten zich eenigermate tegen dezelve te beschutten, door hunne beenen met geweekte kalk te besmeren; dáar deze echter spoedig afspoelt, en juist de beenen het meest worden aangetast, helpt dit middel slechts voor korten tijd.

Bij den oorsprong der *Tjimadjang* liet ik onze dragers een weinig uitrusten; zij ontspruit, gelijk de meeste onzer rivieren, uit een moeras, in het midden zonder boomen, doch in de rondte zooveel te meer daarmede bezet. Van hier ging ik met een gedeelte mijner bedienden, die steeds vóór ons, met het kappen van het struikgewas bezig waren, vooruit, om eene geschikte plaats voor ons nachtleger op

te

te zoeken. Geene plaats kwam mij daartoe doelmatiger voor, dan bij de bronnen der *Tjiwaling*, welke aan de oostelijke afhelling eener bergklove liggen, en buiten het zuivere water hunner wellen, nog dit voordeel opleveren, dat hier eenig bamboes en wilde pisang gevonden wordt, planten, die tot spoedige inrigting van een nachtleger voordeelig te gebruiken zijn. Ras was hier de noodige vlakte tot het opslaan onzer tenten gemaakt, en reeds te 5 ure na den middag klonken uit de rondom geplaatste, met pisang bladen gedekte hutten, de lustige liederen onzer Inlanders, wier stemming, door eene uitdeeling van koffij en tabak, niet weinig vervrolijkt was.

De zon schoot reeds hare stralen op onze tenten, toen wij den 15den des morgens ons gereed maakten, om op te breken. Wij volgden thans eene steile bergkruin, en kregen van tijd tot tijd door het digte bosschaadje aan den overkant, de noordelijke spits van den *Geger Bintang* in het gezigt, van welken bergtak ons een diep dal scheidde, door hetwelk de wateren der *Tjikündoel* en der *Tjiburrum*, murmelende heen stroomden.

De trein ging te langzaam naar mijnen zin, weshalve ik de hoofden gelastte, ons spoor slechts te volgen, en waar zich hetzelve bevond, zich door geene hindernissen van het voortzetten van hunnen weg te laten afschrikken. Een groote

rawa, (moeras) die met *Martensia dichotoma*, *Allang Allang*, (Imperata Koenigie), en in den omvang met eene menigte van *Geanthus* (*) *Solaris Bl:* bezet, daarentegen aan de westelijke, langzamerhand oprijzende zijde, met *Quercus Psendo-Molucca*, *Quercus Angustata*, *Quercus Pallida*, *Fagur Javanica*, rondom bewassen is, wordt ten z. o. door de steile afhellingen van den *Goenong Batoe* bijna ingesloten, en voegt zich ten westen aan de helling van den *Geger Bintang*. Gedeeltelijk uit dezen *rawa*, gedeeltelijk uit eenen meer uitgestrekten, die als een lang dal tusschen den *Geger Bintang* en den *Goenong Batoe*, zuidelijk indringt, ontspringt de *Tjiburrum*, weshalve ik aan deze plaats de benaming van de vlakte (Randjes) der *Tjiburrum* gegeven heb. Jammer is het dat tot deze aangename hoogte de landbouw nog niet doorgedrongen is, eene landstreek, boven welke men waant, den hemel van het zuidelijk Europa uitgespand te zien, en waar de rijke Flora van ons gebergte, sedert onheugelijke tijden, den grond met eene onuitputtelijke vruchtbaarheid beschonk, en denzelven door zijne ligging, zoowel tot het opleveren van oostersche, als van meer noordelijke vegetalische produkten heeft geschikt gemaakt.

Men

(*) Dit geslacht onder de *Scitaminiae*, is door den heer Reinwardt opgesteld; het is evenwel naauwlijks van *Amomum* te onderscheiden.

Men kan namelijk deze omstreek aanzien als die, waar twee geheel verschillende plantenvormen, te weten die, welke op middelmatige hoogten groeijen, met die, welke aan hoogere bergen eigen zijn, zich vereenigen, zoo dat hier reeds eenige soorten van geslachten voorkomen, welke meer aan de noordelijke hemelsstreken eigen zijn, ofschoon de stand van 632° des Barometers van Fortin, bij 20¼° van den Centigraden Thermometer, slechts eene hoogte boven de vlakte der zee aanwijst van 1620,7 meters. Doch geheel onbebouwd liggen zij daar voor ons, deze heerlijke, door de wateren der *Tjikundoel* en *Tjiburrum* rijkelijk bespoelde dalen. Geen teeken van een menschelijk bezoek is er kenbaar; geen houw in die hooge boomstammen, waarmede de hoogten hier pronken, getuigt, dat hier vroeger menschen waren; zij zijn onbewoond, zelfs door dieren schaars bezocht, daar deze, eenige weinige uitgezonderd, de nabijheid van den mensch schijnen te beminnen. Slechts het gebeente van eenen *Rhinoceros*, en de menigte der, aan de afhellingen der bergen zich uitstrekkende, en de moerassen doorkruisende wegen, doen vermoeden, dat deze soort van dieren, welke den mensch schuwt, de noordelijke, sedert eenige jaren meer bebouwde streken, met deze eenzamere verwisseld heeft. Hier heerscht dus ook eene bijzondere stilte, die mij zoodanig trof, dat ik straks besloot om

na onze terugkomst van den krater, hier, aan den oorsprong der *Tjiburrum*, onder het lommer van hooge eiken, eenen tijdlang onze woonplaats opteslaan. En nimmer zal ik over de uitvoering van dit besluit berouw gevoelen, want behalve eene rijke verzameling van onbekende gewassen, die ik des daags onderzocht, maakte ik gewoonlijk, tegen den avond, kleine togten, welke mij steeds nieuwe voorwerpen, tot onderzoek opleverden. Aan den voet der *Tjikundoel* gelegerd, die hare reine wateren, onder de overhangende struiken doet voortvlieten, luisterde ik vol verrukking naar het gemurmel van dezen stroom, hetwelk door een dof geruisch uit de diepte van het zuidelijk, tusschen den *Goenong Batoe* en *Geger Bintang* gelegen dal nog verhoogd werd. Zelfs het schelle geluid eener *Locusta* van eene groote soort, en de diepe toonen der *Pipa's*, die afwisselend en choorsgewijs zich tegen den avond lieten hooren, waren aan dezen stillen oord op verre na zoo onaangenaam niet, als dit op eene andere, door meerdere diersoorten verlevendigde plaats het geval zoude geweest zijn.

Doch van waar komt dat onafgebroken dof geluid, dat uit het door bovengemelde bergen parallel begrensde dal heendringt?

Aan de n. w. zijde van den *Goenong Batoe*, wordt men, de paden van den *Rhinoceros* volgende

gende, plotseling verrast door het zien van twee hooge zuilen, die, wit als marmer, aan eenen steilen donkeren bergwand, op den achtergrond van het dal schijnen opgetrokken te zijn.

Doch eer ik tot bij die zuilen genaderd was, liet het toeval mij hier nog eene andere ontdekking doen, welke ik niet stilzwijgend kan voorbijgaan. Daar het indringen in het gindsche dal, door de diepe moerassen zeer moeijelijk gemaakt werd, beproefde ik de steile wanden des *Goenong Batoe* te beklimmen, voornemens zijnde, om langs dezelve het zuidelijk gedeelte des dals te bereiken.

Plotseling zag ik mij in het klimmen gestuit door een ruim hol, liggende aan de n. w. zijde van den *Goenong Batoe.* Hetzelve heeft eenen verwulfden ingang, welke ter wijdte van 50 voet, zich van het n. w. naar het z. o. strekt, aldaar ongeveer 40 voet hoog is, en aan de tegenovergestelde zijde al smaller en smaller toeloopt. Even zoo ruim dringt het, naar het schijnt, horizontaal, over de 80 voet diep, in de vaste basaltieke lava massa, aan welke zich geene sporen hoegenaamd van *chrystallisatie* vertoonen. Ik zeg, schijnbaar horizontaal dringt het in dat gesteente, want van onderen is het met eenen groenachtigen waterspiegel bezet, die wegens zijne diepte de eigenlijke rigting van dit hol, naauwkeurig laat bepalen. Waar dit water

 af-

afloopt, heb ik even min kunnen ontdekken; dat hetzelve echter eenen afloop heeft, doet zich reeds daaruit vermoeden, wijl anders, door het sterke druipen der wanden, de menigte van water zoo zoude toenemen, dat het noodwendig zich eenen uitweg zoude moeten banen. De groene kleur des waters moet worden afgeleid van eene bedriegelijke terugkaatsing der lichtstralen, welke door de buiten het verwelfsel afhangende *varens* invallende, het hol slechts zwak verlichten; in een is het namelijk slechts een weinig troebeler, dan gewoon bronwater, en wijkt ook, noch in smaak, noch in temperatuur, van hetzelve af.

Ook de Resident van Angelbeek, de Kolonel Winter, en de Heeren van Schuppen, Hipp, Wattendorff, Leusden, enz., welke deze grot naderhand met mij bezocht hebben, voelden zich bij derzelver aanblik buitengewoon getroffen, waartoe hare schoone ligging bovenal bijdraagt; want terwijl zich het oog hier in het onderaardsche donker van diep uitgeholde muren verliest, wier bodem met water overdekt, door de afvallende waterstralen als van den regen bewogen wordt, en zwermen van vledermuizen gonzend over deze groene tapijten heen en weder vliegen, dringen doffe slagen van gindsche marmerwitte waterzuilen uit den nabijzijnden achtergrond van het dal, dat gedeeltelijk voor ons uitgebreid ligt, en aan welks

over-

overzijde de *Tjikundoel* hare, door de vallen van één gescheidene wateren, wederom in een bed, langs den *Geger Bintang* vereenigt. Om derwaarts te geraken, ziet men zich weder genoodzaakt in het moerassige gedeelte van het dal aftestijgen, daar de *Goenong Batoe* zich allengskens, als een perpendiculaire ontoegankelijke muur, van het z. o. naar het z. w., langs het dal uitstrekt.

Van dezen bergwand dan, die aan zijne oostzijde en in het midden het hoogste is, doch aan zijne westelijke, tegen den *Geger Bintang* sluitende afhelling, in diepe kloven vervalt, en aan beide zijden nog versche instortingen kenmerkt, stroomen de wateren der *Tjikundoel* in onderscheidene takken naar beneden, van welke de oostelijke val het breedste, ongeveer 80 voet hoog en 20 breed, doch de westelijke, veel minder water voerende, van 160 voet hoogte, zich daarentegen een dieper bekken uitgegraven heeft; en zelfs uit de zuidwestelijke kloven verkondigt het dof geruisch van den vooruitdringenden stroom, dat ook in die rigting de *Tjikundoel* zich verdeeld heeft. Buiten twijfel zijn deze watervallen voormaals veel hooger geweest, waarvoor de vele puinen en de hooge rotsstukken, welke voornamelijk aan de oostzijde opgehoopt zijn, ten bewijze strekken, want juist deze zijde heeft de, in een eng bed te zamen gedrongen vloed meer bestormd, en zoo, zon-

der ophouden, de voorover hangende wanden afgespoeld, terwijl daarentegen de andere zwakkere arm der *Tjikundoel*, eerder door den druk zijner hooge waterzuilen, op den afgrond, dan wel op zijn hooger rotsachtig bed heeft kunnen werken. Ofschoon het gezigt dezer watervallen op verre na niet zoo treft, als de 80 voet diepe waterval aan de *Tjantang* op het land *Sading*, onder den naam van *Tjiroek Lontar* bekend, waar de nederwaarts drijvende waterlast over het, eenen vlakken halven kring omschrijvende amphitheäter van gearticuleerde basaltzuilen, in een diep bekken nedergeslingerd wordt, zoo boden dezelve mij echter steeds een aangenaam tooneel aan, en herhaalde malen bezocht ik ze met mijne boven aangehaalde reisgenooten. Ik moet hier nog aanmerken, dat de hier en daar boven de 200 voet hooge muur, waarover de vloed zich stort, meerendeels uit eene vaste, in horizontale lagen brekende lavamassa bestaat, die in substantie eenen schistensen *trapp-steen* zeer nabij komt; zij is op eenige plaatsen kaal, meest echter met kruidachtige planten bewassen. Behalve dat vindt men hier menigvuldige fragmenten van poreuse lava, en nu en dan ook lagen van tuf. Door den aanblik dezer doorbrokene muren, dezer groote lavamassen, die hier en daar op één gestapeld liggen, verkrijgt men reeds een donker voorgevoel van de vulkanische schriktooneelen, die

de

de hoogere bergstreken opleveren. Slechts met moeite overreedde ik mijne reisgenooten, nog heden onzen togt, tegen het steile gebergte op, voort te zetten. Onze dragers zagen zich namelijk door den slechten ongebaanden weg opgehouden, en langen tijd wachtten wij te vergeefs op de teruggeblevene verkwikkingen; de wegen der *Rhinocerossen* begunstigden echter meer dan te voren onzen togt, daar dezelve zich meestal in eene zuidelijke rigting, tegen den hoofdkiem van het gebergte henenstrekken, en wij alzoo slechts noodig hadden, door het omhakken van kleine struiken, en het hakken in de nabijstaande boomen, de door ons ingeslagene paden aan den *Goenong Batoe*, aan de ons volgende dragers kenbaar te maken.

Reeds in den beginne moesten wij nogmaals eenige moerassen doortrekken, waar ons de digt op een gegroeide *Martensia Dichotama*, en andere, in de moerassen groeijende gewassen, lang in het voortgaan ophielden. Steeds steiler werd nu het gebergte, minder levendig het voorkomen van het plantenrijk, want ofschoon wij nog steeds door wouden heentrokken, zoo werd hier echter het geboomte veel ranker; deszelfs kroonen spreidden zich losser uit; de hooge *Rasamala* had ons reeds geheel verlaten, de *Kimerak* toonde zich minder reusachtig, de hooge *puspa* strooide rijkelijker haren witten bloesem op de lage struiken, en de *Andro-*

dromeda Leucocarpa, *Myrica Javanica*, en eenige *Vaccinien*, vingen aan onze begeleiders te worden. Reeds eenige uren hadden wij in den regen, onzen weg voortgezet, en moesten, ademloos door het aanhoudende klimmen, ons bij herhaling nedervleijen, tot ook ik eindelijk, omstreeks 5 ure des avonds, de hoop opgaf, van in de nabijheid des kraters ons nacht kwartier te kunnen opslaan. Wij bevonden ons thans, naar het ruischen van eenen stroom te oordeelen, weder in de nabijheid van eenen waterval, op eene hoogte van 2089 meters, aan de westelijke zijde van den *Goenong Batoe*, bezijden den *Panggoerangoe*, die in met regen zwangere wolken voor ons lag. Hier sprong een *Rhinoceros* door onze aannadering verschrikt, uit een klein moeras op, en vloog snuivende in het bosschaadje, dat krakende, nog in de verte ons zijne overijlde vlugt verkondigde. Aan het voortzetten der reis was nu volstrekt niet meer te denken, want eensdeels waren wij onzeker, welke rigting wij thans hadden inteslaan, en ten andere was de geheele streek zoo met wolken overtrokken, dat wij, bij het vallen van den avond, zelfs de naaste voorwerpen niet, dan met moeite, konden onderscheiden, waarbij wij ons zoo vermoeid gevoelden, dat onze voeten den zoo noodigen vasten tred bij het opklimmen begonnen te missen. Slechts het loof van den *Polypodium Arboreum* en eenige andere varren

ren boden ons eene beschutting tegen den steeds toenemenden regen aan, tot eindelijk laat onze tenten aankwamen, van welke er eene tot ons algemeen nachtleger opgerigt werd.

Het onstuimige weder scheen onze Inlandsche begeleiders geheel ter neder geslagen te hebben, want schoon zij ten getale van meer dan 60 bij ons waren, hoorden wij dezen avond geen hunner zoo geliefkoosde gezangen aanheffen, ja zelfs hunne gesprekken bestonden slechts uit afgebrokene woorden. Onze toestand was ook in der daad eenigermate bedenkelijk, want daar wij den geheelen dag nog niets genuttigd hadden, en slechts met moeite eenige vuren konden aanhouden, tot onze verwarming, en het bereiden van den zoo gretig verlangden maaltijd, moest ons de tijding, dat er geen drinkwater in de nabijheid was, ten hoogste onwelkom zijn; ook bleven alle nasporingen dienaangaande vruchteloos. De naar de watervallen afgezondene Inlanders kwamen terug met het berigt, dat zij wegens diepe afgronden niet tot dezelve konden naderen, en dat in derzelver nabijheid overal heete dampen hun tegen stroomden, ja dat zelfs een kleine vloed, over de watervallen gelegen, slechts heet en onbruikbaar water opleverde. De gedachte aan warme watervallen kwam mij fabelachtig voor, en zoo dwong ons de nood, ons van water uit het modderige bad van den gevlugten *Rhinoceros*

te

te voorzien, hoe troebel en walgelijk dit ook zijn mogt.

Ik verliet reeds vroeg de natte en koude legerstede, met het voornemen, de omliggende streek, en voornamelijk de hiervoren gewaagde watervallen te onderzoeken. Welk een contrast leverde de vegetatie alhier op, met die, welke wij in de verloopene dagen hadden gezien. Alle gewassen schenen hier het weelderige van de keerkringen te hebben verloren, en ik zoude gewaand hebben, in een noordelijk woud te zijn, hadden niet de eigenaardige vormen van het plantenrijk die meening om verre geworpen. Ofschoon niet arm aan boomen, zijn deze reeds van onderen met takken voorzien; digt mos bedekt hunne stammen, en hunne takken zijn hier bijzonder met digte lagen van orchideën overtrokken. Zelfs is hun getal slechts tot op weinige soorten bepaald, onder welke voornamelijk eenige eik soorten, de *Engelhardtia Spicata*, *Melastoma Arborea*, *Schima Noronhae* enz., terwijl hier de boomvaar (*Polijpodium Arboreum*:) zijn, als een scherm uitgebreid loof, op eenen stam draagt, die niet zelden over de 40 voet hoog is, en de toppen van den *Rhododendrum Javanicum* met de digste tressen van groote donker oranjekleurige bloemen pronken. Gelijk gezegd is, verhief zich digt voor ons westwaards, het kegelvormige hoofd van den *Panggoerangoe*, wiens be-

bestijging van hier, door diepe kloven, eenigzins bezwaarlijk wordt gemaakt. Zwarte lava-massa's, die aan deze westzijde van den *Goenong Batoe* ruw op een gestapeld liggen, en zich tegen den *Panggoerangoe* in diepe afhellingen verliezen, begrenzen hier het bed van zulke merkwaardige watervallen, als ergens een land oplevert.

Slechts met levensgevaar laat men zich over dit ruwe gesteente afglijden, tusschen hetwelk warme dampen opstijgen, waardoor de temperatuur van den dampkring aanmerkelijk verhoogd wordt.

Nu liggen de kaskaden voor mij, doch het woelig geruisch der schuimende baren, de ongewone indruk der als een witte nevel opstijgende heete waterdampen, en nog meer het onverwachte schouwspel, welk men thans voor zich heeft, bedwelmden in den aanvang mijne gewaarwordingen te zeer, dan dat ik dadelijk zoude hebben kunnen besluiten, iets over dit onderwerp op het papier te stellen.

Deze kaskaden, uit drie armen bestaande, waarvan twee z. o. en de derde sterkere z. w. voorwaarts dringen, storten zich in meerdere vallen en bogten naar beneden, en snellen vereenigd, als een schuimende stroom, in de n. n. w. afgronden, nederwaarts. Dit tooneel baart echter zoo zeer geene verwondering door

den

den aanmerkelijken val dezer kaskaden, die over de 200 voet bedraagt, dan wel wegens de menigte van heet water, hetwelk onophoudelijk hier wordt afgevoerd, terwijl de breedte van den z. w. arm alleen, bij de 25 voet bedraagt. Ook is de oorsprong dezer watervallen hoogst merkwaardig, want schoon eene heete beek boven de z. o. armen, aan dezelve een deel harer wateren toevoegt, zoo ontspringt toch het grootste gedeelte derzelve uit de rotsmassa's op de plaats zelve, waar het zich afstort, en wordt hier en daar met geweld uit het gesteente naar omhoog gedreven. Dit kan men onder andere duidelijk boven aan de vallen bemerken, waar de temperatuur des waters 126° tot 128° F. bedraagt, daar integendeel de beek boven de watervallen bij eene luchtgesteldheid van 68° F. slechts 102° F., en aan de randen, waar zich insgelijks bronnen bevinden, 116° aanwijst; hetgeen insgelijks ten bewijze dient, dat de heete wateren aan de afhellingen der kaskaden, uit den vulkanischen grond zelven uitgedreven worden. En met welke schoone gewassen heeft de natuur hier niet insgelijks de afhellingen dezer heete watervallen versierd! Nieuwe krachten schijnt zij hier, door den verwarmenden waassem der wateren, der *Poespa* bij te zetten. Trots verheft de boomvarre hare kruin in den verwarmden luchtkring. De schoone *Laurus Ci-*

trata

trata, wier bast een zenuwsterkend geneesmiddel verschaft, zag ik nergens zoo pronken als hier, aan de verwarmde oevers, en de *Gunnera erosa*, en *Marumia debilis*, schijnen bijna uitsluitend in het heete slijk voort te komen, daar ik beide deze planten slechts hier, en noordwaarts aan de steile wanden van eenen waarschijnlijk uitgebluschten krater heb aangetroffen. Zelfs de vogels uit den omtrek, door de warmte aangelokt, verlevendigen, voornamelijk in het morgen uur, deze huivering barende plaatsen door aangename gezangen. Alvorens den oorsprong van de warme beek, over de kaskaden, te zoeken, deed ik aan de oostelijke zijde van den *Goenong Batoe* eenen weg banen, om onder de vereeniging harer drie armen, de temperatuur van het water te meten. Deze bedraagt daar nog 100° F.; het water is hier nog als ter plaatse van zijnen oorsprong, zonder reuk; deszelfs smaak is laf door de menigte van kalkaarde, die er in opgelost is. Aan de oevers vindt men lagen van ijzer-oker, die misschien eerder door de oplossing der basaltieke lava's, dan door de ontbinding der warme wateren voortgebragt is.*

Men

(*) Een zeer merkwaardig verschijnsel der vegetatie, kan ik hier ter plaatse niet met stilzwijgen voorbijgaan; Een gedeelte der afhellingen, over welke de heete wateren heen stroomen, is over-

Men heeft van hier een treffend gezigt op den schuimenden stroom, die vaak door de dikke opstijgende dampen aan het oog onttrokken wordt, naarmate de wind dezelve wegdrijft, of in het bed der rivier terugwerpt. Het geruisch der wateren, die tegen de in den stroom verspreide steenmassa's aanbruischen, vermengt zich hier nog met het doffere geluid van eenen meer noord-westelijk afstroomenden waterval, die de *Tjikundoel* vormt.

Ondanks alle bedenkingen mijner Indiaansche begeleiders, besloot ik den afloop van den warmen stroom te volgen, ten einde ook gindschen val in oogenschouw te nemen.

Van slechts eenige mijner bedienden vergezeld, bereikte ik gelukkig de overzijde, en bevond mij aldra op een plateau, van eenen bijna halfronden perpendiculairen muur, als het ware ingesloten, welke zich van het noord-oosten naar het noord-westen rond strekt. Op den zuidelijken achtergrond is deze muur doorbroken van de meer-

---

overtrokken met eene, onderscheidene voeten dikke taaije zelfstandigheid,, die waarschijnlijk haren oorsprong aan eene soort van *ulva* verschuldigd is. Slechts van boven laat zich daarover ter naauwer nood een zeer teeder groen en gelei- achtig weefsel erkennen, dat met der tijd tot eene taaije en witte massa stolt, zonder reuk en smaak, tevens geheel onoplosbaar, in water is; mijne Inlandsche bedienden zeiden: „Dat heeft veel van ge- „kookten visch." — en waarlijk ik weet deze zelfstandigheid niet beter te vergelijken.

meergemelde warme kaskaden, wier dampende wateren uit het dikke struikgewas voorwaarts stroomen, en tegen den westelijken muur met de *Tjikundoel* te zamen vlieten.

Deze vloed, die aan de zuid-westzijde van den *Panggoerangoe* ontspringt, vormt ook hier, na dat hij reeds, in zijnen hoogeren loop, zich in onderscheidene kaskaden naar beneden stortte, eenen niet onaanzienlijken waterval van nagenoeg 80 voet, aan den zuid-westelijken steilen muur, naast den uitloop des warmen strooms, welke waterval, zoo ik mij niet bedrieg, dezelfde is, dien men van den grooten landweg aan den *Meggamedoeng*, als eene witte streep ontwaart.

Met verbazing verwijlden ook hier mijne blikken op deze uitgestrekte, slechts met lage struiken bewassene vlakte, en op den steilen bergwand.

En had ik reeds vroeger in dat dal, waar de *Tjikundoel* zich in onderscheidene armen nederstort, de gedachte aan vulkanische uitbarstingen niet kunnen weerhouden, zoo ontwaakte dezelve thans met eene verdubbelde kracht.

Want hoe anders, dan door tijdelijke uitbarstingen, zouden deze basalticke wanden de gestalte hebben bekomen waarin wij ze hier voor ons zien? — dien bijna cirkelvormigen omtrek, die toch aan de meeste van onze kraters eigen

 is?

is? Reeds de ligging dezer, amphitheäters gewijze, aan de noordelijke zijde van het gebergte zich bevindende ringmuren, pleit daarvoor, daar zelfs de groote, nog werkzame krater, in dezelfde rigting, boven aan de spits van dezen vulkaan gevormd is; en ik geloof, dat de ligging der heete kaskaden, dit vermoeden bijna tot zekerheid brengt.

Uit dit dal nu, dat geheel het karakter draagt van eenen uitgebluschten krater, besteeg ik weder de noordelijke kloven ter zijde der heete kaskaden, en ging langs de warme beek opwaarts. Opmerkenswaardig is het, dat op eenige plaatsen, voornamelijk digt boven de watervallen, het water van deze beek eenige gezwavelde waterstof houdende dampen ontwikkelt, terwijl het op andere plaatsen geheel van reuk ontbloot is, en daarbij hoe meer men deszelfs oorsprong nadert, in warmte afneemt.

Deze oorsprong ligt nog meer zuidwaarts aan den *Goenong Batoe*, tusschen den *Gedé* en *Panggoerangoe*, waar het tot op 86° à 87° verwarmde water, insgelijks met eenig geweld van uit de klippen te voorschijn dringt, en straks in eene noord-noord-westelijke bogt, over eene afhelling van steenmassa's heenensnelt, welke met eene korst van kalkaarde zijn bedekt, waardoor de beek een volkomen melkachtig aanzien verkrijgt. Wij lieten bij het voortzetten van onzen weg de meermalen gewaagde kaskaden westelijk liggen, nader-

naderden, al kruipende over groote massa's lava, de warme beek, welke wij doorwaadden, en bestegen nu de met *quereus pruinosa* bedekte hoogten, onder welker schaduw wij uitrustten. Hier zag ik voor de eerste maal onzen Javaanschen *Ranunculus*, onze *Stellis*, onze *Valeriana*, en eene nieuwe *Viola*. Na lang klimmen, door laag struikgewas, bereikten wij eindelijk den noordelijken voormuur des kraters. Welk eene vertooning!!! — uit het bosch tredende ligt voor ons een klein dal, (Kandang Badak) dat ten zuiden door de noordelijke woeste afhellingen van den rokenden krater begrensd wordt. Over de 1,000 voet hoog, is deze zijde van het gebergte, in een groot vlak halfrond als het ware uitgescheurd, wiens noordoostelijke spits, de *Goenong Sella* (zoogenaamd wegens deszelfs naar een zadel zweemende gedaante), als een overblijfsel van den grooten kratermuur vormt, terwijl integendeel de westzijde, door de verlenging van den noordwaarts afstijgenden kratermuur bepaald wordt.

De tusschenruimte dezer kratermuren is, vooral ten oosten, veelvuldig gespleten. Zwarte massa's van steenen, die daar op sommige plaatsen bij de 20 voet hoog uitsteken, geven aan deze muren een woest aanzien, te meer, daar ook boven in het midden van dezen halven cirkel, de vulkanische ingewanden, door latere instortingen, aan de werking des dampkrings

zijn blootgesteld. Steeds opstijgende zwavelachtige waterdampen breken daar, uit het allengskens ontbonden gesteente, te voorschijn; ook heet water, hetwelk bij regenvloeden tot eene kleine beek aangroeit, stroomt naar beneden in het dal, en voert hetzelve, de van de zwavelachtige dampen opgeloste witte aarddeelen, in zoo groote menigte toe, dat de vlakte van *Kandang Badak* even als een ijsveld daarmede bedekt is.

Het is echter niet alleen deze noordelijke afhelling, die slechts schaars met struiken bewassen is, waardoor dit oord een somber aanzien verkrijgt, ook niet de veelvuldige instortingen onder den verpletterden rand des kratermuurs, door de hoog opstijgende dampen, des te meer het beeld der verwoesting toonende; ô neen, het bekomt dit schrikbarend aanzien voornamelijk door eenen, zich van den *Goenong Sella* noord-oostelijk uitstrekkenden rug van opeengehoopte basaltieke lava's, die door geene aarde verbonden, met dorre vlechten en mos bedekt, slechts nu en dan eenen kreupelachtigen struik vertoonen.

Eigenaardig steekt deze arm des *Goenong Batoe* af tegen de aan de westzijde van *Kandang Badak* liggende hoogten en tegen den noord-westelijken *Panggoerangoe*, want terwijl de plantengroei, op ginsche donkere, aan de ingewanden

der

der aarde ontrukte steenmassa's, slechts de eerste sporen zijner voorttelings kracht openbaart, is hij aan de overzijde reeds in den tooi der lente gedoscht. Echter is ook die streek nog, op eenen verren afstand, arm aan gewassen van onderscheidenen aard, en zulks niet alleen wegens den steenachtigen grond, de hooge ligging van het gebergte, en de daarmede verbondene lage temperatuur, maar ook voornamelijk door de menigvuldige zwaveldampen, waarmede die geheele omtrek overstroomd wordt, en die eenen zoo nadeeligen invloed op het plantenrijk hebben.

Onder de planten die men hier het meeste aantreft, behooren *Rhododendron tubiflorum*, *Myrica Javanica*, *Vaccinium Varingaefolium*, *Vaccinium latifolium*, *Andromeda leucocarpa*, *Andromeda punctata*, *Viburnum tubiflorum*, *Lonicera flavescens*, enz. en de *Andromeda Serrata*, *Dracaena Vulgaris*, en eenige Cryptogamische gewassen groeijen zelfs nevens de spleten, waaruit de zwaveldampen zich verheffen.

Verheugd, dit dal te hebben bereikt, hetwelk wegens de menigte der *Rhinocerossen*, den naam draagt van *Kandang Badak*, (kraal der Rhinocerossen), deed ik terstond aan de westzijde, die tamelijk verheven is, en waar men eenige bronnen aantreft, onze tenten opslaan. Doch de gedachte, ons in de nabijheid des

 kra-

kraters te bevinden, de hooge rookzuilen die in eene perpendiculaire rigting voor ons opstegen, het gezigt zijner voormuren, dit alles spande mijn verlangen, om het middenpunt der verwoesting nog heden te bezoeken, zoo sterk, dat ik, de vermoeidheid niet achtende, straks met eenige mijner begeleiders opbrak.

Weldra moest ik echter ervaren, dat ik mij in den afstand zeer misrekend had, want na den, over de 1,000 voet hoogen, en voor ons liggenden muur, bestegen te hebben, hadden wij nog op verre na niet de helft van den weg afgelegd, die tot hier, over steile basaltieke blokken, doch, hoe nader wij bij den krater kwamen, over uitgebrande steenen, en tusschen diepe kloven heen liep. Reeds breidde zich het zuidelijk gedeelte van den ontzettenden ringmuur des kraters voor ons uit, reeds waren wij, tot op nagenoeg 100 voet, den diepen kuil genaderd, toen een noord-oostelijke wind den omstreek met eenen dikken nevel overtrok, en door de daarmede gepaard gaande persing, de rookzuilen zoodanig in den krater opgehoopt werden, dat wij zelven, van zijnen rand af, niets dan eene donkere zee van wolken konden erkennen. Deels de verstikkende dampen, die, schoon met geweld opstijgende, echter door den sterken druk der winden teruggedreven, zich langs den omtrek des kraters verspreidden, deels ook de invallende regen nood-

noodzaakten ons, de terugkeer naar ons leger te verhaasten.

Ons *Kandang Badak* is zeker nimmer door menschen zoo verlevendigd geworden, als gedurende de maand april, waarin hetzelve mede voor eenige dagen door de Heeren J. G. Engel, T. D. Engel, J. C. Ebersbach en J. J. Smitt, en in november op nieuw door de Heeren Winter, enz. en mij bezocht is geworden, en nog langen tijd zullen de teekenen der verwoesting, door onze bijlen, langs de westelijke afhellingen aangerigt, zigtbaar blijven. De schoonste struiken dezer hoogten moesten onzen Sunda's tot het bouwen van hutten dienen, en bloeijende *Rhododendra*, *Vaccinia*, *Andromedae*, enz. versierden in eene bonte vermenging de om onze tenten gebouwde hutten, zoo als ook het hout van eene soort van *Leptospermum*, bij voorkeur tot het stoken van vuren tegen de gevoelige morgen- en avond-koude gebezigd werd.

Deze koude wordt, door de menigte zich hier op een pakkende wolken, nog onaangenamer. De stand des Thermometers bedraagt, te 6 ure des morgens, tusschen de 45° en 52° Fahrenheit, des middags 59° en 64° en des avonds 53° en 58° Fahrenheit, terwijl de Barometer eene hoogte aanwijst van 2,340½ meter.

Door den bewolkten hemel, en de menigvul-

dige regenvlagen, vooreerst van een nieuw bezoek des kraters afgeschrikt, hield ik mij nu bezig met het verzamelen en herkennen van planten. Des avonds besteeg ik dan de aan de oostelijke zijde op een gestapelde steenmassa's, of den noordelijken wand des kraters, deels wegens het ruime uitzigt, bij eenen onbewolkten hemel op de noordelijke landschappen, deels om de zwavelwerkplaatsen (*Sulphatores*) te beschouwen. Derzelver onderzoek wordt, door kloven, door zwavelachtige dampen, en door den sterk verhitten grond zeer moeijelijk gemaakt.

Men herkent echter duidelijk de horizontale ligging der basaltieke lagen, die soms eene afhellende rigting toonen, en van diepere, maar onregelmatige spleten in de lengte doorkruisd worden.

Met een bruischend geruisch dringen uit alle deze openingen dikke dampen te voorschijn, die eenen goudgeelen gesublimeerden zwavel afzetten, of door hunne verbinding met zuurstof (*oxygenum*) zich tot een zwavelachtig (*acidum sulphurosum*,) of zwavelzuur (*acidum sulphuricum*) verbinden, door welke het gesteente van lieverlede uitgebeten en ontbonden wordt. Van de zoodanig opgeloste sulphurieke steenmassa's, bevinden zich niet onaanzienlijke beddingen tusschen deze diepten. Zij vormen eene morsige, witte, vochtige, op het gevoel zach-

te

te massa, die grootendeels uit pot en kalkaarde bestaat, en met zwaveldeelen, en niet volkomen opgeloste veldspath vermengd is. Het grootste gedeelte der dampen verdikt zich echter, en vloeit als een water en zwavelachtig zuur naar beneden, lost de potaarde van het gesteente op, en wordt daardoor zoo aluinachtig, dat zelfs gedurende den regen, wanneer het water tot eene kleine beek aanwast, hetzelve toch ondrinkbaar blijft.

Tusschen vele der horizontale lagen van dit gesteente, wier buitenvlakte nog aan deze oplossing is blootgesteld, bevindt zich eene dunne harde laag van een wit cement, dat mogelijk niets anders is, dan zwaar optelossen deelen van veldspath.

Den 19den april zond ik mijne hoofden uit, om te beproeven, of de groote muur, die den krater ten zuiden omgeeft, en aan zijne westzijde zelfs de hoogste punt van den *Gedé* vormt, van hier af niet te beklimmen zoude zijn. Zoowel dezen dag, als de volgende, keerden zij terug met de verzekering, dat daaraan wegens de perpendiculaire wanden, niet te denken was, en zoo besloot ik den 21sten april, den krater op nieuw te bezoeken, en daarna met het bestijgen van dien steilen wand een begin te maken.

Reeds in de ochtendkoelte beklommen wij,

op

op den bepaalden dag, de noordelijke kloven, waar onze weg langs den *Goenong Selia* heenliep. Hier legerden wij ons op het naakte basaltgesteente, van waar wij onze oogen, eenen geruimen tijd, niet konden afwenden van de noordelijke streken, die als eene groote landkaart voor ons uitgespreid lagen. In de gedaante eens hoefijzers lag de *Geger Bintang* dáár voor ons, aan welken zich de gebergten des *Meggamedoeng's*, in eenen wijden halven boog aansluiten. Doch als heuvels lagen zij thans onder onze voeten, deze bergen, in een donker groen gehuld, en zich in een zoo liefelijk gewaad vertoonende, in vergelijking met de woest voor ons opgehoopte steenmassa's van den *Goenong Batoe*. Doch verre over alle deze hoogten henen, en over de landschappen, die als eene groote vlakte zich noordwaarts rondsom het gebergte uitstrekken, bereikt het oog aan den gezigtseinder de schitterende oppervlakte der zee, herkent eilanden, en zelfs de reede van *Batavia*, daar, waar de masten der schepen zich als een woud verheffen. Men voelt zich nog te meer getroffen, wanneer men van daar zich terugwendt naar de donkere wanden des kraters, waar alles eeuwige verwoesting kenmerkt. Van gindschen ontzettenden ringmuur, die vroeger ongeveer 6100 Rhijnlandsche voeten in zijnen binnensten omvang bevatte, en bijna eenen cirkel om den

ou-

ouden krater beschreef, is slechts het zuidelijk gedeelte bewaard gebleven, dat als een halve vlakke kring, zich aan de westzijde noord-oostelijk henen strekt, en bij eene hoogte van meerdere honderd voeten, nog eene lengte van 2391 Rhijnlandsche voeten bedraagt. Doch zoo wel gene overblijfselen, die meer noordwaarts neven het oostelijk einde van dezen wand als een oude burg zich verheffen, als ook de ligging en buiging van den *Goenong Sella*, aan het noordelijke punt van dien muur, bewijzen ten klaarste, dat deze alle vroeger hebben zamen gehangen, zoo als dit aan de westzijde, de thans meer vlakker gewordene instortingen doen vermoeden. Welke kracht moet hier niet werkzaam zijn geweest, om den in het jeugdige tijdvak van dezen vulkaan gevormden ringmuur weder te vernietigen. Wanden van zulk een hard zamenstel als de basalt is, en daarbij van zulk eene dikte en hoogte! Doch maar al te waarschijnlijk is het, dat deze verplettering van den grooten krater niet overal te gelijk heeft plaats gevonden, maar slechts allengskens, naarmate de diep liggende vuurhaard zich aan de zijden uitwegen baande, die vroeg of laat het aloude gebouw ondermijnden, en hare puinen wijd en zijd verspreidden, en tot nieuwe bergen ophoopten. De vroeger aangehaalde sulphatores aan de noordelijke zijde, schijnen dit te bevestigen; ook de diepe kloven, die zich hier en

daar

daar aan de zijden van den ingestorten muur vertoonen; zoo als de thans nog rookende krater zelf, die mij niets anders toeschijnt, dan een dier afgronden, die de vernietiging van den ouden kratermuur bewerken.

Maar al te ras zal op die wijze ook het westelijk deel van dien muur, waaraan hij als een ovaal bekken uitgehold is, kunnen zijn doorgebroken; ontzettend groote rotsstukken zouden alsdan de afgronden vullen, waaruit thans de zwaveldampen dringen, en zoo zouden, te naauwer nood nog kloven verraden, dat hier eenmaal een vuurkolk gewoed heeft, die daarentegen op eene andere plaats zich weder eenen nieuwen uitgang zoude gebaand hebben. Terwijl wij zóó, in eene stomme verbazing, dáár zaten, en onze blikken, als tusschen leven en dood, nu op het schoone tafereel der noordelijke streken, en dan weer op de donkere, ons omringende lava massa's ronddwaalden, bragten onze Sunda's, aan den geest, die over dit gebergte heerscht, aan *Kibajoes Kalintoegaga* en aan de minder magtige geesten, de *Orang Selumang*, gewillige offers. Vrij regt stegen de dampen des welriekenden benzoin's, van het glimmende rijststroo, in de hoogte, en daaruit hielden zij zich overtuigd, dat ons bezoek den berggeesten niet onaangenaam konde zijn. Wij braken nu naar den thans nog rookenden krater op, liggende, gelijk gezegd is, aan de zuid-

wes-

westelijke zijde van den ouden krater. Door diepe kloven, waaruit zwavel dampen opstijgen, is de grond in deszelfs nabijheid gespleten, weshalve wij zijnen rand slechts langzaam naderden. Nu lag de meer dan 100 voet diepe ovale ketel, wiens grootste strekking van het noord-westen naar het zuid-oosten is, voor ons.(*) Eene vreesselijke vertooning! De perpendiculair opstijgende dampen vergunden ons, tot op den bodem zijnen toestand te kunnen overzien. Een witachtig water, hetwelk door zijnen wassem zijne verwarming verraadt, bevindt zich ongeveer in het midden des kraters, terwijl aan de kanten, uit 5 hoofd kloven, onder een dof geruisch, met een geweld, waardoor zelfs de randen van tijd tot tijd in eene trillende beweging worden gebragt, zwavelachtige dampen worden uitgedreven. De oostzijde daalt zoo vlak in de diepte af, dat men van daar tot op den bodem naar beneden kan stijgen; ik deed dit echter niet, en verbood het ook mijnen bedienden, die zich daartoe aanboden, aangezien mijne nieuwsgierigheid door het geziene genoegzaam was bevredigd, en ook deze onderneming steeds met groot gevaar, van door de zwaveldampen te verstikken, vergezeld gaat.

Ik

(*) De aan den krater genomene waarneming met den barometer wijst eene hoogte aan van 2,816, 4 meters.

Ik wierp thans eenen blik op den voor ons uitgestrekten ringmuur, die zich aan de westzijde aanmerkelijk verheft, aan de oostzijde, echter eene zachtere afhelling neemt.

Te vergeefs zocht ik aan denzelven naar die basaltzuilen, die Professor Reinwardt zegt, hier waargenomen te hebben. Daar hij slechts boven van den ringmuur af, dit woeste tooneel ontwaarde, heeft hij zich in dat opzigt kunnen vergissen. De muur bestaat uit niets anders, dan uit verscheidene compacte basaltieke lagen van lava, bij afwisseling geplaatst tusschen beddingen van een roodachtig conglomeraat van uitgebrande laven. Op alle punten, waar ik dezen muur onderzocht, vond ik hetzelfde zamenstel, namelijk van 30 tot 40 voet hooge, tamelijk horizontale, naar de einden eenigzins afhellende compacte basaltieke lavavloeden, die, ofschoon hier en daar van een gescheurd, in het geheel geenen prismatieken, ja zelfs geenen platten vorm aanduiden. Bij het doorbreken is deze zelfstandigheid tamelijk effen, graauw blaauw bevattende crijstallen van veldspath en amphibole, en daarbij redelijk sterk op de magneetnaald werkende.

De daartusschen gelegene lagen zijn op verre na niet zoo dik, en gelijken min of meer aan uitgebrande lava's, die door eene roodachtige, ijzer houdende potaarde, als te zamen gekneed zijn. Op deze laatste lagen heeft de plantengroei

reeds

reeds eenigen voortgang gemaakt, terwijl daarentegen het dikkere basaltieke gesteente geheel naakt ligt, zoo dat men hier duidelijk vijf onderscheidene dier basaltieke lagen herkennen kan, hetwelk een treffend gezigt oplevert. De lezer volge mij nu langs het oostelijke gedeelte van dezen kolossalen muur, waar de kloven reeds met bosschaadje van *Myrica Javanica*, *Vaccinium tubiflorum*, en *Graphalium Javanicum* bedekt zijn. Slechts mijn oude reisgenoot Kent, en eenige mijner onversaagdste bedienden vergezelden mij derwaarts, en ik wil wel bekennen, dat ik zelf meermalen de hoop opgaf, van mijn oogmerk, om den muur die daar meer afhelt, overteklimmen, te kunnen bereiken.

Steeds hadden wij denzelven nog onoverzienbaar aan onze zijde, en verscheidene pogingen, om de hier en daar terras gewijze op een gestapelde verdiepingen, te beklimmen, waren vergeefsch. Vermoeid door het klimmen en het banen van den weg, rustten wij uit op steenmassa's, waarvan sommige meer dan 20 voet hoog, uit den muur nedergestort zijn. Hier ontdekte ik, dat werkelijk een doorgang tusschen de oostelijke spits van den ringmuur, en de meer noordelijke hooge ruïnen zoude kunnen gevonden worden.

Ofschoon het sterk begon te regenen, ijlden wij naar dat gedeelte toe, en terwijl wij ons met

de eene hand aan de struiken vasthielden, en met de andere ons eenen doortogt baanden, bereikten wij eene bogt, waar de vlakke afhelling van den ringmuur de overstijging doenlijk maakt.

Verheugd ons doel bereikt te hebben, tot niet geringe verwondering der vroeger tot dat einde afgezondene hoofden, vervolgden wij nog een deel van den omvang des ouden kraters, en keerden toen naar *Kandang Badak* terug, waar wij des avonds te 5 ure aankwamen.

Eerst den 26sten april kon ik, na ontvangst van eenen nieuwen toevoer van levensmiddelen, mijn voornemen ten uitvoer brengen, om langs den ontdekten doortogt, de hoogste spits van den *Gedé* te bezoeken.

Kent, en eenige weinige dragers, verzelden mij, en ik nam, wegens de moeijelijkheid van den weg, slechts het bovenkleed eener tent, en levensmiddelen voor éénen dag mede. Wij bevonden ons weldra op de plaats, waar wij eenige dagen te voren den muur beklommen hadden, vervolgden nu westwaarts onzen togt, nabij den diepen afgrond des kraters, en na ons hier eenigen tijd lang door *Vaccinium varingae folium*, *Myrica Javanica* en *Rhododendra* doorgewerkt te hebben, stieten wij op sporen van omgehakte struiken, en bevonden ons weldra op den weg, die voor drie jaren mijnen

vriend

vriend, den Professor Reinwardt, ter beklimming des *Gamoeroe*, aan deszelfs zuidzijde, gediend had. (*)

Met een innig genoegen bemerkten wij hier nog in eenen stam van *Viburnum*, het hoogste struikgewas dat hier aangetroffen wordt, de eerste letters der namen van den Heer Landré en de teekenaren Bik, die mijnen vriend toenmaals vergezelden, en op den aan de zuidzijde des kraters afdalenden weg, vonden wij zelfs nog overblijfsels van eenige hutten. Dezen weg dan, die reeds vroeger, voor den Luitenant Gouverneur Sir Stamford Raffles tot bezigtiging des kraters is gebaand geworden, welke zich echter vergenoegde met den top des *Seda Ratoe*, eene achter den krater liggende keten van bergen te bezoeken, dezen weg vervolgden wij thans.

Een lang dal, (†) hetwelk zich van noordoos-

(*) De Thermometer stond hier op den middag op 25 centigraden. De Barometer van Fortin op 541, 5 strepen, hetgeen eene hoogte te kennen geeft van 3010,8, meters; zoo dat dienvolgens het hoogste punt van den grooten muur of de hoogste plaats van den *Gamoeroe* 194,4 meters hooger ligt, dan de rand van den nog werkzamen krater.

(†) Dit dal is onder den naam van *Alloeng Alloeng Padjadjaran* bekend, dewijl volgens de geschiedenis de laatste Vorst van *Padjadjaran* herwaarts zoude gevlugt zijn met eenigen zijner getrouwen, om zich tegen de vervolging van Hassenadien in veiligheid te stellen.

oosten tot zuid-westen, tusschen de zuidelijke afhellingen van den vulkaan en de half cirkelvormige bergketen van den *Seda Ratoe* uitstrekt, een zoo uitgebreid dal als dit, op eene zoo aanmerkelijke hoogte, is en moet wel ten uiterste treffend zijn. Voor mij was het dit te meer, daar mijn geest zich nog steeds bezig hield met de zwarte afgronden, die wij overgeklommen waren, met den verbazenden omtrek des kraters, die zoo even nog onder onze voeten lag, en met al de sporen der verwoesting, door dezen vulkaan aangerigt. Trouwens, wanneer men deze zuidelijke afhelling van den grooten vuurhaard, bedekt met struiken van *Vaccinia*, *Rhododendra*, enz., bestijgt, en wanneer men het levendige groen der bosschaadjen beschouwt, waarmede de keten van den *Seda Ratoe* bedekt is, zoude men bezwaarlijk kunnen vermoeden, dat de noordelijke zijde van dit gebergte aan eene zoo vreesselijke verwoesting is blootgesteld.

Doch alle planten, die men hier aantreft, behooren uitsluitend aan de omgevingen onzer vulkanen, en bepalen zich tot weinige soorten.

Heerlijk bloeit hier mijne *Dracaena Vulcanica*, mijn *Crataegus Suaveolens*, en tusschen steenen verbergt zich de *Thelemytra Javanica* en *Gentiana Quadrifaria*.

Dig-

Digter is het halfrond van het gebergte, aan gene zijde des dals, bewassen; dit is steiler en daalt ten oosten merkbaar af, terwijl de *Seda Ratoe* aan de westzijde, de hoogste kruin van de geheele bergmassa des *Gedé* uitmaakt, ofschoon de tegen over liggende hoogste top des kraters (de *Gamoeroe*) niet veel lager is. Ook aan deze keten des *Seda Ratoe* herkent men duidelijk deszelfs vulkanischen oorsprong; vermits horizontale lagen van compact basalt, zich hier en daar ontbloot vertoonen. Eigenaardig is daarentegen de vegetatie in het tusschen beide liggende dal; hier vindt men bijna geene andere gewassen dan *Graphalium Javanicum* en eenige grassoorten, tusschen welke de *Swertia Javanica*, *Gentiana Quadrifaria*, en eenige *Orchideën* naauwelijks voortkomen. Het oog ontwaart hier geene steenmassa's van eenigen omvang, geene struiken, dan die, welke dit dal omzoomen.

Eenzaam ligt het daar, in het bleek gewaad van *Graphalium*; slechts eene kleine beek ontspringt in deszelfs midden, en verspreidt westelijk heenvlietende, een dof geluid.

Vulkanische asch heeft de afgronden in dit dal vereffend; zij is het, welke dien zoo kommerlijken plantengroei voedt en onderhoudt, door deze uitbraking van sterk uitgebrande, tot

stof gebragte lava's, die hier op één geschud zijn. In het midden van dit zoo eenzaam dal, neven de beek, spanden wij onze boventent uit, en bereidden ons van *Graphalium* een zacht nachtleger.

Niettegenstaande alle navorschingen vond ik hier slechts weinige nieuwe planten, die ik niet reeds vroeger had waargenomen, waarbij de, het dal overtrekkende opëengepakte wolken, ons reeds vroeg dwongen, ons nachtleger optezoeken. De nacht was gevoelig koud, en toen wij, te 5 ure des morgens, opbraken, om den top des *Seda Ratoe* te bestijgen, stond de Fahrenheitsche Thermometer op 40°. De weg derwaarts was nog in eenen vrij goeden staat, want honderden van werkvolk hadden, in den jare 1811, hier maanden lang moeten arbeiden, om dien weg in eenen goeden staat te brengen, en trappen en leuningen te vervaardigen, zoo dat toenmaals, het beklimmen van den *Seda Ratoe*, niet zeer moeijelijk moet geweest zijn. Wij bereikten dan ook spoedig deszelfs hoogste punt, nog bedekt met de ingevallene hutten, vóór drie jaren, door Professor Reinwardt hier bewoond, — en waar, door Sir Raffles, in het jaar 1811, een klein gedenkteeken, gewijd aan den Gouverneur Generaal Minto, is opgerigt. Hetzelve bestaat uit gebakken steenen, en is in den vorm van een dobbelsteen ge-

gemetseld; bedekt met eene witte marmeren plaat, met het navolgende *opschrift:*

SACRED

TO THE MEMORY OF

GILBERT EARL OF MINTO,

who

In October 1811,

FIRST

ESTABLISHED THE BRITISH GOVERNMENT

IN

JAVA,

AND

TROUGHOUT THE EASTERN SEAS.

Doch de knagende tand des tijds heeft reeds hare werking aan hetzelve bewezen, en weldra zal dit opschrift niet meer bestaan. Lang wachtten wij hier, in de hoop, dat de nevel, waarmede de laagten bedekt waren, zoude opklaren. Doch slechts ten halve zagen wij onzen wensch bevredigd, slechts eenen flaauwen omtrek konden wij herkennen van den *Goenong Karang* in het Bantamsche, en van den meer noordwaarts gelegenen *Goenong Salak* aan onze westelijke zijde. Zelfs het schoone land van *Soeka Boemi*, aan de zuid-westzijde, was met donkere nevelen overtrokken, en slechts zwak volgden

wij de afgebrokene heuvels, die dezen schoonen tuin der *Preanger Regentschappen* door-kruisen; zoo dat wij slechts in de verte onduidelijk het zuidelijke strand meenden te herkennen. Zelfs om 10 ure bedroeg de stand des Thermometers hier nog bij eenen bewolkten hemel 59° Fahrenheit,—en daar wij ook thans nog geene hoop hadden, dat de lucht zich zoude opklaren, keerden wij naar ons oud leger van *Kandang Badak* terug.

SALA-

SALATIGA, MERBABOE

EN DE

ZEVEN TEMPELS.

DOOR

HENDRIK JACOB DOMIS.

SALATIGA, MERBABOE

EN DE

ZEVEN TEMPELS.

In het zesde deel van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, heb ik gevonden, een relaas van een reisje naar en op den berg *Merbaboe*, en opmerkingen over de gelegenheid en gezondheid van *Salatiga*, hetwelk mij heeft aangespoord om het volgende, zoo wel over die plaatsen speciaal, als over de Tempels op het Oengaransch gebergte, te neder te stellen.

Salatiga, eigenlijk *Selo-tigo*, beteekent in het Javaansch: *Selo*, steenen, *Tigo*, drie. Bij eene groote water-kom, even buiten het dorpje gelegen, ontspringt eene heldere bron, waarnevens volgens de overleveringen, drie *Steenen Tempels* gestaan hebben, en van welker steenen, het tegenwoordige fort, *de Hersteller*, gebouwd is.

Boven deze bron, voor de ingezetenen eene zoo aangename, gezonde en verkwikkende badplaats, welke door de Javanen *Kalie Taman*

ge-

genaamd wordt, en verstaan moet worden te zijn, eene badplaats, welke alleen door vrouwen van den eersten rang, als *Poetrie's*, *Radeen Aijoe's*, mogt bezocht worden, en in eenen, met welriekende bloemen versierden tuin gelegen was, vindt men eenen grooten binnenvijver, tusschen de omringende hoogten, die door onderscheidene bronwellen daargesteld wordt. Deze vijver, *Benoijo* genaamd, aan welks oever zich steenbakkerijen bevinden, ontlast zijn water door verscheidene afleidingen, dewelke door de ingezetenen, naar verkiezing gebruikt worden, om daarmede de rijstvelden te bevogtigen, in de rivier *Indro*, waarnevens men ten oosten van *Kalie Taman*, eene andere bron vindt, waarin zich de mindere klasse der inwoners baden.

Selo-tigo, weleer eene rustplaats geweest zijnde van de zendelingen van den Sultan van *Mataram*, moet weleer, eene fraaije verblijfplaats geweest zijn; de menigvuldige bronnen, fraaije en schilderachtige boschjes, afgezonderde hooge lommerrijke boomen, welriekende bloemen en gewassen, alles toont aan, dat hetzelve te voren, een geheel heeft uitgemaakt, of tot een zeker verblijf gediend heeft. De naam van het *Keizersbad*, is door de Europische inwoners aan deze plaats gegeven. Men wil dat eerst in 1628 de eerste rustplaatsen (*Pasangrahan*) te *Selo-tigo* zijn opgerigt, en zich eene kleine bevolking onder een Hoofd verzameld heeft.

De

De plaats op zich zelve, welke ik, nog geheel uit Inlandsche huizen bestaande, gekend heb, heeft thans een vrolijk aanzien. Buiten het fort, in 1749 gebouwd, vindt men om een groot plein, verscheidene goede woningen, waaronder het Gouvernements-huis en dat van den Heer de la Brethonière, zich zeer voordeelig voordoen. Het midden op het plein gelegen kruidhuis en de vlaggestok, geven eene verbinding aan het geheel, waardoor met regt, *Selo-tigo*, een fraai dorp mag genoemd worden, wanneer men het zout pakhuis, de onderscheidene fraaije tuinen aan den grooten postweg gelegen, de herberg, en het daar over staande steenen gebouw van den Heer Hoff daarbij aanschouwt.

Ik heb, gedurende mijn aanwezen, verscheidene aanteekeningen, ten opzigte van het weder, gehouden, en heb den Thermometer van Fahrenheit nimmer des morgens onder de 60° bevonden. De gewone stand is in den regentijd van 70° tot 85°, en in den droogen tijd van 60° tot 75°.

Gedurende de maanden november, december, januari, februari en maart, vallen er dagelijks stortregens, verzeld van zwaar onweder. In de overige maanden regent het somtijds in den namiddag, doch zelden; terwijl de winden gedurende dien tijd, doorgaans sterk uit het zuidoosten waaijen.

Ik

Ik heb opgemerkt, dat de inwoners, in den droogen tijd, veel met verkoudheden geplaagd zijn. Op den middag is het zeer heet in den zonneschijn, terwijl het des nachts zeer koel is, hetwelk dan ook oorzaak der verkoudheden en van catharale koortsen is. Over het algemeen zijn de menschen daar zeer gezond, worden oud, en het klimaat is bijzonder voor kinderen heilzaam. Ik heb zulks aan mijne eigene kinderen menigmaal opgemerkt, die te *Samarang* sukkelende waren, en in weinige dagen geheel hersteld en eene gezonde kleur kregen. In dit klimaat, vindt men ook alle soorten van peul-vruchten, salade, bloem en andere kool soorten; doch hoezeer de perzikenboomen zeer weelderig groeijen, heb ik de vruchten daar nimmer van kunnen bekomen; de bloesem zet zich niet, zoo min als die der artisjokken en aardbezien, echter heb ik met veel zorg, wel eens eene enkele fraaije groote aardbezie gehad.

De koeijen en andere beesten, zien er gezond en sterk uit, de melk en boter, voornamelijk die boter, welke bij den Heer van Reede van Oudtshoorn, Assistent-Resident, gemaakt wordt, is overheerlijk.

Het distrikt *Selo-tigo*, in eene vlakte gelegen, ongeveer 1600 voet boven de oppervlakte der zee, wordt door de vruchtbare distrikten *Tienkier*, *Getas* en *Ambarawa* begrensd. De

we-

wegen, welke naar de hoofdplaatsen van de bovengemelde distrikten leiden, zijn fraai, en men kan over den grooten postweg, uitgezonderd *Getas*, tot alle deze plaatsen met rijtuig komen. De uitgebreide schoone koffij-plantagien, welke men van even buiten *Selo-tigo* af aantreft, verlaten u tot zelfs bij de hoofdplaatsen der distrikten niet. Daar reizende, wordt het oog met de schoonste afwisselende tooneelen verrast; de hooge bergen, welke u in het zuiden en noorden omringen, de onderscheidene aanhoogten, waartegen zich de uitgebreidste koffij-plantagien, met de schoonste rijstvelden, amphiteatersgewijs aangelegd, voordoen, de schilderachtige afwisselingen der dorpen, gehuchten, boschjes, alles doet ons gevoelen dat men zich in eene gezegende vruchtbare landstreek bevindt.

Wanneer men den grooten postweg tot aan de brug *Toentang* vervolgt, ontdekt men links van zich eene groote *rawa*, welke zijn water uit de bron *Montjil*, uit het daarnevens gelegen Tegaronsch gebergte en uit de rivier *Banjoekoening* ontvangt, zich aldaar tot eene rivier begint te vormen, en onder den naam van *Toentang* tot aan de dessa *Kalie Maken* zijnen loop vervolgt, doch welke alsdan onder den algemeenen naam van de rivier van *Damak* bekend, hoezeer bij *Goebook* en andere plaatsen, aan dezelve ook wel dien van *Kalie*

Goe-

Goebook, enz. gegeven wordt, zich door de hoofdnegorij *Demak*, aan de *Kwala*, in zee verliest. Dezelve is eene lengte van 24 palen met kleine vaartuigen bevaarbaar, doch dan wordt dezelve zoo rotsig en vol watervallen, dat het zelfs bijna onmogelijk is, dezelve te doorwaden, laat staan te bevaren.

De brug *Toentang*, ook bekend onder den naam van *Bedelaars-brug*, om dat zich, aldaar, vóór dat er een poststal was opgerigt, veel bedelaars ophielden, ligt volgens eene door mij gedane waarneming, op 1200 voet boven de oppervlakte der zee; men vindt op eenen halven paal beneden dezelve, bij twee groote boomen, een kleine val in de rivier, doch wanneer men alsdan van daar, eenen langs den oever, door mij in het voorleden jaar gemaakten weg, vervolgt, wordt men op eenen afstand van 3 palen, gaande langs eenen hoogen oever, van waar men, op de kronkelingen der rivier zelve, de rijstvelden en bosschen, een verrukkelijk gezigt geniet, op eens eenen trotschen waterval gewaar, wiens geruisch men reeds eenige oogenblikken te voren gehoord heeft, en thans met schuimende woede nederstortende, een zoo schrikkelijk geraas maakt, dat het gehoor er van verdooft, doch het gezigt wordt daarentegen door dit grootsch tooneel op de aangenaamste wijze verrast; de rivier stort in hare geheele breedte loodregt naar beneden; het water dat

alles

alles in zijnen val dreigt te verpletten, en met onstuimigheid zich eenen weg baant, vervolgt na eenige oogenblikken, wanneer het eene effenere bedding en de noodige breedte ontmoet, weder statig zijnen loop.

De val bij de 90 voet hoog, is bij de dessa *Semirang* gelegen, van waar hij den naam van *Val van Semirang* heeft ontvangen.

Aan den 31sten paal van *Samarang*, even buiten het dorp *Selo-tigo*, geleidt u een goede rijdbare weg over verscheidene aanhoogten, tot op eenen bergrug, welke den berg *Merbaboe*, van dien van *Telomoijo* afscheidt, echter in het algemeen onder den eersten naam bekend.

De bevolking is aan deze kant van het gebergte, namelijk de oostelijke zijde, niet zeer talrijk; echter vindt men tot op eene zeer aanmerkelijke hoogte gehuchten. Een oude koffijtuin en een groenten-tuin van den Assistent-Resident, ontmoet men slechts op dien weg, welke tot op de bovengemelde hoogte circa 10 palen lang is. Van hier het oog naar de benedenlanden wendende, geniet men een fraai gezigt op de vlakte van *Selo-tigo*, de *Rawa*, het schoone land van *Getas*, met deszelfs uitgebreide jatie-bosschen, en het land van *Demak*; het oog blijft zich eindelijk op het vruchtbaar gebergte van *Oengaran* vestigen. Den bergrug overtrekkende, is men spoedig in de dessa

Koppen, ongeveer 4000 voet hoog boven de oppervlakte der zee, welke als geheel verscholen, achter en digt tegen eenen anderen bergrug ligt, die de zon, tot zeer laat in den morgen, voor de bewoners van *Koppen* verborgen houdt.

Nevens gemeld dorp vindt men eenen fraaijen, grooten tuin, waarin lanen van perziken-boomen, eene menigte artisjokken, aardbeziën, en velden met tarwe, in één woord al de voortbrengselen, welke ons aan ons Vaderland herinneren; zelfs heb ik de braambeziën, digt bij *Adoman*, gezien; terwijl de frambozen hier veel gevonden worden.

Deze tuin, is nog niet langer, als ongeveer 40 jaren geleden, aangelegd, door den Gouverneur van *Java's Noord-Oostkust*; hebbende hij te voren zijne groenten uit den tuin bij *Koppen-lamie* gehad, waarvan in het 6de deel gewag gemaakt wordt.

De vruchtbaarheid van den grond, en het getemperd klimaat, maken deze omstreek tot alles geschikt. Ik heb bij onderscheidene gelegenheden, dat ik mij te *Koppen* bevond, waargenomen, dat de Thermometer van Fahrenheit tot onder de 60° daalt, en wel eens 50° geteekend heeft. In de zon, heb ik, op eenen zeer heeten dag, des middags te 12 ure, den Thermometer op 95° gevonden.

Koppen, (ik wil niet spreken van een klein bam-

bamboezen huis, waarin men zich moet behelpen,) is, voor een of twee dagen, een zeer verkwikkend verblijf, wanneer het helder weder is; doch wanneer, zoo als meest het geval is, de nevels, die zich over dag voor en om den berg vergaderen, zich verwijderen, komen dezelve somtijds met windvlagen, koud en guur het huis in, en laten zulk eene onaangename vochtigheid na, dat wanneer men zich daaraan niet gewend heeft, en uit de stad *Samarang* komt, waar eene warmte van 85° à 90° bestaat, een zware verkoudheid gewoonlijk het gevolg is van het verblijf. Ik heb het zelf ondervonden, dat wij des middags in den tuin wandelende, over de sterke zonnehitte klaagden, die somtijds werkelijk onverdragelijk kon zijn, om dat de overgang uit de schaduw in dezelve zulk een groot verschil oplevert, en eenige oogenblikken daarna, wegens het onaangenaam guur weder, veroorzaakt door eenen spoedig opkomenden mist, den tuin moesten verlaten.

De top van den *Merbaboe* ligt bijna ten zuiden van het dorpje, en denzelven van daar beschouwende, zoude men zich zeer nabij gelooven; doch zulks is het geval niet. In den jare 1823, mij met een gezelschap te *Koppen* bevindende, heb ik tot zeer nabij den top des bergs beklommen; anderen uit het gezelschap zijn tot op den top en bij den krater geweest. Zij hadden 's morgens te 4 ure *Koppen* verlaten,

en kwamen te 11 ure voormiddags weder op de plaats terug.

Wanneer men het dorpje *Koppen* verlaten heeft, hetwelk ik in het genoemd gezelschap gedaan heb, geleidt een smal voetpad tot digt bij zeker gehuchtje, van waar men regts eenen weg naar *Abla*, in de residentie *Kadoe* gelegen, kan inslaan, en vooruitgaande, het zoo even gemeld gehuchtje doortrekkende, terstond eene verlaten landstreek bemerkt, waarin de verschrikkelijkste valleijen zich bevinden; en waar men, als men verder wil reizen, de paarden moet achterlaten. Na ruim een half uur nederwaarts gereisd te hebben, komt men voor eenen hoogen bergrug, welks hoogte men langs een zeer smal pad, geheel schuins gelegd, met veel moeite bereikt, en links van zich eene onafmeetbare diepte ziet; doch welk schrikverwekkend gezigt mij het meeste trof, toen wij boven op den bergrug komende, als het ware den hoek omtrokken, en aan de andere zijde overgingen. Daar gekomen zijnde, ziet men niet dan sterk nederdalende bergruggen met de fraaiste valleijen en eenige vlakten. Tot bij de laatste dessa *Tekilang*, vervolgt men de reis met moeite; doch het ergste heeft men nog te wachten, daar een steile bergrug zich opdoet, welke voortloopt tot aan een bosch, hetwelk men regt voor zich heeft. *Tekilang* heeft slechts 8 houten huisjes; de inwoners leven van

het

het kappen van hout, hetwelk zij naar *Koppen*, *Abla*, *Thontel*, *Tajeman*, en andere plaatsen, te koop brengen; hebbende ik menigmaal vrouwen, met de zwaarste vrachten van brandhout beladen, de steilste bergruggen zien afkomen. Het brandhout, bamboezen, enz., is, in de lager gelegene landen zeer schaars, en slechts op sommige plaatsen in het gebergte kan men het bekomen, zoo dat het voor de inwoners een middel van bestaan oplevert, die in ruiling voor het brandhout, zich van kool, aardappelen, jagon, en somtijds van rijst, voorzien.

Wij hebben ons, bij het Hoofd dezer plaats, eenige oogenblikken opgehouden. Zijn huis, waarin een gedurig vuur wierd onderhouden, is ellendig, van stukken planken zamengesteld; het maakt slechts een vierkant vertrek uit, waarin twee koeijen, aan een stuk hout, in eenen hoek, waren vastgebonden. De man kon ons niets als een paar *jagons* aanbieden en een *gajong*, met kilkoud, helder water; twee groote zwarte kippen, zoo groot als ik dezelve nog nimmer gezien had, kochten wij voor ééne ropij.

Een half uur lager, tusschen de valleijen, ontdekten wij het dorp *Adoman*, hetwelk even zoo als *Tekilang*, van *Selo-tigo*, met de verrekijker, duidelijk kan onderscheiden worden.

De steile bergrug lag nu voor ons, en wij moesten denzelven beklimmen; dit geschiedde met veel moeite, en zeer afgemat kwamen wij aan

het bosch. Daar uitrustende, (het was toen 11 ure 's middags, en de Thermometer teekende 50°,) genoten wij een der fraaiste gezigten, welk ik mij herinner gezien te hebben, (uitgezonderd het gezigt op de vlakte bij den berg *Brama*, of de zoogenaamde *Zand-zee*, toen ik op eenen vroegen morgen de *Dassar* afzakte en die vlakte met wolken bedekt, en om derzelver kom, de toppen der bergen, waaronder de *Kale Brama*, een fraai geheel uitmaakte, voor mij zag, terwijl de zon, schijnende op de onder ons liggende wolken, een overheerlijk sneeuwveld voorstelde).

De vlakte van de *Kadoe*, dewelke ten westen van ons lag, was onzigtbaar; de wolken hadden dezelve geheel bedekt, en wij zagen als over een golvend sneeuwveld henen, waarop de stralen der zon een der fraaiste werkingen deden. De *Soembing*, *Tagal* en *Sendoro*, bergen van 7,000 à 8,000 voet hoog, verhieven in het verschiet hunne toppen statig boven de wolken; terwijl de, uit vele lange bergruggen te zamengestelde berg *Prauw*, zich mede vertoonde, en de *Jogo Peke*, *Telomoijo* en *Oengaran*, door de nabijheid zich minder hoog en grootsch voordeden. De vlakte van *Selo-tigo* lag onbewolkt voor ons, en de mindere bergen, waaronder de *Goenong Paijong*, 2 palen van *Selotigo* gelegen, waarop zich een groote boom, de vorm van een *paijong* hebbende, bevond, de-

deden zich als heuvels voor. Een kleine nevel belette ons om de voorwerpen te kunnen onderscheiden, en alles deed zich als geruit en gekleurd voor; verscheidene andere hooge bergen zagen wij in het noord- en zuid-oosten, zoo als de *Morea* bij *Japara*, en de *Lawa* in het gebied van *Soerakarta*. — Wanneer men van daar de reis vervolgt, trekt men een bosch door, van heesters, die de grootte van middelbare boomen hebben, waaronder echter hier en daar ook een aren-boom te vinden is; — na nevens eenen diepen afgrond gegaan te hebben, komt men eindelijk buiten het bosch, tegen den top, welken men aan het oostelijke gedeelte omtrekt, tot dat men bij twee steenen komt, van waar de top, even als geheel kaal en zeer steil zich voordoet, welke top, hoezeer van daar niet zeer hoog, met de uiterste moeite beklauterd wordt. Verscheidene uit het gezelschap moesten achterblijven, en slechts een paar mijner vrienden en de Kroonprins van *Mampauwa*, hebben de hoogste punt bereikt. Op den noordelijken top, die door eenen krater van den zuidelijken is afgescheiden, ontdekt men de uitgebrande groote kom, met steile wanden van lava rotsen. In de vlakte des kraters, vindt men eene kleine holte, waarin zich zwavelwater bevindt, en waarmede de Kroonprins van *Mampauwa*, zich gewassen heeft, hetzelve als zeer versterkend beschouwende. Ik heb op die plaatsen, welke ik bezocht

heb, weinig ruikende planten gevonden; het gebergte is aldaar ook zeer kaal, en slechts met kort gras bedekt.

In de omstreken van het oostelijke gedeelte van het gebergte van *Merbaboe*, heb ik bijna geene oudheden gevonden; eenlijk bestaan er eenige steenen, waarop onduidelijke letters staan, en welke van te weinig belang beschouwd worden, om daarvan aanteekening te houden. Beelden heb ik niet gevonden, en het eenigste wat mijne aandacht tot zich getrokken heeft, is een groote vierkante steen, welke met een zeer leesbaar schrift voorzien was. Om dezen steen voor het verder verval te bewaren, heb ik denzelven naar *Selo-tigo*, van digt bij de dessa *Adoman*, doen overbrengen, en door den Ingebeij, Demang van *Selo-tigo*, Rono die Poero, daarvan een afschrift doen nemen, die mij daar bij verzekerde dat iedere letter duidelijk, en het oud Javaansch schrift was, hetwelk men ook wel *Sandie Boedosch* noemde, en ongetwijffeld van den tijd van den Budisten of Braminschen godsdienst op dit eiland heeft bestaan. Ik heb, daar de Ingebeij de letters wel kende, doch de taal niet verstond, dat afschrift door middel van den Samarangschen Regent aan den Pennambahan van *Sumanap* gezonden, met verzoek om dat afschrift in het Javaansch over te brengen; die Vorst, algemeen als een zeer bekwaam man in talen en historien bekend, is ook dan wel zoo

goed

goed geweest, om het afschrift, in het Javaansch voor mij overtezetten. Ik heb thans het genoegen, zoo wel de Maleische als Hollandsche overzetting, en eene afteekening van den steen, met de bepaling der grootte, hier bij overteleggen.

Ik heb volstrekt ten opzigte van dien steen geene bijzonderheden kunnen ontdekken, en ook niet kunnen opmerken, dat de inwoners aan denzelven eenige eerbewijzing doen, zoo als op vele plaatsen door hen nog, door het offeren aan eenen *Genesa*, of ander beeld gedaan wordt. De steen is onbekend, en het is om die reden, dat ik de teekening het Genootschap durf aanbieden, als eene nieuwe bijdrage voor de Javaansche oudheden.

Wanneer men het distrikt *Selo-tigo* verlaat, kan de hoofdplaats *Ambarawa*, op twee onderscheidene wijzen bereikt worden, namelijk over het Tegaronsche gebergte, langs en gedeeltelijk over de *Rawa*, of over den grooten postweg over de *Toentang* en de drie armen. Het bergachtig distrikt *Ambarawa* is mede een van de vruchtbaarste distrikten in deze residentie. Prachtige koffij-plantagien en vruchtbare rijstvelden, benevens eene goede bevolking, zijn het gelukkig deel van dat gezegend distrikt, alwaar de bergbewoner, onder een getemperd luchtgestel, vergenoegd en gezond leeft.

Van *Ambarawa's* hoofdnegerij, dewelke ei-

genlijk aan den zuidelijken voet van het Oengaransch gebergte ligt, komt men langs eenen, te paard zeer goed bruikbaren weg, aan welks beide kanten, op de meeste plaatsen, heggen van de schoonste rozen, zoo witte als roode, gezien worden, over klein gebergte, steeds stijgende, naar de dessa *Taroean*, een kleine paal van de dessa *Banjoekoening* gelegen, alwaar men, van uit een tuinhuisje, staande op eenen kleinen afstand voor een huis, hetwelk ik daar met eenen groenten tuin heb, de geheele Salatigasche vlakte voor zich heeft, en het oog aan de regterzijde door het omliggende gebergte, de *Piengit*, en die in de *Kadoe* gelegen zijn, bepaald wordt.

Banjoekoening, heeft mede een gezond klimaat; de Thermometer teekent 65° tot 75°. Alle Europische voortbrengselen komen hier goed voort, uitgenomen de artisjokken, die even als te *Selo-tigo* slechts bloemen geven. De gelegenheid van mijne *Passangeran* is niet onaardig, en de digt begroeide kruin van de *Oengaran* ligt zoo digt bij dat men alles duidelijk kan onderscheiden. De groente tuin is in eene redelijke orde, en de wandelwegen, alle met heggen van rozen beplant, zijn niet onaangenaam; de toevloed van water uit het gebergte is ongemeen groot, van alle kanten komt het ruischend aan.

In de omstreken van deze plaats vindt men

on-

onderscheidene bronnen. Voornamelijk vindt men, op eenen halven paal van de dessa's *Banjoe-koening* en *Taroean*, ten zuiden van het groot gebergte van *Oengaran*, in een aangenaam boschje, met hooge *randoe alas* en koffijboomen beplant, en met lanen doorsneden, welker zijden met rozen boomtjes en andere welriekende bloemen en kruiden, versierd zijn, eene bron, *Telogo Kalie Pawon* genaamd. Het water, hetwelk uit deze bron met veel kracht wordt opgeworpen, vormt zich tusschen het geboomte in eene kom, schilderachtig tusschen de boomen gelegen, die de zonnestralen afkeeren, en een schaduwrijk bad aanbieden. Het water verliest zich door kleine spruitjes naar de laagten en komt mede, over de Tagal velden, in de Banjoekoeningsche rivier. Het water, hetwelk eene goudgele kleur aan de aarde en andere daarmede in aanraking komende voorwerpen mededeelt, heeft eenen zuren en zwavelachtigen smaak. De Javanen koken hetzelve, en doen daar hunne koffij in, somtijds ook hunne rijst, als zij met uitslag geplaagd zijn.

De bronnen en de afgezonderde plaatsen, om welke boomen staan, die eene gewezene badplaats, of overblijfselen van een verblijf voorstellen, eenige in dit distrikt bestaande Tempels, en verstrooide beelden en figuren, toonen aan dat in oude tijden, niet alleen daar eene groote bevolking bestaan heeft, maar dat

de

de Hoofden van den godsdienst, zich bijzonder bij en op het gebergte van *Oengaran* hebben opgehouden.

De beelden, welke ik in de velden heb verspreid gevonden, waarvan sommige door de Inlanders, zeer gewaardeerd worden, waren voornamelijk de *Genesa*, *Mahadewa* en *Siwa*, schoon de beide laatste zeer beschadigd zijn. Zes à zeven palen van de dessa *Banjoekoening*, voorbij de dessa *Gandaran*, op den bergrug *Kroenroengan*, zijnde de zuidelijkste van het groote gebergte *Oengaran*, liggen op eenige afstanden, zeven oude steenen Tempels, bij den Javaan genaamd *Gedong Batoe dengen Retjo*, en eenige steenen beelden van den Braminschen godsdienst. Daar ik wel het bestaan van dezelve, in het werk van den Heer Raffles heb aangetroffen, doch geene de minste bijzonderheden, en de Heer MacKenzie alleenlijk in zijn verhaal over de Brambanasche oudheden, aanhaalt: dat het schijnt dat de Braminsche godsdienst ook op andere plaatsen hare Tempels heeft gehad, als te *Oengaran*, waar wij drie Tempels nabij den krater vinden, zoo vertrouw ik geen ondienst aan het Genootschap te zullen doen, met eene kleine beschrijving van dezelve te geven.

GEDONG SATOE:

De eerste Tempel, die men op omtrent 4 palen van *Taroekan* komende, links van het

smalle

smalle pad vindt, is een vierkant gebouw, op een fondament van 6 trappen, waarvan elke zijde 12 voet breed is; eene langwerpige opening voert naar het binnenvertrek, waar zich eene gebrokene steenen tafel bevindt, welke waarschijnelijk tot een altaar heeft gediend. Op elke der drie zijden, is een langwerpig vierkant in den muur gemetseld, van boven met eenen buffelskop, en op de kanten met een basrelief, of verheven werk voorzien. De geheele hoogte van den Tempel, welke op de linkerzijde het meest vervallen is, is 18 voet. Het binnenvertrek van dezen Tempel is, zoo als al de andere, van langwerpig vierkante steenen opgebouwd, in eenen piramidalen vorm.

GEDONG DOEA:

Een twaalfhoekig gebouw, op een pedestal, waarop men door 7 à 8 trappen gevoerd wordt. Zoo als de eerste, is dezelve 18 voet hoog, maar heeft geene beelden, noch andere in steen gewerkte bijzonderheden. Het binnenvertrek heeft maar 4 voet in diameter.

Digt bij den uitgebranden krater van *Oengaran* is eene vrije, met eenige weinige boomen bezette plaats, *Gedong Pitoe* genaamd, waar men, behalve eene steenen tafel met drie banken, eene menigte op den grond verspreide, meest bedorvene steenen beelden, van Goden, paarden en buffels, nog *drie* Tempels aantreft. Deze drie Tempels zijn:

GE-

GEDONG TIGA:

Een vierkant gebouw van elf voet hoogte, op een pedestal van 3½ voet. Elf trappen voeren op de voorzijde, naar den ingang, die twee voet lang en vijf voet breed is, waarin zich nog twee trappen bevinden. Op elk der twee zijden van den ingang, is een mannelijk beeld in den muur gemetseld. De geheele voorzijde kan als eene, van het hoofdgebouw uitspringende *façade* beschouwd worden. Op de linkerzijde is in den muur gewerkt eene figuur met acht armen. Op de achterkant op gelijke wijze, het beeld van den *Genesa*, eene zittende figuur met vier armen, en op de regterzijde eene staande figuur, die zeer beschadigd is. De ruimte van binnen heeft vijf voet diameter.

GEDONG AMPAT:

Digt bij de vorige Tempels, maar veel kleiner, op een voet gesteld van 3 voet hoogte. Op elk der zijden, behalve de voorzijde, waar de opening van het binnenvertrek zich bevindt, hetwelk 8 voet breed is, vindt men eene *nis* zonder beelden.

GEDONG LIMA:

De kleinste Tempel van allen, regt tegen over den *Gedong Tiga*, is maar 6 voet hoog, en zonder voetstuk. Elk der zijden is 8 voet breed. De ingang naar binnen is gelijkvloers.

Omtrent een vierde paal links van de genoemde plaats, *Gedong Pitoe*, welke nog

door

door den serangan-boom, (kastanjen-boom) die hier groeit, merkwaardig is, bevindt zich de krater van den uitgebranden vulkaan *Oengaran*, waarin men met veel moeite over de lava-steenen nederwaarts gaat, en die zijnen oorspronkelijken kegelachtigen vorm, in eene vallei van 150 voet lengte en 300 voet breedte, verloren heeft. Ten noorden, in den krater, bevindt zich eene bron van laauw-zwavelwater, waarvan de stank zeer sterk is, zoo dat velen er zich slechts een oogenblik kunnen ophouden. Deze berg heeft, ongeveer 30 jaren geleden gebrand, doch geene verwoestingen aangerigt; zelfs vindt men om den krater zelven, het geboomte zeer weelderig groeijen. Een vierde paal, boven deze Tempels, vindt men drie bronnen, genaamd: *Telogo Nipa*, *Soember Gedong Pitoe* en *Soember Kaman*, waarvan het water zuur en zwavelachtig smaakt.

GEDONG ANEM:

Aan de overzijde van den krater, in een digt bosch gelegen, en bijna geheel vernield, levert niets bijzonders op.

GEDONG TOEJOE:

Is de laatste Tempel van den berg *Oengaran*, op eene plaats die *Gedong Songo* genaamd wordt, en tot de residentie *Kadoe* behoort.

Deze vierkante Tempel, die de schoonste van allen is, staat op een voetstuk van 6 trappen, waar-

waarvan iedere zijde 9 voet breed, en 6 voet hoog is; boven deze hoogte van 6 voet is weer eene verhevenheid van twee voet, zoo dat de geheele Tempel eener Mahomethaansche moskee gelijkt; de een voet breede ingang, leidt, op de achterzijde, naar het binnenvertrek, hetwelk 7½ voet diameter heeft, en eenige voeten dieper is, als de grondvlakte van den Tempel. Op de eene zijde van den ingang is in den muur gewerkt een *Retjo*, en op de andere zijde eene vrouwelijke figuur met vier armen, zittende op eenen buffel, verder bevinden zich op de andere zijde van dien Tempel, een mannelijke *Betoro Gono* met vier armen, hebbende een band om den schouder, en eene andere mannelijke figuur, genaamd *Mahadewa*.

Het Oengaransch gebergte, hetwelk over het algemeen zeer vruchtbaar is, heeft zware bosschen, en is tot op deszelfs top met boomen begroeid. Men vindt daar verscheidene soorten van dezelve zeer weelderig en groot opgegroeid, doch welke in de benedenlanden, in het geheel niet, of mager en klein voortkomen, als onder andere *kayoe kettoembara*, *soerin*, *tjemoro*, *rottan djawa*, *manisdjangan* enz.

Ik heb bij *Goenong Pietoe* verscheidene steenen met mos begroeid gevonden.

OP-

hrift
marang op het Eiland Java

OPSCHRIFT

op eenen STEEN, *welke zich te* SELOTIGO, *in den tuin van den Heer* H. J. Domis, *bevindt.*

Inie pengngajaran kaloe sapa njang maoe dapet tempat besar njang tentoe dengen slamet, maoeanja moestie pake apa njang jadie kabaïekan dengen betool teroos terang dalem atie-nja, dengen njang kras pegang iegama, biear djangan dapet ingettan njang djadie boesook, soepaija di blakang-kalie biear dapet njang terlebieg kabesaran, di atas itoe dapet djalannan ingettan, telaloe terang separtie Mentarie en Boelan. Semoea orang moestie taoe orang njang dapet kabesaran itoe, orang njang toeroot parintahnja Batara, tandanja njang menoejoeken siapa njang tieda toeroot itoe parinta, dapet bagiean hoekoeman naraka.

Apa bekas pakirdjan njang soeda di djalanie, itoe mendjadie pemblienja pakerdjan baroe, lagie siapa njang kasie nama boesook sama orang, tentoe dapet kendirie, darietoe jangan loepa poedjinja soepaija djangan sampe melangar, apa njang djadie larangan, soengoe soengoe, inie pengngadjaran njang betool, siapa njang biesa djalannie, segala sing maliat sama dien telaloe tjienta dingen hormatnja.

Diatas moedjie tiedag ada lebieg darie toedjoe

I Boe-

Boekoe, baiknja, soengoe itoe njang Taöon temponja die kerdja 427."

« *Het zij zoo!* Uit overtuiging moet gij goed handelen, om daardoor in achting en eere te geraken, doch zulks moet niet geveinsd maar met een zuiver hart geschieden, en om die reden, moet gij de godsdienstpligten opregt verrigten, om alle slechte denkbeelden van u te verwijderen, ten einde dezelve u helder zijn, even als de stralen der zon en het licht der maan. Alle menschen moeten weten, dat zij, die tot hooge waardigheden zijn gekomen, de bevelen van B a t a r a opvolgen, en zij die zulks niet nakomen, verloren zijn. Het kwaadspreken van zijn evenmensch is slecht; wees vrolijk, doch vergeet nimmer te bidden, en na te laten hetgeen verboden is.

Het is voorts van aanbelang dat gij die leer volgt, daar hij die dezelve in alle zijne deelen nakomt, gelukkig zal zijn. Ten opzigte van het bidden, kunt gij niet beter doen dan op te volgen de zeven boeken, welke geschreven zijn in het jaar 427."

BE-

BESCHRIJVING

VAN EEN

MISVORMD KIND,

HETWELK

Op den 2den augustus 1824,

IN DE RESIDENTIE

SAMARANG,

IS GEBOREN.

ng. op den 2den Augustus 1825.

BESCHRIJVING
VAN EEN
MISVORMD KIND.

SAMARANG, den 6den october 1824.

Aan

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, enz., enz., enz.

Als Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, *acht ik het mijn pligt te zijn, om alles wat in mijn vermogen is, bij te dragen, hetwelk tot luister en bloei van hetzelve kan strekken. Ik verheug mij dierhalve in de gelegenheid gesteld te zijn, aan hetzelve te kunnen aanbieden:* eene afteekening van een Javaansch kind, van het mannelijk geslacht, *op den* 2*den augustus jl., van gezonde en welgevormde ouders geboren, en waaraan, op de hoogte van het opperbuiksgedeelte* (Regio Epigastrica) *boven den navel, een monstrueus gewas vereenigd is, en waar op het hoofdhaar, langwerpige ooren en neus gevormd zijn.*

Zoodra mij het bestaan van een kind met twee hoofden, zoo als men verhaalde, bekend wierd, heb ik hetzelve door de ouders bij mij doen brengen, en bevonden dat de-

zelve in de dessa Kedongwaroe, *distrikt* Wedoong, *in het regentschap* Demak, *woonachtig, en beide welgevormde menschen waren, gezond en van eenen middelbaren ouderdom, terwijl zij bij elkander reeds drie welgemaakte kinderen verwekt hadden.*

Het bestaan van dit phenomene *kwam mij zoo belangrijk voor, dat ik den Chirurgijn-Majoor* van den Heuvell *verzocht, dat kind te onderzoeken, en, met nog één of twee Geneesheeren, daarvan wel te willen formeren een proces-verbaal, hetwelk dan ook door de Heeren officieren van gezondheid* van den Heuvell, van Haastert, Schalk *en* Desoers, *op den* 12*den september, is opgemaakt, en door mij aan het Gouvernement is aangeboden.*

Dit ongewoon verschijnsel gaf mij aanleiding om den Heer Waitz, *Med. Doctor en Stads-vroedmeester, te verzoeken, om het kind ook te bezigtigen, en ZEd. is zoo goed geweest om van zijne bevinding aan mij eene beschrijving over te geven, welke door mij, met die van den Heer* van den Heuvell, *aan het Gouvernement is aangeboden.*

Zijne Excellentie de Luitenant Gouverneur, is zoo goed geweest, de wijze waarop de zaak door mij behandeld is geworden, ten hoogste goedtekeuren, en heeft ten blijke

van

van Deszelfs tevredenheid over de naauwkeurige afteekening door den Elève in de militaire school, P. Domis van der Riet, (*mijn stiefzoon,*) *vervaardigd, aan hem*, één gouden horologie, *uit naam van het Gouvernement, ten geschenke gegeven.*

En het is dan ook op eene bijzondere permissie van Zijne Excellentie den Luitenant Gouverneur, dat ik niet alleen zoo vrij ben om de bovengemelde teekening het Bataviaasch Genootschap aantebieden, maar deze nog te doen vergezellen van:

1. Kopij van het proces-verbaal;
2. Kopij van de beschrijving door den Heer Chirurgijn-Majoor van den Heuvell gegeven; en
3. Idem van die van den Heer Waitz, *M. D.*

Ik hoop dat het bovengemelde door het Bataviaasch Genootschap mede van aanbelang zal beschouwd worden, om daaraan de noodige publiciteit te geven.

Ik heb de eer enz.

H. I. DOMIS.

(No. 1.)

(Kopij.) *PROCES-VERBAAL.*

Op heden den twaalfden september een duizend acht honderd vier-en-twintig, des namiddags te vijf en half uur, hebben wij, H. van den Heuvell, chirurgijn majoor en waarne-

mend stads-geneesheer, van Haastert, chirurgijn der 2de klasse, K. Schalk en J. B. Desoers beide chirurgijns der 3de klasse, dienstdoende in het militaire hospitaal alhier, ons op verzoek van den Resident van *Samarang* naar voornoemd hospitaal begeven, alwaar wij hebben gevonden eene Javaansche vrouw, Bomoro genaamd, naar gissing oud 30 jaren, door gemelden Heer Resident uit de dessa *Kedoongwara*, distrikt *Wedoong*, regentschap *Demak*, residentie *Samarang*, ontboden, en aldaar op zijnen last verschenen, bij zich hebbende een kind van het mannelijk geslacht, waarvan zij op den 2den augustus j. l. verlost is.

Dit kind hebben wij bevonden geboren te zijn met een bijzonder monsterachtig schepseltje, zijnde een tweeling, op de hoogte van het bovenbuiksgedeelte (*Regio Epigastrica*), een half duim boven den navel, met het buikje vereenigd, waarvan het hoofdhaar, langwerpige ooren en neus, zich volmaakt gevormd voordeden, doch geringe of niets beduidende kenteekenen van den mond en de oogen; als ook eenige verhevenheden waar de armen en beenen zich schijnen te hebben willen vormen; de navel zeer klein.

Bij het aanraken met de vingers, konde men bij de vereeniging duidelijk eene pulsatie gewaar worden, dat geen twijfel nalaat dat er eene onmiddelijk circulatie van bloed tusschen dezelve plaats heeft.

Bij

Bij het gevoel wierd men inwendig eene vaste zelfstandigheid gewaar, dat men veronderstellen moet van eenen kraakbeenigen aard te zijn, in één woord, dit wonderlijk schepseltje heeft oppervlakkig iets van de gedaante van eenen aap.

Het kind bezit behalve dat, aan het regterhandje 2 duimen, waarvan de eene tegen de nahand aangehecht is; voor het overige bevindt het ongelukkig schepseltje zich zeer gezond en welgevormd. De vrouw had ook den tijd der zwangerschap geheel volbragt, zonder zich te herinneren eenig ongemak te hebben gevoeld.

Van welk ons bevinden, wij dit procesverbaal, almede op verzoek van meergemelden Heer Resident, hebben opgemaakt; ten allen tijde bereid zijnde, deze onze verklaring, met eede te bevestigen.

(was get.) H. VAN DEN HEUVELL, *Chir. Maj. en waarnd. Stads-geneesheer.*
« C. VAN HAASTERT, *Chir. der 2de kl.*
« K. SCHALK, *Chir. der 3de klasse.*
« DESOERS, *Chir. der 3de klasse.*

Accordeert,

H. J. DOMIS, *Resident.*

(No. 2.)

BESCHRIJVING *van een* MONSTERACHTIG SCHEPSEL, *in de residentie* Samarang *ter wereld gebragt.*

Dat onder alle misgeboorten, welke er aan

 het

het menschelijk ligchaam kunnen voorkomen, die van twee vereenigde voorwerpen bijna niet, dan wel het minste voorvalt, is eene waarheid, welke ieder natuurkenner bevestigen moet.

Dat er echter bij deze misgeboorten geene beschreven zijn, waarbij twee schepsels met de voorzijde vereenigd bestaan hebben, kan niet ontkend worden. Zoodanig eene zonderbare en merkwaardige misvorming der natuur, is ons ter onderzoeking gebragt, en behoort tot de misgeboorten der eerste klasse, waar de natuur meer gegeven heeft, als tot de vorming van het menschelijk ligchaam behoort, of waar zij bij hare vorming hare grenzen overschreed.

Onder deze telt men bijzonder zoodanige misgeboorten, welke dubbele menschelijke ligchamen bezitten, en twee personen voorstellen, dan wel een volmaakt met een nog onvolkomen wezen.

Te *Kedoongwara*, regentschap *Demak*, in de residentie *Samarang*, werd, op den 2den augustus jl., door eene Javaansche vrouw, B o m o r o genaamd, zoodanig een misgeboorte van het mannelijk geslacht, waarbij een onvolmaakt voorwerp aan de voorzijde op het (*Cartilago Ensiformis*) zwaardwijskraakbeen, zich vereenigd had, ter wereld gebragt.

Dit ongelukkig kind is daarenboven nog voorzien van twee duimen aan de regterhand.

Van de geboorte af is hetzelve zeer gezond,

en

en er vertoont zich bijna geheel geene pijnlijke gewaarwording, dan alleen bij de minste opligting van het monstrum, wanneer het zeer sterk huilt.

Dit monstrum heeft de lengte van drie duim en de breedte van twee en een half duim; het gedeelte, hetwelk met het kind vereenigd is, bezit anderhalf duim diameter.

Het hoofd, voorzien van opstaande haren, is zeer kenbaar, onmiddelijk met de romp vereenigd, zonder dat er eenige tusschenruimte van hals bestaat; de ooren zitten zeer hoog en zijn langwerpig; bij de insertie van het kraakbeenige gedeelte, vertoonen zich sporen van oogholten, die minder zigtbaar zijn, als de vorm van den neus, die zich gedeeltelijk onregelmatig, gedeeltelijk plat voordoet, terwijl er volstrekt geene wenkbraauwen aanwezig zijn; even zoo min als het minste bewijs van eenige opening der mond, alhoewel men gewaar wordt, dat de kenteekenen van een menschelijk gelaat zich onvolkomen gevormd opdoen.

De verhevene uitwassen, die aan de boven, en nog zigtbaarder aan de benedenzijde voorhanden zijn, kunnen geene andere bedoeling hebben, als de plaats, waar naar alle waarschijnlijkheid, de armen en beenen zich hadden ontwikkeld.

Deze zonderbare gevormde monsterachtige klomp, bezit, zoo als ik heb kunnen ontdekken, nu bij de vereeniging met het beklagens-

waar-

waardig schepseltje, eene ongelijke kraakbeenige hardheid, die gedrukt wordende, men direct pijnlijke trekken bij het kind ontdekt.

Ook is het monstrum door bloedvaten georganiseerd, daar men duidelijk bespeuren kan, dat er, tusschen hetzelve en het kind, eene pulsatie eener slagader bestaat; dit bevestigt zich nog meer bij den evenredigen groei tusschen het kind en het voorwerp.

Uit deze schets, zien wij duidelijk, dat wilde men het monstrum door de operatie wegnemen, men het leven van het kind in de waagschaal zoude stellen, daar er geen twijfel bestaat of er heeft eene onmiddelijke *anastomasis* van een voornaam bloedvat plaats, en behalve dat is het gevoel, bij de minste beweging van het monstrum, zoo pijnlijk, dat men ook dan voor zenuw toevallen te vreezen zoude hebhen.

De pijnlijkheid moet toegeschreven worden, aan eene waarschijnlijke vereeniging van hetzelve met de peesachtige uitbreidselen der buikspieren.

De tijd alleen zal ongetwijfeld beslissend uitspraak doen, in hoe ver deze stelling waar zij, zoodra er eene ontleding kan plaats hebben.

(was get.) H. VAN DEN HEUVELL, *Chir. Maj.*

Accordeert,

H. J. DOMIS, *Resident.*

(No 3.)

(No. 3.)

BESCHRIJVING *van een* MENSCHELIJK MONSTER, *opgemaakt* vier-en-veertig dagen *na deszelfs geboorte.*

Een Javaansch kind, van het mannelijk geslacht, van gezonde en welgevormde ouders geboren, en zelfs in alle deelen zijns ligchaams *normaal* en *symetrisch* gebouwd, behalve dat het aan de regterhand 6 vingers had, bragt een monstrueus gewas mede op de wereld, merkwaardig door deszelfs gestalte, ligging, aanhechting, aanhangsels, en andere hoedanigheden.

Deszelfs gestalte geleek meer of min op eenen gecomprimeerden kegel, welks grondvlakte (*basis*) schuins naar beneden en links, het spitse einde (*cacumen*) naar boven en regts gerigt was. Er waren twee breede en twee smalle afgeronde vlakten aan op te merken. Van de eerste lag de eene vrij naar buiten (*superficies externa*) fig: 1; de andere daarentegen was naar den buik des kinds gekeerd en gedeeltelijk met hetzelve, in de *Regio Epigastrica* te zamen gegroeid, (*superficies interna*) fig: 2; de laatste lagen schuins ter zijde, de eene links (*superficies lateralis sinistra*), de andere regts (*superficies lateralis dentra*). De lengte van dit monster bedroeg 3 duim en 6 lijnen; de grootste breedte 2 duim en 3 lijnen; de *periphery* van de lengte, omtrent 9 duim; de dikte, bijna 1½ duim.

Naar

Naar deszelfs lengte strekte het zich omtrent van de zesde rib, wat schuins over de *Regio Epigastrica* heen, tot aan den navel uit, zonder dat er de laatste mede in aanraking kwam fig: 1, *h*. Deszelfs te zamen groeijing met den buik des kinds, in de *Regio Epigastrica*, was zeer naauw en scheen vleeschachtig, niet kraakbeenachtig te zijn; haar omtrek is door eenen gepunteerden boog, op fig: 2 uitgedrukt.

De geheele oppervlakte van het gewas, was met eene huid bekleed, welke naar kleur en uitzien overeenkwam met de huid des kinds. Het bovenste spitse gedeelte was naar buiten digt met haar bezet, die wel korter waren dan de hoofdharen des kinds, echter toch veel gelijks met de laatste hadden, fig: 1. Naar den *basis* toe, vertoonden zich maar enkele, dunne en verwijderd staande haren, gelijk op ieder menschelijk ligchaam. Op de *superficies interna* van het spitse einde, waren volstrekt geene haren te zien; daarentegen vielen er drie aanhangsels in het oog, waarvan twee ter zijde, met eenen blinden ingang (*meatus*) voorzien waren, en naar de gedaante van een oor (*auricula*) zweemden, fig: 1 en 2 *c* - fig: 2 *i*; de derde, bijkans in het midden der vorige gelegen, *conisch* gevormd was, en boven zich twee kleine punten had, welke het aanzien hadden van lidteekens, echter bij eene vlugtige beschouwing niet in het oog vielen, fig: 2, *e*.

Op

Op de *superficies lateralis dentra* vertoonde zich een vierde aanhangsel, in de gedaante van eenen worm, fig: 1 en 2 *d*; eindelijk, naar den *basis* toe, ter zijde, mede nog twee stompe afgeronde, fig: 1 en 2 *a. b.*

De *basis* zelf muntte door eene caviteit uit, fig: 1 en 2 *g*.

Hoedanig de *contenta* van het gewas waren, daarover kon maar oppervlakkig, naar het gevoel, geoordeeld worden. Over het algemeen schenen zij week en vleeschachtig te zijn, behalve onder het spitse behaarde einde, alwaar men, zachtjes met eenen vinger drukkende, op harde, waarschijnlijk beenachtige *concrementen* stiet. Sporen van *fluctuatie* of *telangiektasieën* lieten zich in het gewas zoo weinig ontdekken, als sporen van eigene beweging en pulsatie.

Physiologische aanmerkingen:

Het kind, nu reeds 44 dagen oud, scheen van het boven beschreven gewas geenen bijzonderen overlast te hebben. Het zoog, ging wel af, sliep gerust, en was voor zijnen ouderdom wel gevoed en gegroeid. De ademhaling scheen een weinig benaauwd te zijn, en de beweging daarvan deelde zich aan het gewas in zoo verre mede, dat het laatste met den buik des kinds rees en daalde. Ook valt nog aan te merken, dat het kind pijn scheen te gevoelen, wanneer men aan het gewas trok of drukte, hoofdzakelijk

lijk ter plaatse waar het vast gegroeid was. Dit is geen wonder, wanneer men overweegt, dat de te zamen groeijing plaats greep, juist op de streek der maag, eene der zenuwrijkste deelen des menschelijken ligchaams.

Physiographische aanmerkingen.

Over den aard van het boven beschreven monster zoowel, als over deszelfs ontstaan, zoude men vrijmoediger kunnen oordeelen, na dat men zich, door een ontleedkundig onderzoek, met den inwendigen staat van hetzelve hadde bekend gemaakt, hetwelk natuurlijk niet doenlijk is, zoo lang het kind leeft. Wanneer men echter, al hetgeen in de beschrijving van deszelfs uitwendigen staat gezegd is, met den phijsischen staat des kinds vergelijkt, dan zal men niet ontkennen, dat er zich sporen van vormdrift (*nisus formativus*) in vertoonen, welke het waarschijnlijk maken:

1°. Dat de moeder van het kind dubbel bevrucht is geworden;

2°. Dat beide de vruchten oorspronkelijk met den buik te zamen gegroeid zijn;

3°. Dat de eene vrucht op de eerste trap harer ontwikkeling is blijven staan, zijnde derzelver *nisus formativus*, misschien al in de eerste weken na de ontvangenis, door eene onbekende oorzaak (welligt door gebrek van eene eigene navelstreng), voor het grootste gedeelte onderdrukt geworden;

4°. Dat

4°. Dat deze vrucht, al meer en meer van haren *nisus formativus* beroofd, allengskens in het boven beschreven gewas ontaard en veranderd is geworden, trekkende haar benoodigd voedsel uit het ligchaam van de andere meer volmaakte vrucht.

Dan wij weten, dat tweelingen, met hunnen buik te zamen gegroeid, onder de menschelijke monsters juist niet de zeldzaamste zijn, hebbende wel maar ééne navelstreng, maar zijnde echter niet altijd zoo ongelijk geschapen, dat men op den eersten blik niet wist, of de een als eene bijzondere vrucht te beschouwen ware, of niet.

Om nu nog van de sporen van teruggebleven *nisus formativus*, in het boven beschreven monster, eenige nadere blijken te geven, zoo vinden wij dezelve:

1°. In de plaatsing van het haar aan het spitse einde, doende hetzelve zich voor, als eene hoofdbekleeding, fig: 1 *f*;

2°. In de rudimenten van beenderen, die zich ter zelfder plaatse aan het gevoel vertoonen;

3°. In de 6 aanhangsels, waarvan de beide met *c* en *i* - fig: 2 aangeduide, benevens hunnen blinden ingang, als rudimenten van ooren; het aanhangsel *e* - fig: 2, en de daarboven staande twee puntjes, als rudimenten van neus en oogen; de drie aan-

hangsels *a - b - d* - fig: 1 en 2, als rudimenten van armen en beenen te beschouwen zijn, van welke laatste er een gemist wordt;

4°. In de caviteit *g* - fig: 1 en 2, zijnde te beschouwen als de *regio perinaei.*

Rudimenten van eenen hals en van teeldeelen ontbreken ganschelijk, desgelijks van eenen mond en anus. Door het laatste wordt de meening begunstigd, dat er van begin af, voor beide vruchten maar ééne navelstreng geweest zij, door welke de eene onmiddelijk, de andere middelijk door gene, is gevoed geworden; want Professor Oken heeft eenige jaren geleden bewezen, dat het darmkanaal, hetwelk in den mond begint en zich met den anus eindigt, zijn eerste ontstaan heeft in de navelstreng.

Wil men nu nog ten slotte, naar al het gezegde, het voorliggende monster rangschikken, dan zoude men aan hetzelve eene plaats onder de *monstra per fabricam alienam et per defectum* moeten aanwijzen. Vergel. Blumenbach Natuurgesch. *ed:* 10 § 12.

(was get.) WAITZ.

Accordeert,

H. J. DOMIS, *Resident.*

BE-

BEGIN, VOORTGANG, TOEVALLEN EN GENEZING

DER

CHOLERA MORBUS,

ZOO ALS ZIJ ZICH, SEDERT HET JAAR 1817, IN *BENGALEN* VERTOONDE,

DOOR

JACOBUS REINIER VOS,

Med. Doctor in Bengalen, *Corresponderend Lid van de Bataviasche en Zeeuwsche Genootschappen van Wetenschappen, en van het Koninklijk Genootschap van Akkerbouw en Plantkweekkunde te* Gent, *enz., enz., enz.*

INHOUD.

Blad

BEGIN, VOORTGANG, TOE-VALLEN EN GENEZING

DER

CHOLERA MORBUS.

VOORREDE.

Mijn voornaamste inzigt in de onderneming, van het opstellen dezer kleine verhandeling, aangaande eene besmetting, die kortelings, bijna geheel Indië, ten sterkste geteisterd heeft, is, om mijne landgenooten iets in hunne Moedertaal aantebieden, aangaande de Cholera Morbus, *en wel voornamelijk van die, welke in dit oord, sedert het jaar 1817, geheerscht heeft, en nog in eenen meer- of minderen graad blijft aanhouden te heerschen. Dit stukje zal van zoo veel te meer belang zijn, doordien de* cholera *hare woede, ook naar de Nederlandsche bezittingen, als* Java *en andere plaatsen, heeft uitgebreid. Ik twijfel niet of de een of andere mijner waardige kunstgenooten aldaar, zal in dezen tijd, of in het*

 ver-

vervolg, wel eene verhandeling, aangaande de cholera, *in het licht geven, en in dat geval zal men deze met die kunnen vergelijken, ten einde te zien, of de ziekte die aldaar geheerscht heeft, of nog heerscht, van denzelfden aard is als die, welke zich als een geesel over* Bengalen, *en de omliggende streken, uitgebreid heeft. Hetgeen ik hier den lezer aangaande de* cholera *voordraag, is niet alleen wat ik zelf, gedurende eene veelvuldige behandeling van deze ziekte waargenomen heb, maar het is gegrond op waarnemingen, welke door een groot aantal van bekwame geneeskundigen, die in deze streken hunne practijk uitoefenen, gemaakt zijn. Ik vleije mij dat dit gering stukje door mijne Oostersche, zoo wel als door mijne Vaderlandsche landgenooten, niet geheel onnuttig zal beschouwd en aangenomen worden, waardoor ik mij voor mijne moeite rijkelijk zal beloond achten.*

DE SCHRIJVER.

Chinsurah, *in* Bengalen,
den 30sten november 1821.

EERSTE AFDEELING:

Begin en voortgang der ziekte.

De ziekte, die de *Cholera Morbus* genaamd wordt, bepaalde zich tot de verzengde luchtstreken, bijzonderlijk in het latere gedeelte des zomers, of in het begin van den herfst, en ontsproot klaarblijkelijk door de groote hitte, die aan dat jaargetij eigen is. Men heeft verder ook waargenomen, dat er alle jaren, gedurende den droogen en den regen tijd, eene ziekte van dusdanigen aard, in de benedenste gedeelten van *Hindostan*, heerschte.

Echter was het niet eerder dan in het jaar 1817, dat deze ziekte, na het beste geheugen der menschen, voor het eerst, eenen besmettelijken aard aannam; de kring van haren invloed was voor dien tijd zeer beperkt, en hare verstrooijende uitwerking zeer onaanmerkelijk. Dezelve tastte meestal de geringe klasse der inwoners aan, wier gestellen verslapt waren, door eene geringe, min voedzame levenswijs en door zwaren arbeid in de zon, terwijl zij slecht gekleed, dikwijls waren blootgesteld aan lage moerassige plaatsen, en aan de koude vochtige lucht van den nacht. Zij verscheen zelden in het droog, of in het koud, of heet weder, en niettemin er nu en dan gevallen in den regentijd gevonden wierden, zoo woedde zij in hare grootste kracht tegen het einde van den herfst, wanneer de lucht overladen

is met vochtigheid en de dampkrings gesteldheid gedurig en onverwachts verandert.

Zoodra de koude tijd (*) inkwam, wanneer de dampkring klaar, en het weêr koel en droog was, dan werd de ziekte minder waargenomen en verdween geheel. De voorname Inlanders, die wel gevoed en gekleed waren, en die zich weinig in de zon begaven, en in hooge, drooge, luchtige huizen woonden, waren minder aan dezelve onderhevig, en zij tastte zeer zelden de Europeanen aan (†) voor dat zij zich als besmettelijk in deze streken vertoond had.

Deze ziekte welke aldus gezegd is, aan dit land eigen te zijn, en meer of min alle jaren, op zekere tijden, zich openbaarde, vertoonde zich vroeger en meer algemeen in het jaar 1817, dan in de vorige jaren; gedurende de geheele maand februari van het jaar 1817, regende het bij aanhoudendheid en zeer hevig, dat eene zeer ongewone zaak was, en de regentijd zette zich ook in dat jaar eene maand vroeger in als naar gewoonte. Niettemin er eenige gevallen voorkwamen, zoo verwekte deze ziekte geene oplettendheid voor de maand augustus 1817, als toen wierden de aanvallen menigvuldiger (§) en

---

(*) De koude tijd begint met november, en eindigt met februari.

(†) Van het jaar 1804 dat ik mijne practijk in *Bengalen* aanvaarde tot 1817 heb ik zeker geen tien gevallen gehad.

(§) In september 1817 had ik zes gevallen in eenen nacht.

en vele doodelijk, zoo dat het toen een algemeen oproer begon te verwekken.

In de maanden mei en juni ontdekte men eenige gevallen van *cholera* in het distrikt van *Nuddea*, en in augustus wierden zij zeer algemeen in *Jessore*, zoo dat er dagelijks 20 tot 50 personen kwamen te sterven. Dit verschrikte de inwoners zoodanig, dat er velen van die plaats wegvlugtten, zelfs was men verpligt om het geregtshof in dat distrikt te sluiten. Men zoude kunnen veronderstellen, dat door de vermindering der inwoners, de besmettelijkheid der ziekte moest afnemen, doch dit schijnt het geval niet te zijn geweest, want men heeft opgegeven, dat er aldaar, in weinige weken, meer dan 6000 inwoners een slagtoffer dier ziekte geworden zijn. Het is voornamelijk noodig zeer naauwkeurig te zijn, in de bijzonderheden, wegens het uitbreken der ziekte in *Jessore*, dewijl men, sedert dien tijd geloofde, dat *Jessore* de plaats was, alwaar de ziekte haren eersten oorsprong genomen had, en dat het als het ware het middenpunt was, van waar het vergift der pestziekte (of van welken aard ook) zich verspreid had over de aangrenzende distrikten; wat meer aanleiding tot die gedachte gaf, was dat men de oorzaak aan plaatselijke omstandigheden toeschreef, als het eten van garstige visch en van bedorven graan. Men was

echter verpligt om dat stelsel spoedig optegeven, dewijl deze ziekte zich op eene menigte plaatsen openbaarde, en wel zeer ver verwijderd van *Jessore.* (*) Vervolgens vertoonde zich de ziekte, met alle hare woede, in de stad *Patna*, van daar verspreidde zij zich naar het distrikt *Dinapore*, bezocht vele marktplaatsen langs de groote rivier gelegen, nam haren weg naar *Decca Kisnagwih*, en daarna vertoonde zij zich in de afgelegene streken van *Sijlhet*, toen weder te *Chittagong*, (†) en weinig weken daarna, heerschte zij te *Bhangulpore* en *Monghijr*; de ware tijd harer verschijning in *Calcutta* (§) is niet met zekerheid te bepalen, men heeft echter alle zekerheid om vasttestellen, dat de *cholera*, aldaar, niet later dan in augustus 1817, hare verdervende woede begonnen heeft te aanvaarden.

Het behoeft dus nu geene verdere bewijzen, dat de ziekte niet uit eene plaatselijke oorzaak ontstond, want zij verplaatste zich onverschillig op groote afstanden van elkander, en wierd ver-

(*) In sommige distrikten was de ziekte al vroeger ondekt dan in *Jessore*.

(†) De lezer wordt verzocht de kaart van *Bengalen* na te zien, ten einde met de ware ligging van de gemelde en nog te meldene plaatsen bekend te zijn.

(§) De hoofdstad van *Bengalen*, bevat met hare omstreken niet minder dan drie millioen inwoners.

vervolgens eene algemene besmettelijke ziekte door het gansche land. Dezelve verschoonde noch distrikt, noch stad, noch dorp, noch vlek noch Europeaan, noch Indiaan, noch soldaat, noch matroos, noch sekse, noch ouderdom, alle waren hetzelfde, en zij verspreidde zich ook onder alle legers; de groote armée als toen onder personeel bevel van den Marquis Hasting aan de bank van de *Sinde* in *Bindelkund* werd niet ontzien; de geneesheeren hadden dag noch nacht rust, vele der aangevallene stierven, voor dat zij, door hunne kameraden, naar het hospitaal gebragt konden worden. Het getal der overledenen was zoo groot, dat zij rondom de tenten der officieren, alwaar zij gestorven waren, moesten begraven worden (*).

In het jaar 1818, ging de ziekte met dezelfde verschrikkelijke woede voort, zoo dat in het distrikt *Banda* ruim 10,000 inwoners stierven. Een gedeelte van het leger sloeg tenten op te *Gaongong*, alhier werden zeventig man in eenen nacht overvallen, van welke er spoedig twintig stierven. In het distrikt *Allahabad* heerschte de *cholera*, gedurende verscheidene maanden, met de allerhevigste strengheid, en sleepte ruim 10,000 inwoners naar het graf.

Men

(*) Door de ingekomene berigten heeft men bevonden dat er van elf duizend vijf honderd man troepen, zeven honderd vier-en-zestig in eene week gestorven zijn, en dat van de kampvolgers (meestal inlanders) acht duizend in eene week zijn weggerukt.

Men heeft na alle nasporingen niet kunnen opmerken, dat de *cholera* zich verder om het noorden heeft uitgespreid dan *Saharumpore*.

TWEEDE AFDEELING:

De toevallen der ziekte.

De toevallen der *cholera* vindt men beschreven door allen, welke over deze ziekte gehandeld hebben en dezelve komen in vele opzigten geheel overeen met die, welke wij met de heerschende *cholera* in *Hindostan* hebben waargenomen, doch dezelve zijn veel heviger in hunne uitwerkingen, en worden spoediger gevolgd, door al de hevigste toevallen, welke men ooit in deze ziekte te voren heeft waargenomen.

Dit laatste is dan wel eene noodzakelijke reden, dat ik, in het opgeven der toevallen, hier eenigzins wijdloopig zijn zal, ten einde daardoor de kwaadaardigheid dezer ziekte duidelijk aantetoonen.

De aanval begint gewoonlijk met het gevoel eener volheid in den maag, en opgeblazenheid van den buik, gepaard met walging en neiging tot stoelgang, gevolgd bijna onmiddelijk van eene ontlasting van bleek en waterachtig vocht, zonder reuk noch smaak, en zoo wel op- als nederwaarts, groote angst, benaauwdheid, en het gevoel van eenen band om het hart en het midden, dorst en inwendige hitte; het duurt zelden

den lang of de gemelde toevallen worden opgevolgd door zware krampen, die gewoonlijk in de teenen.en vingers beginnen, en zich dan uitstrekken tot de armen, kuiten, deijen, onderbuik en het benedenste gedeelte der borst.

Bij alle deze teekenen van eene algemeene onderdrukking, is de werking van de slagaderen, ook evenredig afgenomen. De pols neemt spoedig af en wordt wel haast onvoelbaar, of er blijft alleen een zeer flaauw gevoel van over. De ademhaling wordt zwaar en schielijk, gepaard met zuchten en lang afgebrokene inademing. Dewijl het bloed niet meer tot de uiterste vaten wordt aangedreven, maar zich in de groote holligheden ophoudt, zoo wordt de buitenste oppervlakte van het ligchaam bleek, huiverig en koud, de huid wordt klam vochtig en onaangenaam op het aanraken, bedaauwd met groote droppels koud zweet, en is van eene lood blaauwe, purpere, paarse miskleurigheid. Het aangezigt verandert geheel, het gelaat vervalt en wordt doodverwig. De oogen zinken in de oogkuilen, zijn gebroken en glasachtig, en de oogleden zijn omringd met eenen bruinen en zwarten kring, de lippen worden loodverwig, de nagelen blaauw, de handpalmen wit en ingekronkeld. De mond is droog, de tong wit en hapert, de stem is schor en zwak.

De lijder gevoelt op eenmaal een groot ver-

lies

lies zijner krachten, de handen beven, de zieke is niet meer in staat, om zonder hulp te staan of te wandelen. Hij wordt zoo zwak als een kind en waggelt gelijk een beschonkene.

In zwakke gestellen, alwaar de aanvang der ziekte hevig is, komt de ziekte spoedig tot het uiterste en eindigt doodelijk. De levenskrachten (*vis animalis*) en omloop des bloeds kunnen met geene mogelijkheid hersteld worden, en al zijn de toevallen van braken, stoelgang en kramp eenigzins verminderd, zoo komen zij met veel meer hevigheid terug; de dorst is onleschbaar, en indien die al voor een oogenblik door water gelescht wordt, zoo wordt het vocht spoedig weder met veel geweld uitgebraakt; de brandende hitte, benaauwdheid en angst, met rusteloosheid, houdt steeds aan. Ten laatste de zieke door veel lijdens afgemat zijnde en niet meer in staat om een enkel toeval te verdragen, geraakt in den laatsten staat der ziekte, wordt ijskoud, krijgt kramptrekkingen en geeft ten laatste den geest. Dit geschiedt somtijds een uur na den aanvang der ziekte, doch de hevige toevallen duren ook dikwijls zes of twaalf uren.

Dusdanig waren de algemeene verschijnselen dezer ziekte, wanneer dezelve schielijk doodelijk was. Echter duurde deze ellendige staat somtijds langer, voor dat het met den dood eindigde. De lijders zijn in het algemeen onbe-

wust

wust, van den gevaarlijken staat, waarin zij zich bevinden, zij verlangen aan zich zelven overgelaten te worden en daar de stuipen hen op dien tijd verlaten, lagen zij onbewegelijk, uitgezonderd wanneer zij verlangden om water te drinken; het was dan verwonderlijk te zien, met welke gretigheid zij den kop aanvielen, en het vocht nederslokten, aanduidende hoe alles inwendig brandde.

Echter was er zeer veel verscheidenheid in den aard en de toevallen, na dat het gift der ziekte meer of min in sterke of zwakke gestellen plaats had. Braken was de vroegste en de veelvuldigste der toevallen; daarop volgde stoelgang en dan kramp. Doch dit was dikwijls omgekeerd, want de stoelgang en kramp vingen somtijds aan vóór de braking. Somtijds ging de kramp vóór alle andere toevallen. Meermalen begon het braken en de stoelgang te gelijk. In sommige gevallen was de kwaadaardigheid der ziekte zoo geweldig, dat het bijna onmiddelijk het leven des lijders kostte, als of de omloop op eens had opgehouden, en de levenskrachten in eenmaal uitgebluscht waren. In deze gevallen viel de lijder onverwachts neder, als of hij door den bliksem nedergeveld was, en stierf onmiddelijk.

De prikkelbaarheid van den maag en het braken maakte een der ellendigste gedeelten der ziekte uit; zij worden meestal gevolgd door hoofddraaijingen, en neiging tot flaauwte; door ge-

voel

voel eener zwaarte en spanning, vooral omtrent het portier (*pylonis*) van den maag. Het vocht dat zij overgaven was waterachtig, meestal smakeloos, helder of van eene weiachtige kleur. Somtijds was het zuur, groen, donker als aftreksel van thee, gemengd met slijm. In sommige doch weinige gevallen, hield de braking eenige uren aan, waarbij zuivere gal ontlast werd, echter was de ziekte meestal kenbaar aan de afwezigheid van deze afscheiding in de ingewanden. Eenige gaven in den beginne meestal het voedsel over, dat zij het laatste genuttigd hadden, voor dat zij eenig waterachtig vocht opgaven. Echter was dit niet altijd het geval, want men heeft dikwijls, na den dood, onverteerd voedsel in den maag gevonden; dit toont genoeg aan, dat dit werktuig niet in staat is, om in zijne gewone werking te volharden; de hevige onleschbare dorst, die er altijd aanwezig is, strekt zeer veel tot vermeerdering van de prikkelbaarheid van den maag, want het is bijna onmogelijk, om den lijder van eenen ruimen dronk koud water af te houden, die zoo haast dezelve nedergeslokt is, weder met eene geringe hoeveelheid slijm wordt uitgebraakt. Het braken is een der moeijelijkste toevallen dezer ziekte, houdt gewoonlijk lang aan, na dat de stoelgang en kramp ten onder gebragt zijn, en zelfs in gevallen die gelukkig slagen, plaagt dit toeval den lijder, en houdt zijn volkomen herstel vele dagen terug.

De stof die de lijders bij den stoelgang ontlasten is meestal van denzelfden aard, als die der braking, waterachtig wit of modderig, somtijds rood en bloederig, somtijds groenachtig en dik, bijna gelijk aan half verteerde groenten.

Die gene, welke nimmer iemand onder deze ziekte heeft zien lijden, kan niet gemakkelijk een begrip krijgen van de onregelmatigheid dezer ontlastingen. Het is als of al de vochten des ligchaams niet toereikende zijn voor de ontlasting; en dat zij zigtbaarlijk de massa des bloeds verminderen, was blijkbaar, bij de dikte en de onwilligheid, waarmede het bloed liep bij de aderlatingen, en door de ophouding van alle de afscheidingen. De ontlastingen waren dikwijls als een aanhoudende stroom, als of het uit een sluis kwam, somtijds door de krampachtige beweging van den maag en endeldarm, als of het uit een spuit gespoten wierd. In geen der gevallen, heeft men in den beginne drek of gal stoffen zien ontlasten.

De kramp begint gewoonlijk in de ledematen en klimt langzaam op naar den tronk, doch somtijds heeft het tegendeel plaats, en dan begint de kramp eerst in den buik en dan in de ledematen. Men heeft de kramp zelden in stuipen zien overgaan, maar dezelve schijnt meestal bijzondere spieren aantedoen, veroorzakende zulks eene trekking en spanning der vingers en teenen. Bejaarde en zwakke lieden, lijden echter van

deze toevallen minder dan de jonge. Bij de Europeanen en Inlanders van een sterk gestel, waren de krampen heviger. Bij hen waren de kuitspieren (*Gastraenemii*) zeer hard, en gespannen als eene dikke plank; en men heeft zelfs harde knobbels in de zachte deelen der spieren gevonden; de pijniging, veroorzaakt door deze spanning, was zeer ellendig. De lijders klagen altijd over pijn in den buik, die ook meestal pijnlijk is op het aanraken, en eenigzins gezwollen, somtijds knobbelig hard en naar den ruggengraad ingetrokken. Er is altijd eene branding in den maag en in de ingewanden tegenwoordig, dat zich meestal tot den slokdarm, de keel en den mond uitstrekt. Indien de maag zelf met krampen wordt aangedaan, dan is de pijn allergeweldigst, en hij solt van eene zijde naar den andere. In eenige gevallen schijnt de eerste aanval allen invloed op de zenuwen te verstrooijen, zoo dat het geheele darmkanaal van al zijn gevoel beroofd schijnt te zijn, waardoor de allerscherpste en prikkelendste vochten door hetzelve heen gaan zonder het minste gevoel te verwekken. Het middenrif is dikwijls deelgenoot in de krampachtige beweging, hetwelk aanleiding geeft tot pijn in den rug en de lenden, als ook tot hevige hik, die het geheele ligchaam aandoet, en den lijder buitengemeen benaauwt. Kramptrekkingen in de spieren van den nek, heeft men niet waargenomen, doch wel mondklem in weinige gevallen. Be-

Belette en onregelmatige omloop des bloeds, is een spoedig en altijd tegenwoordig kenteeken der ziekte. Bijna onmiddelijk, na dat de maag is aangedaan, verlaat het bloed de uiteinden en kleine vaten, en houdt zich op in het hart en in de groote holligheden. Dit wordt duidelijk bewezen door de doodverwige kleur en ijskoudheid van de huid, en oppervlakte des ligchaams; door de hitte in de hartkolk; en de klopping van het hart en der groote vaten, als ook bij de opening van het ligchaam der genen, die aan deze ziekte overleden zijn. Bij de kleine aderen hield spoedig de werking op; en het hart deed zijne verrigting onvolkomen, en met zigtbaarlijke groote moeite. De schielijke ademhaling, het gesol, de benaauwdheid, en het dikwerf zuchten en kreunen dat elkander afwisselt, werden meestal veroorzaakt door eene ophooping van bloed in de borst, en door de vergeefsche poging die de natuur scheen te maken, om het bloed weder naar de uiteinden des ligchaams aan te drijven, om alzoo de evenredigheid in den omloop te herstellen.

Het hart en de slagaders hadden niet altijd deel in de ongesteldheid, somtijds scheen het dat dezelve een weinig aangedaan waren, en de pols was geregeld, lang na dat de maag en krampen, de heviigheid der ziekte hadden aangeduid. Doch in het algemeen was de werking

 van

van het hart spoedig verminderd, en tusschen den tijd van vijftien minuten, tot twee, drie en vier uren, nam de pols af, tot dat men dien nergens meer voelen konde; de hartklopping was zeer flaauw; zoo lang men den pols konde voelen, was dezelve meestal zwak, geregeld en niet zeer schielijk, gewoonlijk van 80 tot 100. In sommige gevallen klom dezelve tot 140 en 150, kort voor den dood, doch dan was dezelve zwak en ongeregeld, somtijds zeer schielijk, dan weder langzamer.

Het hoofd is in deze ziekte minder aangedaan dan eenig ander gedeelte van het ligchaam.

In sommige gevallen gaf echter de vroege verschijning van hoofddraaijing, pijn in de oogen, roodheid van het wit des oogs (*Conjunctera*) en de doofheid, aanleiding tot denken, dat de voornaamste zitplaats der ziekte in de hersenen was. Doch deze toevallen waren niet altijd tegenwoordig, en het gevolg der ziekte gaf de volkomene overtuiging, dat deze gissingen verkeerd waren, want de lijder was naderhand, onder het zwaarste lijden en kermen, bij zijn volkomen verstand, en draagt kennis van alles wat er rondom hem omgaat.

Bij diegenen, waar de ziekte haren vollen loop had, waren de toevallen meer of minder, naarmate van de hevigheid der besmetting, of van de aandoeningen van het gestel. Men moet niet voor-

on-

onderstellen dat alle de beschrevene toevallen, ten allen tijde en in alle gevallen tegenwoordig waren. Gedurende al de tijdperken, dat de ziekte geheerscht heeft, en in bijzondere gestellen, was de ziekte zeer verschillend in derzelver graden van hevigheid.

De Inlanders worden in het algemeen zeer hevig van deze ziekte aangevallen, het gestel wordt bij hen in eens zoo nedergeplonst, dat het zich niet meer kan herstellen, en diegenen, welke het eenigzins te boven kwamen, werden niettemin daarna een slagtoffer der zwakheid. In middelmatige gevallen, werd aan den aanval tegenstand geboden, door de ligchaamskrachten zelf, of door eenig gering geneesmiddel. Indien de kennelijke toevallen der ziekte spoedig verminderen, dan vallen de lijders in eenen diepen slaap, en het uitbreken van eene warme, gematigde uitwaseming toont aan, dat de levenskrachten zich weder hersteld hebben, hetwelk als een zeker teeken van herstel mag beschouwd worden. In zulke gevallen was eene geringe zwakheid en ongesteldheid der ingewanden, het eenigste kwade gevolg van den aanval, en eene ruime ontlasting van gal of bedorven stof, hetzij voortgebragt door de natuur, of door een zuiverend middel, voltooide de genezing. Doch in een heviger aanval der ziekte, was de herstelling langwijliger en het lijden der zieken veel sterker. Na dat de eerste en zwaarste toevallen

verminderd waren, werden zij nog bij aanhoudenheid gekweld met dorst, aandoening van den maag, pijnlijkheid in het gedeelte van den bovenbuik, slapeloosheid en verwarde droomen. De maag en ingewanden krijgen in een langen tijd hunne vorige kracht niet terug, en de gedurig terugkeerende bloed en buikloop bewees, dat de ingewanden veel moesten geleden hebben. In deze gevallen was de zwakheid zeer groot en aanhoudend, en vereischte voor eenige dagen de naauwkeurigste oplettendheid, om te beletten, dat de lijder niet geheel verloren ging. Dikwijls eindigde deze zwakheid in eene ongeneeslijke waterzucht; sommigen verloren het gehoor, anderen het gezigt. Bij een man bleef er eene verlamming van de blaas en der onderste ledematen over, die zeer lang, na de geheele verdrijving der toevallen, aanhield.

Men heeft in het algemeen waargenomen dat de ziekte spoediger herstelde, bij dezulken, alwaar er eene ontlasting van zwarte en scherpe stof plaats had; en aan den anderen kant langzamer, alwaar de ziekte koortsig was, zure opbrekingen, winderigheid, hardlijvigheid en andere teekenen van eene verminderde werking van den lever had.

Indien de ziekte haren vollen loop bij de Europeanen nam, of bij Inlanders van een sterk gestel, dan deden de volgende toevallen zich te voorschijn. Het eerste tijdperk, dat men het

koude

koude zoude kunnen noemen, duurt gewoonlijk van vier-en-twintig tot acht-en-veertig uren, en heeft zelden langer dan drie volle dagen aangehouden. Gedurende de eerste vier-en-twintig uren hielden de toevallen van doodelijke benaauwdheid, koude huid, het koud zweet, zwakke pols, braken, stoelgang, kramp, en dorst bijna onophoudelijk aan; vervolgens deden er zich kenteekenen van herstelling te voorschijn, de levenskrachten begonnen zich te vernieuwen, de hitte werd hersteld, en de kramp, braking en geneigdheid tot stoelgang meer veel te verminderen.

De warmte des ligchaams kwam langzaam terug, de pols verhief zich in kracht en volheid, en werd schielijker. De tong werd meer beslagen, de dorst hield aan, doch met minder walging, de stoelgangen waren niet meer gelijk aan afkooksel van haver, maar zij werden gemeenlijk tusschen den derden en vierden dag, eerst bruin en waterachtig, dan donkergroen, zwart en pikachtig; in de ingewanden ontlastte, gedurende verscheidene dagen, eene groote hoeveelheid van bedorven gal, tot dat eindelijk, naarmate dat de gezondheid terugkeerde, de afscheiding in den lever en de andere ingewanden, langzamerhand weder voortging. De afgang was gewoonlijk heet scherp, en met knijpingen en persing gepaard, dikwijls waren zij van eene ligtgeele kleur, en de overlading

van gal was zoo groot, dat dezelve zich stroomsgewijs uit den maag ontlastte. Men heeft opgemerkt, dat zij, die de stoelgangen chocolade kleur hadden, zelden van deze ziekte opkwamen.

De aanval dezer ziekte is doorgaans zonder voorafgaande waarschuwingen, doch somtijds gaan er eenige teekenen vooraf, naarmate van den staat der besmetting en den persoon die aangevallen wordt. In groote steden en in kampen, waar de ziekte het meeste geheerscht heeft, viel het den persoon onverwachts, zonder eenige voorafgaande waarschuwing aan. Deze ziekte tast den lijder, in alle streken des lands, niet op dezelfde wijze aan. Op sommige plaatsen was het braken meer dan op andere, dan weder de stoelgang of de kramp, en op eenige plaatsen waren de toevallen heviger dan op andere.

De troepen hebben in het algemeen veel geleden.

Tot dus verre de toevallen van deze vreeslijke ziekte beschreven hebbende, zullen wij nu overgaan tot de beschrijving van de uitwerking die zij veroorzaakt om het menschelijk ligchaam in wanorde te brengen en de voornaamste werkingen te beletten.

DERDE AFDEELING.

Verschijnselen na den dood.

Vele hebben voorgegeven, of liever zich verbeeld,

beeld, dat het ligchaam van die, welke aan deze ziekte stierven, veel spoediger aan verrotting onderhevig was, dan van lieden die aan andere kwalen stierven.

In vele gevallen bleef de borst en buik bovennatuurlijk warm, gedurende verscheidene uren, wanneer de ledematen reeds koud, bleek en stijf waren, dit is een treffend bewijs van de onnatuurlijke ophooping van bloed in de groote holligheden.

Van de ligchamen der genen die in het begin der ziekte stierven, vertoonde er zich bijna geen enkeld in eenen ongezonden staat. Dit was echter in het bijzonder het geval met Europeanen van zwakke of ziekelijke gestellen en met de geringere klasse der inlanders. Bij het openen hunner ligchamen, heeft men waargenomen, dat de buik een bijzonder onaangename stank van zich gaf; zeer verschillend van de gewone reuk, eigen aan lijken. Er was geen het minste teeken, dat het vaatgestel in eenig gedeelte van het darmkanaal, geleden had, maar het was eerder bleker en slapper dan gewoonlijk, en vol met eene groote hoeveelheid van wit of modderig vocht, of was ledig en opgezet met wind. Somtijds vond men in dit vocht, eenige stukken gekartelde stof of brokken onverteerd voedsel.

De inwendige beschouwing van den buik leverde de volgende verschijnselen op. Het net

 vlies,

vlies, (*omentum*,) de dunne en dikke darmen (*intestina temira et crassa*) werden uit hunne natuurlijke plaats en bovenmatig gespannen gevonden; de kleur derzelve was donkerrood, meer of min naar het bruine hellende, naarmate de hevigheid der aandoening slagaderlijk of aderlijk geweest was. In sommige gevallen was de uitwendige oppervlakte van den maag ook van eene hoogschijnende kleur, en zijne vaten met dik bloed gevuld, doch dit was niet altijd het geval. De maag was echter meestal ingekrompen, en zijne zelfstandigheid hard en dik. Als men denzelven opende, wierd hij dikwijls ledig gevonden, doch ook wel voor een gedeelte opgevuld met vocht van verschillende kleur en dikte, somtijds groen, donker, melkachtig, bij anderen was dit vocht zwart als lampzwartsel, somtijds bestond het uit bloed met gal gemengd. Indien men den maag ledigde, vond men den uitwendigen rok, bezet met eene bloederige slijmachtige stof, en den inwendigen zeer ontstoken. In sommige gevallen was er reeds eene verzwering begonnen, en de donsachtige rok was voor een gedeelte verteerd, en bij eenigen had er reeds eene versterving plaats genomen, waardoor het inwendige gedeelte, in eenen zeer slechten staat was.

De dunne en dikke darmen wierden zoo als reeds gezegd is, meestal bevonden met wind opgezet, verdikt en gerimpeld te zijn, en in

som-

sommige gedeelten vernaauwd door de geweldige werking en verkeerde kronkelwijze beweging, kort voor den dood; zoo vond men dat de dikke en dunne darmen veel geleden hadden. Bij het openleggen van dat ingewand, zag men, dat de dunne darmen meer ontstoken waren dan de dikke. De twaalf vingeren darm, (*duodenum*,) en vooral het bovenste gedeelte, was meestal in denzelfden staat als de maag. Indien de ziekte lang geduurd had, dan vond men den inwendigen rok der dunne darmen, in eenen staat van verzwering en gevuld met een dun waterachtig vocht; de dikke darmen waren opgehoopt met eene donkere, dikke, pikachtige stof, die door den lever uitgeworpen was, ten tijde dat hij zijne werking begon te vernieuwen. Bij dezulken, die spoedig na den aanval gestorven waren, vond men het vocht dik, modderig en met drijvende kaasachige deelen voorzien. Men vond in het algemeen noch gal, noch drek stoffen in de darmen. De kartel (*colon*) en endeldarm (*rectum*) waren meestal ingekrompen en ontstoken, de eerste vooral ter plaatste, daar dezelve eene bogt maakt; (*flexura sigmordea*;) de inwendige rok van den endeldarm, was, in het bijzonder digt bij den aars, (*anus*) meestal zeer ontstoken.

De lever (*hepar*) deed zich zeer verschillend voor. Bij jonge lieden was dit deel meestal uitgezet en met bloed overladen, dat er niet ge-

geweld uitvloeide, zoodra het scapel er ingezet was. In zeer weinige gevallen was dit deel zeer groot, maar zacht, papachtig, lichtkleurig, met grijsachtige plekken en niet zeer uitgezet. In sommige gevallen heeft men reeds etterwording ontdekt, en in een geval heeft men meer dan een pint goede etter in dezelve gevonden.

De galblaas (*vesica tellis*) was meestal vol met groene of zwarte gal, somtijds was zij ledig en bevatte eene geringe hoeveelheid dunne ligtkleurige stof. In vele gevallen had de lever noch galblaas, geen het minste teeken van ziekte. De levergalbuis (*ductus hepaticus*) was gewoonlijk verwijderd en verslapt, de gemeene galbuis (*ductus cholidochus*) was ingekrompen en in verscheidene gevallen door galsteenen verstopt.

De mild (*splen*) bevond men zachter en grooter dan gewoonlijk, en ook vol bloed. De nieren (*renes*) duidden niets ongewoons aan. De waterblaas (*vesica urinderia*) werd dikwijls bevonden ontstoken te zijn, doch dezelve was meestal ledig en ingekrompen.

De groote aderlijke takken in den buik, in het bijzonder de darm, scheels vaten en de takken van de poort ader, waren merkelijk verwijderd. De holader (*vena cava*) was dikwijls zeer dik en hard. De melkvaten (*vasa lactea*) waren door de *chyl* opgezet, zoo dat zij zich knobbelachtig vertoonden. Het hart en de groote

bloed-

bloedvaten waren met geklonterd bloed bezet; en de longen zwart en buitengemeen zwaar. Het inwendige gedeelte van den slokdarm (*oesophagus*) was dikwijls ontstoken, en in eenen staat van verzwering. De overige deelen der borst waren anders gezond.

De hersenen (*cerebrum*) hadden over het algemeen een natuurlijk voorkomen; bijzonder bij hen, die in het begin van den aanval stierven. In eenige waren er kenteekenen van ophooping en aanvangende ontsteeking. De boezems en derzelver vaten waren dik van bloed, en bij sommigen ontdekte men eene geringe uitstorting tusschen de vliezen. Verder werd er niets meer bijzonders aan deze deelen waargenomen.

VIERDE AFDEELING.

Onmiddelijke oorzaak der ziekte.

Zeer verschillende zijn de gevoelens wegens de onmiddelijke oorzaak van deze geweldige ziekte. Eenigen meenen die te vinden in de hersenen, anderen in den maag en de ingewanden. Het is inderdaad niet gemakkelijk om dienaangaande iets met zekerheid te bepalen; doch dewijl de behandeling der ziekte, die men zoude wenschen te volgen, om dezelve ten onder te brengen, veel afhangt van het begrip dat men zich maakt, aangaande de onmiddelijke oorzaken der ziekte, zoo is het noodig, om zoo veel mogelijk te onderzoeken, waar dezelve in bestaan.

Men zal voor het naaste moeten vaststellen

dat

dat de maag en dunne darmen, de voornaamste zitplaatsen zijn der ziekte-stof. Dat dit het geval is, kan men vooronderstellen uit de overeenkomst der toevallen, die veroorzaakt worden door de geweldige beleediging dezer deelen, door het gebruik van metaal en andere vergiften, en is nog zoo veel te zekerder bewezen door het geheele beloop der ziekte. De maag is bijna zonder onderscheid altijd het deel dat het eerst wordt aangedaan.

De lijder klaagt over gevoeligheid, spanning en pijn in den bovenbuik, zijn geheele buik zwelt, hij wordt misselijk en valt in flaauwte, en dan begint het braken en de afgang. Alle deze toevallen gaan vooraf, eer dat de pols zinkt en de ledematen koud worden, en meestal lang voor de krampachtige aandoening. De maag eischt, gedurende het geheele beloop der ziekte, de meeste oplettendheid, als het meest aangedane deel. De lijders klaagden ook alle, over de ondraaglijke pijn, benaauwdheid en brandende hitte, waarmede zij geplaagd waren. Nogmaals, de prikkelbaarheid van dit ingewand en de daarop volgende braking, (het hardnekkigste toeval in deze ziekte,) houdt meestal zeer lang aan, na dat alle andere toevallen geheel ten onder zijn gebragt.

Daarenboven duidt het geweld, waarmede het vocht uit den maag wordt uitgeworpen, alsmede de beschouwing der deelen na den dood aan, dat

dat de maag en de dunne darmen, het grootste aandeel in deze ziekte hebben; want men heeft dikwijls opgemerkt, dat de maag het vocht, of wat het ook was, met veel geweld uitwierp, ten tijde dat de spieren van den buik in eenen verslapten staat waren, waaruit duidelijk bewezen wordt, dat de krampachtige beweging voornamelijk den maag aantast. De maag is zelfs zoo aangedaan, dat, zoo als in de 3de afdeeling gezegd is, deszelfs inwendige rok ontstoken, en veelal in eenen verzwerenden, ja verstervenden staat gevonden wordt, klaarblijkelijk veroorzaakt door den hevigen graad van aandoening, waarmede dezelve gedurende het leven is aangetast geweest.

Dat de dunne darmen meerder in deze ziekte worden aangedaan dan de dikke, is bewezen door den staat, waarin het vaatgestel der dunne darmen, na het overlijden, gevonden wordt, als ook door de hevige ontsteking, waaraan zij onderhevig zijn geweest, gedurende den aanval van *cholera*.

Men heeft geene de minste reden om te vooronderstellen, dat de hersenen in deze ziekte, op eenige andere wijs dan medelijdend (*sympatheticus*) waren aangedaan, zoo als meestal het geval is, wanneer de eerste wegen (*primae viae*) ongesteld zijn, als ook wanneer de omloop gestoord is; de lijders blijven tot bijna op het laatste oogenblik van hun leven bij kennis, ook

ook duidt de staat der hersenen, bij de ontleding, na den dood, niets bijzonders aan, waaruit men de onmiddelijke oorzaak der ziekte zoude kunnen afleiden.

Dewijl men dus moet vooronderstellen, dat de maag de ware zitplaats der ziekte is, zoo is het niet ongemakkelijk de reden van de krampachtige bewegingen te vinden, die deze ziekte zoo spoedig vergezellen; want dit toeval neemt men ook waar in gebreken, alwaar dit deel is aangedaan, zoo als bij voorbeeld, in maag en darm ontstekingen (*et gastrites enteritis*) en de mond klem, (*trismus*,) ja zelfs de stuipen worden immers dikwijls veroorzaakt, door het innemen van te groote hoeveelheid *arsenicum sublimaat etc.*

Wij hebben dan nu geene verdere redenen om eenigzins te twijfelen, dat de maag en dunne darmen, de ware zitplaatsen dezer ziekte zijn, en er blijft nu over om te onderzoeken van welken aard dit gebrek is. Bij eenigen scheen het, als of het bestond uit eene hevige aandoening der zenuwen, die de inwendige oppervlakte van den maag bekleeden, die alzoo eene algemeene aandoening in het zenuwgestel maakte, waardoor het geheele gestel als het ware onderdrukt wierd. Doch indien dit het geval was, dan zouden de toevallen der *cholera* gelijk zijn aan alle andere ziekten, die de hersenen en zintuigen door medelijdendheid der maag-zenuwen aantasten.

Dit

Dit is verre daarvan, want men ontdekt in deze ziekte, noch verlies van geheugen of stem, noch bedwelmdheid, noch algemeene stuipen, die altijd zeer spoedig na het gebruik van vergiftige middelen volgen. De verschijnselen der *cholera* hebben veel meer overeenkomst met maag (*gastritis*) en andere ontstekingen, als ook met krampachtige aandoeningen der ingewanden. Men heeft in den maag ontsteking, dezelfde brandende pijn, in den omtrek van den maag eene pijnelijke spanning, hevige braking, en somtijds afgang, dorst, benaauwdheid, rusteloosheid, groote zwakte, opgekrompen pols; en in eenen meer gevorderden staat der ziekte, flaauwte, ongeregelde ademhaling, koud zweet, hik en tusschenpozenden pols.

Men heeft door het openen der lijken, tot nog toe, niets met vaste zekerheid wegens de onmiddelijke oorzaak der *cholera* kunnen bepalen, en men kan ook de ware onmiddelijke oorzaak, noch in het vaatgestel, noch in het zenuwgestel vinden. Men zal dus vragen, waarin bestaat de oorzaak dan? Wij zouden moeten antwoorden dat, gelijk de pestachtige stof die de ziekte voortbrengt, van eenen bijzonderen onbekenden aard is, hetwelk blijkt aan de toevallen die van eene nieuwe en vreesachtige soort zijn, de onmiddelijke oorzaak, alzoo ook nog niet met zekerheid kan bepaald worden.

VIJFDE AFDEELING.

De afgelegene oorzaken der besmetting.

Sedert dat de geneeskunde is uitgeoefend geworden, hebben de geneesheeren te vergeefsch getracht om de ware oorzaak der verschillende pestziekten, die er, van tijd tot tijd, geheerscht hebben, op te sporen, en tot nog toe heeft men dienaangaande weinig licht bekomen. Dit is dan inderdaad weder het geval met de oorzaak, die deze gesel heeft te weeg gebragt, want niettemin er eenige geneesheeren zijn, die het aan afgelegene oorzaken hebben willen toeschrijven, zoo is men tot nu toe daarmede niet verder gevorderd, en wij zijn wegens dat geheim nog in het donkere. Het is wel reeds bewezen, dat hitte of vochtigheid de ziekte niet voortbragt, want dan zoude dezelve op dien tijd het hevigste zijn, doch zulks is nergens het geval geweest. Men heeft echter opgemerkt, dat het jaar, vóór dat de ziekte zich hevig vertoonde, bij aanhoudenheid zeer vochtig was, doch men heeft in het algemeen niet kunnen gewaar worden, dat vochtigheid eenigen invloed op de verheffing der ziekte had. Ook heeft regen- en dampachtig weder zeer weinig invloed gemaakt. En alle waarnemingen hebben de verschillende stelsels, dat de oorzaak der ziekte door het luchtgestel werd voortgebragt, omver geworpen; want men heeft in *Bengalen*, gedurende eenige

ge jaren, de ziekte zien af en toe nemen, en dezelve, gedurende alle tijdperken des jaars, in de verschillende afwisselingen van het jaargetij, hitte, koude, droogte en dampigheid zien heerschen.

Het stelsel dat de oorzaak der ziekte aan het gebruik van zeker voedsel, of aan het eten van bedorven of vergiftig graan, moet worden toegeschreven, is geheel ongegrond, en kan met weinige woorden als geheel onverdedigbaar gehouden worden. Want men heeft waargenomen, dat diegenen, welke van graan, rijst, of ander voedsel leefden, alle op dezelfde wijze door deze ziekte werden aangetast.

Tot nog toe heeft men geene grondige daadzaken kunnen bijbrengen, waarop men de afgelegene oorzaken der besmetting, met grond kan verklaren, of kan toeschrijven, zoo min zijn wij dan ook in staat, om de aanleidende oorzaak, die dit peststof voortbrengt, te ontdekken, noch weten wij op welke wijs dat hetzelve voortgeplant en op hoedanig eene wijze het in beweging gebragt wordt.

ZESDE AFDEELING.

Besmettelijke aard der ziekte.

Het volgende wat ons nu te doen staat is om natesporen, in hoeverre het giftstof der ziekte door besmetting mededeelbaar was. Indien men door besmettelijk verstaan moet, dat de ziekte van den eenen persoon op den anderen,

door omgang, of door digte zamenspreking, wierd medegedeeld, dan is, in den striksten zin van het woord, de *cholera* niet besmettelijk. Gedurende al den tijd, dat deze gesel op het hevigste in Indië woedde, heeft men niet in het minste van eene besmetting hooren reppen.

Door het gemeen en bijgeloovig volk werd de onvoorbeeldelijke sterfte, volgens hunne gevoelens toegeschreven aan noodlottigheid, aan den invloed van den kwaden geest, of aan de boosheid van eene door hen beleedigde Godheid, maar het blijkt niet dat zij in het geheel bedacht zijn geweest, dat deze ziekte, door vrijen omgang met andere menschen, konde voortgebragt of medegedeeld worden. Men zoude hiertegen kunnen inbrengen dat de gevoelens van het gemeen niets tot de wezenlijke waarheid in dit geval afdoen, doch ik moet hier laten volgen, dat de meeste geneeskundigen in *Bengalen*, die gelegenheid gehad hebben, om deze dezelve te zien en optemerken, verklaren dat dezelve niet besmettelijk is.

Dewijl noch het algemeen, noch de geneeskundigen, deze ziekte besmettelijk verklaren, laat ons dan nu zien, welke bewijzen wij verder kunnen vinden, dat dezelve inderdaad zoo niet is. Handelende over het begin en den voortgang der ziekte, hebben wij reeds gezien, dat zij begon te woeden bijna in dezelfde maand en week,

op

op onderscheidene plaatsen, zeer verre van elkander gelegen, als *Behar* en *Decca.* Men kan immers niet vooronderstellen, dat het smetgift, in zoo eenen korten tijd, eenige honderde uren ver zoude kunnen overgebragt worden. Niettemin men in veel plaatsen, alle voorzorg met de bagagie der legers, enz., gebruikte, zoo heeft men daardoor geene vermindering bespeurd, even zoo min heeft men waargenomen, dat de geneesheeren, die de zieken bezochten, of de helpers, die dezelve gedurende de ziekte oppasten, meer dan anderen aan deze ziekte onderhevig waren. In veel huisgezinnen werd er niet meer dan een aangetast, en zoo het twee of meer waren, dan was het doordien die te gelijk aan de aanleidende oorzaak der ziekte waren blootgesteld geweest, als het eten van schadelijk voedsel, of eene al te schielijke verandering van het luchtgestel. In groote volkrijke steden, waar de inwoners digt bij elkander wonen, heeft men de ziekte ook niet heviger dan in minder bevolkte plaatsen zien heerschen; dit alles echter geeft mij geene bevoegdheid om de ziekte als niet besmettelijk te verklaren.

ZEVENDE AFDEELING.

Behandeling der ziekte.

Wij zijn nu eindelijk tot een der moeijelijkste gedeelten van onze verhandeling gekomen, want niettemin overal eene overeenkomst was in de

voornaamste middelen die men aanwendde om de ziekte te keer te gaan, zoo was er een merkelijk onderscheid in de wijze van toediening, en men bemerkte groot verschil in de gevoelens, wegens de uitwerking derzelve. Bij den een was het aderlaten het voornaamste middel, waarop men zijn meeste vertrouwen stelde, bij anderen *Calomel*, en bij den derden *opium*, en prikkelende middelen; wat den een als de beste behandeling voorkwam, werd door anderen verworpen, hetwelk veroorzaakt werd doordien de ziekte, zich op zoo veel verschillende wijzen vertoonde. Het zoude hier al te breedvoerig zijn, indien wij in elke bijzondere wijs van behandeling wilden treden, wij zullen ons dus alleenlijk ophouden, bij de voornaamste middelen, die ter genezing dezer ziekte aangewend zijn, en die kortelings beschouwen, en bij de wijze van genezing, die door de meeste geneesheeren is gevolgd geworden. Wij zullen dus beginnen met het aderlaten. Dewijl men waarnam dat het bloed ophield in de kleine vaten door te stralen, maar dat het de groote vaten daarmede opvulde, zoo besloot men, niet zonder reden, dat de genezing merkelijk konde bevorderd worden door de evenredigheid van den omloop te herstellen. Men nam derhalve zijne toevlugt tot het aderlaten, en bij de Europeanen, vond men het van groot nut, dat is, wanneer zij van een vol gezond gestel, en

in

in het begin der ziekte waren, dan tapte men hen van 12 tot 20 à 30 oncen bloed af. In gevallen, daar men, in den beginne, er eenig nut van ontdekt had, werd de lating na eenige uren weder herhaald. In het algemeen genomen, kon men echter met weinig voordeel, van de aderlating in deze ziekte spreken, en in de meeste gevallen konde men geen bloed genoeg krijgen, dewijl hetzelve niet wilde loopen, het was dik koolzwart, en van eene olieachtige hoedanigheid.

Blaastrekkende pleisters op den buik, werden ook ruim gebezigd, met inzigt om de prikkeling en kramp te verminderen. Deze, zelfs waar zij tijd genoeg hadden om te kunnen trekken, waren niet in staat om de braking te doen bedaren, en deden dikwijls veel kwaad. In sommige gevallen gebruikte men warme stovingen, doch alles zonder nut.

Het warme bad had zoo veel invloed, dat het in staat was om de kramp te verminderen, de omloop voor een gedeelte te herstellen, en bij eenigen het braken te doen bedaren, vooral zoo lang de lijder in het water gehouden werd. Doch deze beterschap, was maar van korten duur, want zoodra de zieke uit het bad was, keerden alle toevallen terug, en de algemeene zwakte was zeer vermeerderd. Eenigen zelfs wilden het bad niet gebruiken, en als zij

 daar-

daartoe gedwongen werden, zoo boden zij grooten wederstand. In sommige gevallen heeft men den lijder eenige uren in het warme bad gehouden, doch altijd zonder het minste voordeel.

Wrijvingen met *gekamferde brandewijn*, *arak*, *Laudanum*, *Balsamum Vitae Externum*, enz., stovingen en het aanleggen van een zak droog heet-zand, of bottels met kokend water gevuld, en het ligchaam in warme dekens of flanel gewonden, waren de beste middelen om de hitte des ligchaams terug te brengen.

Tot dus verre hebben wij over de uitwendige middelen gesproken, laten wij nu zien wat de inwendige waren die het meeste zijn gebruikt en goed bevonden; onder deze was de *Laudanum* (*Vini Opii*) in zeer ruime giften, en de *Calomelas* (*Murias Hydrargyri Oxydulati*) die in de meeste gevallen wierden voorgeschreven. Zoodra als men zich van den staat des lijders verzekerd had, gaf men hem, alle 10 minuten, 60 droppels *Laudanum* in een drachma *Aether Sulphuricus Alcoholicus*, of in een dessert-lepel vol goede *brandewijn*, tot dat de toevallen bedaarden; de *Calomel* gaf men den lijder, in giften van 10 tot 40 greinen, om de vier of zes uren te herhalen. Indien zij de *Calomelas* uitbraakten, dan werd hen onmiddelijk daarop een andere *dosis* gegeven, intusschen wierd er gezorgd, dat de zieke zelf niet het minste vocht gebruikte.

De

De *Volatile Alcali*, met of zonder *brandewijn*, de *Sulphuricus* en *Nitricus Aether*, *beerpepermunt*, en het vermaard *bitter*, onder den naam van *Drogara Amere*, hadden alle op zijn tijd de voorkeur, doch de ondervinding toonde welhaast dat deze middelen niet genoegzaam waren.

Indien de lijder in staat was om den eersten aanval der ziekte, gedurende drie à vier dagen, door te staan, dan werden purgerende middelen van nut bevonden, waardoor er dan gewoonlijk veel galstoffen uitgedreven wierden. De middelen, waarvan men zich bediende, waren *Jalappoe* met de *Cremortartari*, aftreksel van *Sennoe-bladeren*, enz. Terzelver tijd was het noodzakelijk de krachten te ondersteunen door kleine giften *wijn*, *sago*, *arrowroot*, *soep*, enz.

Bij de Inlanders vond men dat de geschikte behandeling bestond, in zoo spoedig mogelijk, na dat de toevallen der *cholera* zich vertoond hadden, *opium* toe te dienen, dat gevolgd werd door purgerende middelen, als *Calomelas*, enz. Onmiddelijk na dat deze ziekte zich als besmettelijk verklaard had, werd door het Engelsch Gouvernement, door geheel *Bengalen*, aan de magistraten, orders gegeven, om Inlandsche geneeskundigen, op Gouvernements kosten, in dienst te nemen, en dezelve met de noodige geneesmiddelen te voorzien, om aan wien het ook zijn mogt, onmiddelijke hulp te kunnen toe-

dienen. Het is onmogelijk om te bepalen hoe groot het getal is der genen, die hun leven door dezen maatregel behouden hebben. In *Calcutta* alleen zijn er van de 35,796 lieden, die door de Inlandsche geneeskundigen behandeld zijn geworden, maar 2,308 gestorven, dat een weinig minder dan een vijftiende van het geheel uitmaakt.

Tot hiertoe hebben wij nu het voornaamste wat deze verschrikkelijke ziekte aangaat afgehandeld. Laten wij nu nog een kort overzigt over het geheel nemen, en daarna laten volgen, welke wijze van behandeling door de Europische geneesheeren in het algemeen is aangenomen.

Het gevaarlijkste toeval in de *cholera* is het onmiddelijk verlies der krachten in het begin der ziekte. De lijder valt op eenmaal neder, gedurende dat hij wandelt of aan zijne gewone bezigheden is, zonder de minste voorafgaande gewaarwording dezer toevallen, en wordt op datzelfde oogenblik door braking aangedaan, is koud, trillend en het klam zweet breekt hem uit. Zijn pols is bijna onvoelbaar en hij kan zonder hulp zich zelf niet helpen. In sommige gevallen stierf de lijder een half uur na den aanval. Doch in het algemeen, bij hen, die geene geneeskundige hulp ontvingen, was de ziekte in tien of twaalf uren doodelijk. Van den aanvang der toevallen klaagt de lijder

over

over pijn en zwaarte in den maag en de ingewanden, en de stof die hij door braking of stoelgang ontlastte, was zoo als wij dien te voren beschreven hebben. Indien de lijder, na de eerste herstelling, zich niet in acht neemt, dan stort hij dikwijls in, en men heeft de ziekte dan meestal doodelijk bevonden.

De voornaamste aanwijzingen ter genezing schijnen te zijn:

1°. De krachten van de lijders te ondersteunen;

2°. De prikkelbaarheid van den maag en de ingewanden te doen verminderen;

3°. De ziekte-stof te ontlasten; en

4°. De werking van den maag trachten op te wekken.

Tot de uitvoering van de eerste aanwijzing, geeft men den persoon, die de geringste teekenen van *cholera* heeft, een glas beste *brandewijn* te drinken, waarbij men 60 droppels *Aether Sulphuricus Alcoholicus* (*Liq: Anod: Min:*) voegen kan. Na het gebruik van het gemelde middel, gevoelt de lijder zich eenigzins opgewekt en het braken vermindert. Doch dit, uitgezonderd in zeer ligte gevallen, houdt niet lang aan, maar de lijder krijgt op nieuw al de vorige toevallen terug; als dan vindt men zich verpligt om eene meer algemeene genezing aan te nemen, men geeft den lijder als dan *twee* eet-lepels van het *Cholera*

Mix-

Mixtuur, (*) gemengd met *twee* lepels van het *Cholera Tinctuur.* (†) Indien de eerste *dosis* wordt uitgebraakt, dan geeft men onmiddelijk dezelfde hoeveelheid, en herhaalt om het half uur *een* thee-lepel vol van het *Cholera Tinctuur* met *twee* lepels *Cholera Mixtuur;* hiermede houdt men zoo lang aan tot dat de toevallen bedaard zijn; en indien de toevallen niet terugkeeren, dan is het raadzaam den lijder *twee* of *drie* van de *Cholera pillen* (§) in te geven, waardoor de gal en andere bedorven stoffen worden afgedreven. Het gebeurt ook zeer dikwijls, dat de lijder geen vocht hoegenaamd in den maag houden kan; in dit geval heb ik, en veel andere geneeskundigen, met de beste uitwerking, het volgende voorgeschreven, als: 2 greinen *opium* met 4 of 5 greinen *campher*, opgelost in 36 droppels *Spirit: Ammonia Aromat:* en 2 thee-lepels vol water. Ingeval dit weder wordt uitgebraakt, dan herhaalt men, om het half uur, een *dosis* van 1 grein *opium* en 3 greinen *campher*, opgelost als voren. Wanneer de toevallen aanhouden, dan kan men, onder het gebruik der vorige middelen, ook eene *klisteer* van opgeloste *Assa-*

(*) De bereiding aan het einde dezer afdeeling te vinden.
(†) Als boven.
(§) Idem.

safoetida met *een* thee-lepel vol *Laudanum* geven. Men tracht de klisteer zoo lang mogelijk te doen inhouden door het fondament te drukken met een dik opgevouwen servet. De deelen, die met kramp zijn aangedaan, moeten gedurig gewreven worden. Heete bottels en mosterd-pappen, kunnen met groot nut op den maag, aan de voetzolen en de armen aangelegd worden.

Zoo haast de kramp begint te bedaren, veronderstelt men deze ziekte in den tweeden staat te zijn, als dan heeft men voor de ontsteking van den maag, de ingewanden en hersenen te vreezen, en derhalve dient men, van alle verdere prikkelende middelen aftezien; op dezen tijd kan men den lijder 10 à 12 tot 20 greinen *Calomelas* geven, en den volgenden morgen eene *dosis Oleum Ricini, Rhei,* of *Magnesia,* of *Sennoe bladeren.* Deze purgeer-middelen moeten dagelijks, voor eenigen tijd, herhaald worden, en de lijder zal, onder het gebruik van eenig maag bitter en van versterkende middelen, spoedig zijne vorige krachten terug krijgen.

Men heeft tot nu toe nog zelden kinderen door de *cholera* zien aangetast worden, doch indien zulks het geval was, heeft men aan kinderen van 2 tot 10 jaren van *een* tot *twee* thee-lepels *Cholera Mixtuur*, en van 16 tot 30 droppels van het *Cholera Tinctuur* gegeven, en om hen daarna van de galstoffen te

zui-

zuiveren, gaf men 1 à 2 van de *Cholera pillen.*

VOORSCHRIFT TER BEREIDING VAN HET

CHOLERA MIXTUUR:

R: *Tinct Columbo,* ℨ viij.
Vinum Aloe, ℨ ij.
Spiritus Carminat, ℨ ij.
Aq: Menthae Pip: ℔ i ß.

M:

CHOLERA TINCTUUR:

R. *Vinum Opii Aromat.*
Aeth: Sulph: Alcoh:
Carbonas Ammoniœ aa ℨ ij.

M:

CHOLERA PILLEN:

R: *Murias Hydrarg: Oxyd:* ℨ i.
Ext: Colocynth: Comp: ℨ ij.
Oleum Carui gt: x
M: F: Pill: N°. 36 *C. in Lapcane:*

BE-

BEANTWOORDING

VAN EENIGE VRAGEN

OVER DE

JAPANSCHE

VROEDKUNDE,

DOOR MIJNEN LEERLING

MIMAZUNZO

GENEESHEER TE NAGASAKI.

MET EENIGE AANMERKINGEN;

AANGEBODEN AAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

van

Kunsten en Wetenschappen,

DOOR DEN

Med. Dr. VON SIEBOLD,

CORRESPONDEREND LID VAN HETZELVE
GNNOOTSCHAP.

BEANTWOORDING
VAN EENIGE VRAGEN
OVER DE
JAPANSCHE
VROEDKUNDE.

Vraag. Wordt op Japan de vroedkunde meestal door mans of door vrouwen beoefend?

Antwoord: Deze kunst wordt op Japan wel door beide beoefend; maar de vroedvrouwen bepalen zich meest alleenlijk tot de praktijk, en oefenen hare kunst bij natuurlijke baringen, naar hare eigene ondervinding; daarentegen houden de vroedmeesters zich altijd met de theorie en praktijk bezig. Hierdoor is men dikwijls, als men den onnatuurlijken barensnood ontmoet, genoodzaakt, om de hulp van eenen vroedmeester te verwachten. (*) *Vr.*

(*) De vroedkunde kan op *Japan*, gelijk de geneeskunde, door een ieder, die zich op dezelve toelegt, beoefend worden; zonder eene beproeving daarin te moeten ondergaan, of een bijzonder verlof daartoe te verkrijgen. Alleenlijk de geneesheeren van voorname personen, als van Landheeren, Gouverneurs, enz., zijn somtijds aan eene beproeving hunner bekwaamheden in dit vak onderworpen. De vroedmeester wordt *San-i*, de vroedvrouw *San-ba* en de vroedkunde zelve *San-wa* genaamd. *San* beteekent baring, *i* geneesheer, *ba* eene oude vrouw.

Vr. Heeft bij bevruchte vrouwen, om zich van de zwangerschap, of van den tijd derzelve, of van de ligging van het kind met zekerheid te overtuigen, een onderzoek der vrouwelijke geslachtsdeelen van binnen plaats?

Dit onderzoek geschiedt in *Europa* met de vingers, door middel van welke men den staat en de gedaante van den mond der baarmoeder naauwkeurig onderscheidt, en daaruit, naar zekere regelen, den tijd, of den staat der zwangerschap, en de ligging der vrucht zelve bepaalt.

Ant. Neen, wij hebben hier alleenlijk een uitwendig onderzoek, gelijk als hieronder (antwoord op het derde vraagstuk) staat. Maar het onderzoek ter herkenning der zwangerschap met de vingeren, welk UEd. ons hier onder anderen hebt beschreven, is eene zeer fraaije manier, en het zal dan ook voor ons een groot geluk zijn, wanneer hetzelve, door UEds. goede onderwijzing, hier in *Japan* ingevoerd, en bij de gevallen, waarin het noodig is, algemeen beoefend wordt.

Vr. Welke middelen gebruiken nu de Japanezen tot herkenning van de zwangerschap, van den tijd der zwangerschap en van de ligging van het kind?

Ant. De zwangerheid wordt bij ons ontdekt door de uitwendige beschouwingen; als, door het voelen van den pols en op de borsten, het

het onderzoeken van de gedaante derzelve, en door de naauwkeurige onderzoeking op den onderbuik, door het bevoelen met de handen; echter om dit laatste te werk te stellen, wordt vooreerst eene handeling vereischt, (*Ampoekoe* genaamd,) het wrijven en voorzigtig en zachtjes drukken, of beter een aandoen van den buik, op de wijze van het kneden, volgens de zekere regels, die de Heer Kagawa-Gen-Ets, de beroemdste vroedmeester te *M'Jako*, aan den dag gebragt heeft, om dat men dan, wanneer de buik, eenigen tijd lang, door deze handgrepen, behandeld is, gemakkelijk door het gevoel, den inwendigen toestand van den buik, ontdekken kan. (*)

Vr. Gedurende de zwangerheid, welke voorschriften en welk gebruik moet de vrouw in acht nemen, of hoe moet zij zich gedragen?

Ant.

(*) *Ambuku* of *Ambuk'* beteekent letterlijk, zacht drukken met de handen op den buik. Men heeft daarvan zeven bijzondere handgrepen, welke naar eene geregelde opvolging aangewend worden, beginnende op de borst, langs de ribben, tot den onderbuik overgaande. De uitwerking daarvan berust op eene verzachting der spieren. Kagawa-Gen-Ets heeft, in het jaar 1764, een vroedkundig boek geschreven, onder den titel: *San-Ron*, hetwelk beteekent: *berading over de vroedkunde.* Een leerling van hem, met name Kagawa-Gen-Tek', heeft dit werk, onder den titel: *San-Ron-Jok'*, in het jaar 1774, (*Jok'* beteekent *bijvoegsel*,) verbeterd. Nu heeft men ook begonnen te *Jedo*, naar Europische boeken, de vroedkunde te leeren en te beoefenen.

Ant. Bij de zwangere vrouwen vertoonen zich dikwerf verscheiden toevallen, namelijk de walgingen, brakingen, pis-verstopping, het moeijelijk gaan, door de spanning en trekking der heup-spieren veroorzaakt, en de opstijging der lijfmoeder, voor elk welker men een toegepast middel moet voorschrijven; doch zij worden alle, vooral in de drie laatste toevallen, doorgaans gestild door middel van *Ampoekoe*. Om deze reden moeten de zwangere vrouwen, dagelijks, en als zulks noodig is, ook een of twee keer daags het middel *Ampoekoe* van ervarenen ontvangen (*).

Vr. Wij verdeelen de baring (kraam) in de natuurlijke en onnatuurlijke: hebben de Japanezen ook zulk een algemeen onderscheid?

Ant. Ja, bij ons worden ook de baringen verdeeld in natuurlijke en onnatuurlijke; maar wij hebben, vooral in de onnatuurlijke, nog vele onderscheidingen, volgens de omstandigheden. gemaakt (†).

Vr. Welke gereedschappen heeft men bij eene gewone natuurlijke kraam, en in welke stel-

---

(*) Er zijn op *Japan* hiertoe, en voornamelijk tot eene andere zoodanige mechanische bewerking der spieren, genaamd *An-ma* of *Tooiën*, bijzondere lieden, die meestal 's avonds de straten doorloopende, door een zeker geschreeuw: van *An-ma-tori! An-ma-tori!* hun' dienst openlijk aanbieden.

(†) Deze verdeeling der geboorte zal ik met den tijd uitvoerig kunnen aanhalen uit de bovengemelde vroedkundige-boeken, met welker vertaling ik met mijnen leergierigen leerling thans bezig ben.

stelling moet de vrouw kramen? (Bij ons worden de vrouwen, liggende op het bed of zittende op een stoel, bijzonder tot dat einde ingerigt, verlost).

Ant. In oude tijden was het bij ons gewoon dat de zwangere vrouw, van den tijd van de 5de maand, na de bevruchting, tot de verlossing toe, haren onderbuik vastbindt met een bandje of een windsel; en in de kraam komende, op een toestel, in de gedaante van eene rustbank, en genaamd *Sandai*, beteekenende een verlossings-steunsel, liggende, het kind ter wereld bragt, en dat zij gedurende eene week, na de verlossing, zich in hetzelfde toestel bevond, ten einde niet al te veel in slaap te mogen vallen. Maar sedert den tijd van den gemelden Heer Kagawa-Gen-Ets, die tegen dit gebruik en diergelijke kwade gewoonten sterk beweerd heeft, is dit alles, in *M'Jako*, *Jedo*, *Oosaka*, en in de overige groote steden en dorpen, met één woord, overal, waar de een of ander van de leerlingen van den gemelden heer wonen, meestal uit den weg geruimd, en van dien tijd af verlossen de vrouwen het kind gemeenlijk op het bed, en kunnen zich in hetzelve naar willekeur en naar de omstandigheden plaatsen (§). Zij

(§) Te *Nagasaki* heeft men nogtans bij de gemeenere volksklasse de manier van de kraamvrouwen op den grond, rustende op eene

Zij worden verder op dezelfde wijze behandeld, als bij de andere gewone ziekten, dat is naar de oorzaken en toevallen.

Vr. Wanneer de vrouw gedurende een langen tijd de pijn aandoening (weeën) van de kraam gevoelt, maar geene gedeelten van het kind zich vertoonen, brengt men in zulke gevallen de handen of vingers in de geslachtsdeelen om den toestand te onderzoeken, en door draaijing of door eenige verandering van de ligging van het kind, de kraam te bespoedigen?

Ant. Wij hebben bij zulke gevallen vele handgrepen, om het onderzoek of de verbetering te doen van den toestand of van de plaatsing en ligging van het kind. Dit geschiedt niet alleen door het inbrengen van vingers of van de hand in de geslachtsdeelen, maar ook door de uitwendige behandeling *Seitai*, beteekenende de verbetering van de ligging van het kind. Dit is ook een aard van *Ampoekoe*, waar door de ligging van het kind, door het draaijen van buiten veranderd wordt (*) *Vr.*

eene mat, en zich met den eenen arm steunende op eenen stroozak met rijst gevuld, en eenen dergelijken tot steunsel voor de voeten geplaatst, te laten verlossen. In deze ongemakkelijke ligging, heb ik nog den derden, ja zelfs den vijfden dag, de beklagenswaardige moeder gezien, aan welke men daarenboven, uit vrees voor een grooter daaruit spruitend nadeel harer gezondheid, niet eens den anders zoo zeer verkwikkenden slaap vergunde. Van dit bijgeloovig gebruik konde ik de vroedvrouwen niet terugbrengen, om reden, het eenè oude gewoonte is, dat de rijst, na het kraambed, aan de vroedvrouwen wordt geschonken.

(*) *Sei-tai* beteekent letterlijk, de vrucht verbeteren; het wordt

Vr. Wanneer het kind gedeeltelijk verschijnt, bij voorbeeld met eene hand, eenen arm of eenen voet, maar niet verder kan ter wereld gebragt worden, welke hulp wordt in zulke gevallen door den vroedmeester aangewend?

Ant. Wij hebben daartoe wel verscheidene handgrepen en werktuigen, om in zulke gevallen te hulp te komen, hetzij door het uittrekken, of door de verandering van de ligging van het kind, door het draaijen; maar men bedient zich doorgaans, als het eenigzins mogelijk is, alleenlijk van de hand of de vingers, daartoe geen haak noch andere instrumenten gebruikende, dan wanneer men volkomen overtuigd is van het geval, dat het kind reeds in de baarmoeder gestorven is. Men zoude anders het kind nog in leven zijnde kwetsen, ja zelfs kunnen vermoorden.

Men

wordt voornamelijk door den zesden handgreep van *Ambuk'* bewerkstelligd, en bestaat in een herhaald en naar omstandigheden bepaald strijken met beide handen, van de heupbeenen naar den navel toe. Ik mogt deze wijze tot verbetering van de ligging van het kind, met de handgrepen tot dit einde door den heer Wigand voorgeschreven, vergelijken en verleen aan eene zulke handelwijze mijne gansche goedkeuring; en dit zoo veel te meer, daar ik de handigheid, met welke de Japanezen het *Ambuk'*, *Sei-tai* en *Anma* ondernemen, bewonder; en mij overtuigd heb, dat door zulk een gepast aandoen der spieren en peezen van den onderbuik en zelfs der somtijds krampachtig bij elkander getrokkene baarmoeder, zoowel tot verbetering der ligging van het kind, als tot opwekking van de krachten der natuur, tot de baring veel kan bijgedragen worden.

Men bedient zich echter ook van een mes of haak, om het kind in stukken te snijden of aftekrabben, bij gevallen dat het kind reeds in het moederlijf gestorven is of buitengewone dikke billen heeft, dermate, dat men anders onmogelijk hetzelve door den natuurlijken weg kan verkrijgen.

Men bedient zich echter daartoe tegenwoordig gemeenlijk van den haak alleen, om reden men anders zoude gevaar loopen van tevens de geslachtsdeelen, in de hoop van door snijden de ligging van het kind te verbeteren, gevaarlijk te kwetsen (*).

Vr. Drukken zij bij zulke gevallen van buiten op het lijf, om de kraam te bespoedigen, of hebben zij eene bijzondere manier bij zulke gevaarlijke gevallen?

Ant. Somwijlen drukt men den buik van de kraamvrouw zoodanig, dat daardoor hare krachten worden ondersteund; dit dient echter altoos met de grootste voorzigtigheid te geschieden, en wel volgens de regelen, die de bovengemelde vroedmeester Kagawa-Gen-Ets bij de handgrepen van *Ampoekoe* en *Seitai* in het licht gebragt heeft. (†) *Vr.*

(*) De haak waarvan zich de vroedmeesters bedienen heeft veel gelijkenis op den dubbelden haak, dien men in *Europa* gebruikt. Tot mes bedient men zich hiertoe meestal van een *Bistonris*, welk in de holle hand gehouden, en door den eersten en tweeden vinger bestuurd, in de geslachtsdeelen wordt ingebragt.

(†) Ik houde het voor zeer belangrijk, deze handgrepen van den heer Kagawa-Gen-Ets getrouw over te nemen, en daarmede in het vervolg de Europische vroedkunde te verrijken.

Vr. Wanneer de vrouw haar kind in het geheel niet kan ter wereld brengen, wat wordt als dan ondernomen?

En heeft men bij zulke gevallen, niet den buik opgesneden en het kind uitgehaald?

Ant. Wanneer de vrouw eene, tot het lossen van het kind, onbekwame gesteldheid heeft, bij voorbeeld, van een buitennatuurlijk naauw bekken, enz., of wanneer het kind zelf van onnatuurlijke grootte is, het een of ander deel te veel heeft, dat is, eene soort van misgeboorte, of eindelijk, wanneer de zwangerheid buiten de baarmoeder plaats heeft, dan gebeurt het niet zelden, dat het kind in het geheel niet door de natuur, noch door behulp der gemeene knnst van de vroedmeesters, ter wereld gebragt kan worden.

Wij hebben bij znlke gevallen, namelijk bij de twee eerste, geen ander middel, om het kind uit 's moeders lijf te verkrijgen, dan een mes of haak, waarmede men het kind stukswijze uitsnijdt of afkrabt. Dit is echter een middel om het kind, gestorven in de baarmoeder of gedood, uit dezelve te verkrijgen, met het eenig oogmerk, om de vrouw alleen in het leven te behouden, maar niet het kind.

Van het laatste der drie bovengemelde ongelukkige gevallen, namelijk de bevruchting buiten de lijfmoeder, hebben de Japansche vroedmeesters, tot nu toe, nog geene volkomene

 ken-

kennis, en dus nooit gewag gemaakt; bij gevolg hebben wij ook, in de Japansche vroedkunde, geen middel om aan zulken daaromtrent te kunnen raadgeven.

Het is dan beklagenswaardig, dat men dus niet in staat zij, om de vrouw met het kind uit het gevaar te redden, door de opensnijding van haren buik, waaruit men het kind levend zoude kunnen verkrijgen.

Hoe zeer men ook weet, dat de keizer- of buiksnede, bij zulke gevallen, het eenige voldoende middel is, blijft het echter, helaas! maar aan de vrees, of liever den afkeer van gemeene lieden toeteschrijven, dat men de ongelukkige liever ziet overlijden, dan deze groote, maar schrikkelijke en gevaarlijke operatie doet ondernemen, en dat men weigert van dit noodzakelijk en nuttig middel gebruik te maken, zich altoos verlatende op de voorzienigheid, wanneer eene vrouw zulk een noodlot krijgt, hetwelk echter vrij zelden gebeurt.

Vr. Wordt na het kramen, de navelstreng afgesneden van de nageboorte, of wordt zoo lang gewacht tot de nageboorte ook uitgedreven is?

Ant. Men snijdt de navelstreng, gemeenlijk, zoodra het kind ter wereld gebragt is, zonder in acht te nemen, of de nageboorte geheel of nog niet uitgekomen zij.

Wat de manier aangaat om de navelstreng

af

afteesnijden, deze is omtrent dezelfde als de Europische. (*)

Vr. Wanneer de nageboorte niet door de natuur wordt uitgedreven, wat beginnen dan de vroedmeesters om ze te verkrijgen?

Ant. Vooreerst maakt men doorgaans de afgesnedene navelstreng met een bandje of windseltje aan de heup der kraamvrouw vast, om haar gemoed te laten rusten, zoo dat zij voor geen opstijgen van de nageboorte heeft te vreezen, daarna haalt men dezelve zachtjes uit, en wel op verschillende wijzen, bij voorbeeld: wanneer zij door de gewone manier geheel niet kan verkregen worden, dan bedient zich de vroedmeester van eenen haak, of brengt de hand in de deelen, om de nageboorte met de vingers te grijpen en uit te halen.

Vr. Welke middelen gebruiken zij bij hevige bloeding uit de baarmoeder?

Ant. Wanneer eene hevige bloeding op de verlossing volgt, dan worden altoos schielijke hulp-

(*) Van de oudste tijden bestaat nog bij de Japanezen in het algemeen de verkeerde inbeelding, dat het ijzer op alle wonden eenen nadeeligen invloed heeft: om die reden vreezen zij voor operatien met het mes van ijzer en verrigten ze met scherpe gereedschappen van Bamboes, doornen van Oranje-boomen, porceleinen scherfjes: en terwijl de voorname heeren zich niet zelden van messen van goud en zilver gemaakt bedienen; daarom wordt doorgaans door vroedvrouwen met een scherp Bamboes of dunnen rand van een theekopje de navelstreng afgesneden; intusschen hebben de vroedmeesters het uitsluitend gebruik van een gewoon mes, waarop zij zich niet weinig laten voorstaan.

hulpmiddelen vereischt. Men stopt derhalve de opening van de deelen eerst met een lap of iets anders, hetwelk men te voren daartoe moet hebben gereed gemaakt, toe; verder geeft men de vrouw zulk eene ligging, door welke de opening der geslachtsdeelen vernaauwd, ja geheel verstopt kan worden, zoo lang, tot dat de vrouw zich wel in staat bevindt om het geronnen bloed in de baarmoeder te kunnen kwijt raken. Intusschen geeft men haar hart, zenuwen en geest versterkende, tevens bloedstillende, dat zijn niet anders dan verkoelende middelen, naar de omstandigheden en toevallen der vrouw.

Vr. Hoe wordt de navelstreng bij het nieuw geboren kind genezen?

Ant. Men bestrooit gemeenlijk de navelstreng van het nieuw geboren kind, met poeder van gebrande *Mokoesa* of van *Foesi*, en bedekt ze met watten en met linnen, zoo lang tot dat ze afgevallen en de wonde genezen is. (*)

Vr. Hoe wordt het nieuw geboren kind behandeld; hoe wordt hetzelve ingewikkeld; dient men ook na de geboorte medicijnen of andere dranken toe?

Ant. Men wascht het kind, zoodra het ter we-

(*) Men bedient zich tot aanwending der *Mok'sa* van gedroogde en gepulveriseerde bladeren van den gemeenen Bijvoet (*Artemisia vulgaris*). *Fusi* is eene soort van galnooten, die op de bladeren van *Rhus Javanicum* groeijen.

wereld gekomen is, met laauw water, en van alle onreinigheden gezuiverd zijnde, wordt hetzelve met linnen, slechts los, maar niet vast, gelijk in Europa, ingewikkeld.

Gedurende de drie of vier, ten minste twee dagen na de geboorte, geeft men aan het kind gemeenlijk het onderstaande drankje alleen, zonder de borst te geven. Het drankje *Gokotoo* genaamd, bestaat uit:

Sei mok'koo.—Een wortel uit China.

Keizets'koo.—Eene gom uit China.

Zia koo.—Muskus.

Din koo.—Een kostbaar hout uit China.

Ma woo.—Eene soort van *Equisetum* uit China.

Woogon.—Het kruid van eene plant behoorende tot de familie der *Menth.*

Dai woo.—Rabarber.

Rengioo.—Vrucht van *Syringa Suspensa.* Thunberg.

Kai soo.—Zeegewas (een *Fucus*).

Ja kan.—Wortel van *Moraea Sinensis. Lin.*

Sioo ma.—Wortel van eene soort van *Tiarella.*

Ki zits.—Soort van Oranje (*Citrus triphylla*). en

Tikoereki.—Versche sap van eene soort van bamboes, genaamd *Hatsik'*, bereid door middel van roosting van nieuw gehakte bamboes.

Bij

Bij arme lieden gebruikt men in plaats van dit drankje, ook een ander, bestaande uit:

Kwandoo kon.—*Tussilago Petasites. Lin.*

Kan zoo. —Zoet-hout.

Dai woo. —Rabarber.

Sedert veertig of vijftig jaren gebruikt men ook een sterk purgeermiddel, op den eersten, tweeden en derden dag, somtijds gedurende eene week na de geboorte, genaamd (*Sijen*,) zijnde pillen, bestaande uit:

Ha dsu. —Wonderbooms zaad (*Ricinus communis*).

Siaku Sekis'.—Soort van *Haematites.*

Tai sia Seki. — — *Talcum.*

Dit is echter, naar mijne gevoelens, eene manier, eerder nadeelig dan voordeelig, waartegen wij strengelijk moeten beweeren en ze uit het gebruik doen raken.

Vr. Zuigen de kinderen alle de borst; of worden zij ook dikwijls met ander voedsel opgevoed?

Ant. In Japan zuigen de kinderen gemeenlijk het zog van de moeder of van de minnen; maar men is somtijds, om zekere redenen genoodzaakt, de kinderen met iets anders op te voeden, waartoe men dan eene meel-pap van rijst met suiker en dergelijke gebruiken kan.

Vr. Welke ziekten hebben meestal de vrouwen in het kraambed?

Ant.

Ant. De ziekten, aan welke de vrouwen in het kraambed meest zijn blootgesteld, zijn, de hevige bloeding uit de lijfmoeder, opstijging van dezelve, flaauwte door vreeze of door verzwakking veroorzaakt, hoofd-pijn, beroerten, kramptrekkingen, opstopping van vuile stoffen, en vele daaruit voortvloeijende kwade toevallen.

Vr. Welke ziekten hebben de nieuw geboren kinderen?

Ant. De nieuw geboren kinderen worden meestal aangetast, van stuipen, verkoudheid, kramptrekkingen, verzwering van den navel, enz., waarvan de twee eerste doorgaans zeer gevaarlijk, ja dikwerfs dodelijk zijn, zo dat de meeste kinderen, die in het eerste tijdperk van hun leven sterven, de stuipen tot de oorzaak van hun dood hebben.

Zij hebben ook nog andere ongemakken, die men, dezelve onder de misgeboorten tellende, niet als ziekten beschouwen moet, b. v. met zes vingers, hazemond, besloten aars of teeldeelen bij het vrouwelijk geslacht enz.

Vr. Komen dikwijls zware en gevaarlijke geboorten voor; en sterven vele vrouwen in de kraam?

Ant. Hoe zeer ook, sedert deze verlichte eeuw, het getal der onnatuurlijke en gevaarlijke geboorten, door de verbeteringen, in de verloskunde en levenswijze gedurende de zwangerheid, in het licht gebragt, door meer

dan

dan eenen beroemden vroedmeester, in Japan merkelijk verminderd is, zoo gebeuren er echter helaas! somtijds bij de kraamvrouwen ongelukken, waardoor zij, uit hare al te zwakke of onbekwame ligchaams gesteldheid, of door andere, of tijdens, of vóór, of na het kramen gebeurende ongemakken, veroorzaakt, naauwelijks of niet van het gevaar in het kraam-bed kunnen worden gered, vooral in die plaatsen, waar men geen kundigen vroedmeester of vroedvrouw kan ter hulp roepen.

SCHETS

VAN

BENKOELEN

OP

DE WESTKUST VAN HET

EILAND SUMATRA,

MEDEGEDEELD

DOOR

Den heer Mr. G. H. NAHUIS,

LID VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP.

SCHETS

VAN

BENKOELEN

BENKOELEN, *den.... december 1823.*

Waarde Vriend,

Zaturdag den 29sten november, verwelkomde de doorkomende dageraad onze blijde togtgenooten met het verrukkelijk gezigt van *Sumatra's West-kust*, van eene lange keten van hooge en aaneengeschakelde bergen, en onder anderen ook van het zoogenaamde *Suikerbrood*, een zeer kenbare berg, welke om zijne gedaante dien naam heeft ontvangen, en die in de nabijheid van *Benkoelen*, eenigzins landwaarts in gelegen is.

Een zacht doch voordeelig windje bragt ons nog voor den middag in het gezigt van het *Etablissement*, dat met deszelfs wel gewitte muren, huizen en fort, eene aangename vertooning geeft.

De reede van *Benkoelen* is zes mijlen uit den wal, en eene zeer opene en onveilige leg-

O 2 plaats

plaats voor de schepen, waarom dan ook de meeste zeelieden, in de noordwest-mousson, hunne vaartuigen, tusschen de kanalen, bij eene droogte, bij het *Rat Eiland*, voor een anker van voren en van achteren vertuid leggen.

Rat Eiland is zeven mijlen zuid-westwaarts van het fort *Malborough* gelegen, en beslaat slechts ¾ mijl in den omtrek. Op hetzelve is een Gouvernements-pakhuis, een Europische loods en een geëmploijeerde (ambtenaar) bij het haven-departement, met eenige banneliogen. Het is in het geheel niet zeldzaam, om in tijden van zware noord-westelijke winden, de communicatie tusschen dit eiland, de reede en den vasten wal, voor eenige dagen afgebroken te zien.

De te *Benkoelen* aan wal stappende vreemdeling ondervindt daar volstrekt geene moeijelijkheden, onaangename visitatien of lastig oponthoud, welke op andere plaatsen niet zelden voorkomen, en de gevolgen zijn van bestaande in- en uitgaande regten, die hier nog onbekend zijn.

De ligging van het etablissement is, ook van nader bij beschouwd, zeer fraai, en geeft een' aangenamen indruk. De huizen der Europeanen hebben alle verdiepingen of bovenkamers, zijn van onderen uit steen en van boven uit hout gebouwd, uit hoofde van de veelvuldige en zware aardbevingen. Eenige huizen zijn met

atap,

stap, andere met eene soort van sierappen bedekt, welke gemaakt worden uit den bast van eenen boom, die in groote hoeveelheid op de *Poggie* of *Nassauw Eilanden*, 80 à 90 mijlen van hier, gevonden wordt.

De huizen zijn niet digt op elkander, maar op kleine afstanden, wijd uit een, als die van het *Koningsplein*, buiten *Batavia*, gebouwd, en liggen besloten binnen witte muren, die onafgebroken van het eene erf tot het andere doorloopen. Het Gouvernements-huis is zeer aangenaam in het midden van een Engelsch plantsoen, of klein park gelegen; uit de bovenste verdieping, heeft men een ruim gezigt naar zee, over de reede en het *Rat Eiland*, *Poeloe-bay* en *Buffaloe-point*, en ziet men de overige huizen, als om hetzelve een halfrond formerende.

Het oude Gouvernements-huis is nader aan zee gelegen. Voor hetzelve staat een luisterlijk monument geplaatst, ter nagedachtenis van wijlen den Heer Parr, Resident dezer plaats, welke vóór achtien jaren, alhier door de inlanders moorddadig is afgemaakt. De onderste kamers van het oude Gouvernements- of Residentie-huis, worden voor militaire bureaux, en de bovenste vertrekken meestal voor logeerkamers voor vreemdelingen gebruikt; uit dezelve heeft men een zeer verrukkelijk gezigt op zee, en op een groot gedeelte der stad.

 Gou-

Gouvernements bureaux, raadzaal en schatkamer zijn in een zeer goed gebouw vereenigd, welks front naar het Gouvernements-huis gekeerd is.

Onder de openbare gebouwen moet ik niet vergeten te melden, een zeer net, klein kerkje, alwaar de dienst der Episcopalen alle zon- en heilige-feestdagen, des voormiddags te 11 ure, gehouden wordt door eenen doopsgezinden leeraar of zendéling. Deze christelijke verdraagzaamheid strekt beider christelijke gezindheden tot eer en lof; om 4 ure des namiddags wordt door denzelfden leeraar in het Maleisch gepredikt. De kerk heeft een goed orgel, en eenige jonge meisjes en jongelingen vormen een koor, hetwelk den toon geeft der gemeente in het zingen van psalmen en Godsdienstige gezangen. Tot in dit kerkje heeft de Indische Engelschman zijne geliefkoosde *ponka* (hoofd-waaijer) ingevoerd.

De Chinesche kamp is in het noord-westelijke gedeelte van het etablissement, dezelve heeft wel verre van fraaije, bijna niets dan bouwvallige huizen, die weinig welvaart aanduiden, zoo als ook werkelijk het geval is. De meeste Chinezen zijn arm, zij bezitten of die industrie (nijverheid) der onzen op *Java* niet, of dat ruim en open veld, en die goede gelegenheid, om dezelve in praktijk te brengen. Zij zijn tusschen de 6 à 700 in getal, zij worden

den afgeschilderd als vagabonden en slecht volk, en de menigvuldige kriminele zaken, waarin zij veelal betrokken zijn, schijnen het waarschijnlijk te maken dat zij niet belasterd worden. De beste hunner houden zich met den landbouw op en voorzien de markt van groenten.

De wegen in *Malborough* zijn breed en fraai, en worden door een aantal tot den ketting veroordeelde misdadigers, in de beste orde gehouden. Deze boosdoeners zijn even als op *Java*, afzonderlijk aan eene keten. Na 7 ure 's morgens, ziet men geene Europeanen meer te voet langs straat.

Buggy's en palanking rijtuigen met een paard, zijn in het algemeen gebruik, en behalve eene barouche van den Luitenant Gouverneur, heb ik geen ander soort van rijtuig gezien. Palanking's, gelijk men die om de west van *Indië* ziet, worden hier niet gebezigd.

Het etablissement *Benkoelen* was voor den jare 1714, zes mijlen meer noordelijk gelegen; de ongezondheid der plaats heeft het naar hier doen verhuizen, maar men is het in het algemeen eens, dat nog acht mijlen meer zuidwaarts, eene betere en meer oordeelkundige keuze zoude geweest zijn, dewijl *Poeloe-bay* eene veilige ankerplaats aanbiedt, en door de gelijkheid van den grond voor de vestiging van Europeanen, geschikter zoude geweest zijn. In en bij het tegenwoordige etablissement, zijn vele ravijnen,

 hoog-

hoogten en laagten, waarin het water zich vergadert, zonder te kunnen afloopen, hetwelk kwade en voor de gezondheid nadeelige dampen veroorzaakt.

Van het fort kan ik U geene naauwkeurige beschrijving geven, dewijl ik hetzelve slechts van de zijde van het front aan zee gezien heb, alwaar een bastion met negen embrasures zich opdoet. Men zegt dat het zeer zwak is en weinig geschikt tot het beletten van eene landing, daar geen vijand de dwaasheid zal begaan, dezelve in de nabijheid van het fort te ondernemen, maar liever bij *Poeloe* beproeven onder de bedekking van zijne schepen, die aldaar tot digt onder den wal kunnen loopen.

Eene groote hoeveelheid van goede en breede wegen verfraait de nabuurschap en omstreek van het etablissement; 's morgens tusschen half zes en zeven ure, en des namiddags, tusschen vijf en half zeven, is men zeker, drie kwart der Europische bevolking, mannen, vrouwen en kinderen, in palanking wagens, buggy's, of te paard, te zullen aantreffen. Een zeer aangename weg, twaalf mijlen lang, loopt van fort *Malborough* naar *Pamattam Balam*, eene Gouvernements koffij-, nooten- en nagelen plantagie. De Luitenant Gouverneur Raffles heeft hier een zeer goed buiten-huis, waar hij zich doorgaans ophoudt. Alles wat hier groeit is in den volmaaksten staat, men spaart hier-

toe

toe noch moeite, noch kosten. De koffij tiert aller weelderigst. Maar hoe vele zorgen draagt men ook niet voor dezelve! Ik heb verscheidene jonge boompjes gezien, die met atappen schermen tegen zon en wind beschut werden.

Het landschap bij *Pamattam Balam* is bergachtig en heeft wel eenige overeenkomst met sommige streken van *Java*, maar mist dat verrukkelijke, dat wij door onze schoone sawavelden en lommerijke kampongs hebben. Loopend water en bevolking, die twee voorname hoofd-middelen om een land tot welvaart te brengen, zijn hier schaars; van *Malborough*, tot *Pamattam Balam* heb ik slechts een zeer onbeduidend klein riviertje ondekt, en behalve de plantagien van Europeanen, drie geringe kampongs gezien. De huizen in deze kampongs zijn eenigzins hoog uit den grond, gelijk die onzer Bataviasche en Preanger-bovenlanden, gebouwd.

De inlandsche bevolking wordt gehouden voor een zeer lui en onverschillig ras van menschen; men schrijft deze hunne geaardheid toe, aan bijzondere redenen, maar voornamelijk aan de bestaan hebbende geforceerde (gedwongene) leverantien van peper, welkers afschaffing hen tot nog toe, tot geene betere menschen schijnt gemaakt te hebben, en ook zoo spoedig niet maken zal.

Het gebrek aan menschen, en vooral aan in-

 dus-

dustrieuse, werkzame menschen, tracht het Gouvernement te vergoeden, door den invoer van bannelingen uit de west van *Indië*. *Sumatra* is voor deze lieden, het geen *Nieuw-Holland* voor den boosdoenden Brit is. Hetzelfde plan van administratie als dat van *Port-Jackson* wordt, zoo als het mij voorkomt, hier opgevolgd.

De Heer Luitenant Gouverneur heeft de bannelingen in *drie* klassen verdeeld.

Tot de *eerste* behooren de zoodanige, die onophoudelijk, en gedurende eenen zeer langen tijd bewijzen van beterschap gegeven hebben. Zij hebben behalve kleeding, voeding en tabak, *een'* Spaansche mat 's maands, genieten alle regten, even als de vrije inlanders, staan voor de inlandsche regtbanken te regt, en kunnen getuigenis der waarheid voor dezelve afleggen. Niet zelden worden zij geheel van den arbeid ontslagen, krijgen verlof om zich te vestigen, en voor eigen rekening te werken, met vrijheid om zich aan den landbouw toe te wijden, waartoe hen als dan *gratis* eenig land wordt afgestaan.

Tot de *tweede* klasse behooren de zoogenaamde twijfelachtige, dat is dezulke, die slechts gedurende eenen korten tijd, blijken van goed gedrag en de hoop op beterschap gegeven hebben; zij genieten behalve kleeding, voeding en tabak, *een' halve* Spaansche mat 's maands.

On-

Onder de *derde* worden gebragt, de pas aankomende van de west van *Indië*, en dezulke, welke uit hoofde van slecht gedrag uit eene hoogere klasse zijn gedegradeerd. Dezen wordt, buiten tabak, voeding en kleeding, *niets* te goed gedaan.

De geheel onverbeterlijke worden onder geene klasse gebragt, in ketenen geklonken, tot zwaren en harden arbeid, als het maken van wegen of ander werk te *Malborough*, of op het *Rat Eiland*, veroordeeld. Ook zelfs onder die bannelingen, vooral onder die van de *eerste* en *tweede* klasse, is eene zekere soort van welvaart, zigtbaar het gelukkig gevolg van orde en spaarzaamheid.

Verscheidene bannelingen garen kleine sommen op, welke zij niet zelden, tot den ongehoorden woeker van 25 pCt. in de maand, onder den inlander uitzetten. Volgens informatien die ik alhier van eenen Radeen bekomen heb, is de gewone intrest tusschen de eenigzins meer vermogende inlanders, 5 pCt. in de maand.

De meeste bannelingen hebben *een*, *twee* à *drie* koebeesten, en enkelde brengen het soms tot twaalf, waarvan zij de melk en boter aan de Europische ingezetenen slijten.

Tot aanmoediging van nuttigen arbeid, en vooral van landbouw, staat het Gouvernement aan de planters, een gering getal bannelingen

gra-

gratis af, onder voorwaarde, dat de planters op hunne plantagien woonachtig zijn, en er een wakend oog en goed toezigt over dezelve gehouden wordt.

Ik zoude u nog lang met dit slecht volkje kunnen bezig houden, indien ik in het breede al de wijze, doelmatige en philantropische bepalingen, die daaromtrent gemaakt zijn, wilde ontwikkelen. Maar ik zal over dit alles niet verder uitwijden.

Na den banneling, welke den planter zoo nuttig is, komt eene tweede, en hem niet minder dienstige klasse van menschen in aanmerking. Ik bedoel den *Manghiri*, dat is de schuldenaar, wiens arbeid voor schulden verbonden is; wij zouden op *Java* zeggen den *pandeling*.

Gelijk in alle landen van *Indië*, zoo had ook hier de schuldeischer, bij wanbetaling van den schuldenaar, regt op zijn ligchaam of op zijnen arbeid. De toestand van den schuldenaar was hier door soms niet veel beter dan die van den slaaf, want zoo lang als hij zijne schuld nog niet voldaan had, moest zijn arbeid voortduren, zonder in voldoening of vermindering van zijne schuld te strekken. Deze arbeid werd als het ware beschouwd, als de intrest van het kapitaal, en de *manghiri* of *pandeling* werd dikwerf door den eenen bezitter, aan eenen anderen overgedaan of verkocht. Doch deze onbillijke en onmenschelijke

ge-

gebruiken zijn door wijze regulatien (instellingen) onder het bestuur van Sir Stamfort Raffles vervangen.

Volgens deze nieuwe inrigtingen, mag elk vrij man zijnen arbeid, aan wien hij verkiest, voor eene zekere som, en een bepaald aantal jaren, doch nimmer langer dan *tien*, verkoopen of verbinden, en zijnen arbeid wel op meer, maar niet op minder dan 10 ropijen per jaar stellen.

De schuldenaar mag niet dan met zijne volle toestemming, uit de handen van den eenen, aan den anderen worden overgedaan, en hij moet van zijnen heer of schuldeischer, voeding en kleeding genieten. Al de overeenkomsten tusschen den *manghiri* en zijnen schuldeischer zijn krachteloos en niet verbindende, als zij niet voor eenen magistraats persoon geregistreerd zijn.

Een niet gering getal van *manghiris*, zijn geene zich voor schuld verbonden hebbende inlanders, maar slaven van *Balie*, welke gedurende de afwezendheid van den Luitenant Gouverneur van hier, ter sluiks zijn ingevoerd. Deze menschen zijn voor 45 à 50 Spaansche matten verkocht, en door de koopers als *manghiris* geregistreerd geworden. Deze handeling is geheel strijdig met de wetten tegen den invoer van slaven, want deze aldus aangebragte slaven, kunnen in geen ander daglicht, dan dat der

sla-

slavernij beschouwd worden, daar zij met geweld uit hun land vervoerd, en niet zij, maar hunne onmenschelijke vervoerders, den prijs van hunnen aanstaanden arbeid naar zich hebben getrokken.

Wanneer nog deze Baliers, uit eigen vrijwillige keuze, zich vóor een bepaald aantal jaren, aan Europeanen kwamen verhuren, verdiende zulks allezins aanmoediging, dan daar zij op dezelfde wijze, als in den bloei van den schandelijken slaven-handel, uit hun huisgezin en vaderland, geweldadig worden ontvoerd, behoorden de vervoerders, even als slaven-handelaren, hetgeen zij in der daad ook zijn, beschouwd en behandeld te worden.

Ik ken een' der voornaamste planters, welke in het voorleden jaar dertig van dat soort van *manghiris* heeft doen registreren.

Arme hulpelooze en verlatene kinderen mogen ook, mits behoorlijk geregistreerd, als *manghiris* worden opgenomen. De aldus in zijnen kinderlijken leeftijd opgenome behoeftige, is met zijn veertiende jaar tot zoo vele dienstjaren verbonden, als hij onderhoud genoten heeft.

Behalve de *manghiris*, is er ook nog een gering getal vrije, dagelijks of maandelijks loon trekkende Inlanders bij de planters in dienst, op dewelke men echter niet veel rekening kan maken, dewijl zij dikwerf, als het werk het

druk-

drukste wordt, weggaan, hunnen heer in den steek laten, en bovendien zeer lui van aard zijn.

De genen, die geen *manghiris* zijn, verhuren zich voor *drie* Spaansche matten per maand, benevens *acht* bamboezen rijst. Ieder bamboes houdt in *acht* pond, en de *veertig* pond kosten, in goedkoope tijden, *een* Spaansche mat.

De zoogenaamde Kaffers, of Madagaskars en Mosambikers, de afstammelingen van de Mosambieksche slaven, welke voor ruin 60 jaren, voor rekening der Engelsche Compagnie, alhier zijn aangevoerd, en in 1818 door den Luitenant Gouverneur Raffles, zijn vrij gegeven, verhuren zich bij de planters op gelijke voorwaarden; huune vrouwen zich verhurende, genieten *twee* Spaansche matten en *vijf* bamboezen rijst per maand.

De Chinees, of soms ook werkzaam in de plantagien van den individu, verhuurt zich zelden, maar treft veelal, voor eene bepaalde som, eene overeenkomst met den planter, tot het volbrengen van het eene of andere werk: bij voorbeeld, tot het planten of schoon houvan een zeker getal boomen, of het ontginnen van een stuk grond. Niet zelden bouwt hij voor eigen rekening.

Na eene zoo lange uitweiding over de arbeiders, dien ik ook wel iets over den arbeid, dat is de kultuur te zeggen.

Al-

Alle mogelijke aanmoedigingen zijn door het Britsch-Indisch bestuur, aan de kultuur van dit etablissement gegeven. Aan ondernemende individus is voor een zeer gering bedragen land, en zoo als vroeger gezien is, een aantal arbeiders *gratis* afgestaan. De produkten der planters zijn van alle uitgaande regten vrijgesteld, en worden in alle havens van *Britsch Indië*, zonder betaling van inkomende regten toegelaten.

De meeste produkten van *Benkoelen*, zijn, in het voorleden jaar, door den Luitenant Gouverneur, voor rekening der Compagnie gekocht; voor de nooten-muskaat zoo veel als 240, en voor de nagelen zoo veel als 300 ropijen per pikel betalende; een prijs zoo onmatig hoog, dat dezelve nergens elders te bedingen zoude geweest zijn. Een gelijk voordeel echter zal den planters, dit jaar voorzeker niet te beurt vallen, want deze ongehoorde dure inkoop heeft eene schade van meer dan 50 pCt. gegeven, en heeft in geenen deele, zoo als nu door den Heer Raffles zelven gezegd is, de goedkeuring der Compagnie weggedragen.

De produkten worden gerekend dit jaar te zullen bedragen tusschen de *vijftig* à *zestig duizend* pond nooten, en *twaalf* à *vijftien duizend* pond foelie, benevens *vijftien* à *achtien duizend* pond nagelen, eene hoe-

veel-

veelheid grooter dan voor de jaarlijksche comsumtie van *Engeland* benoodigd is.

De kosten en moeite tot den aankweek van deze specerijen, zijn zoodanig groot, dat bij eenen goedkoopen prijs der produkten, de plantagien, zoo als het mij voorkomt, het zeer hard te verantwoorden hebben om staande te blijven.

In den jare 1798 zijn de eerste nooten en nagelen alhier overgebragt, en in 1803 zag men daarvan de eerste vruchten; doch 18 jaren na dezen invoer, welke bestaan had uit 850 nooten en 66 nagelen planten, was er van dezelve geene enkelde meer in het leven. In 1804 zijn er echter wederom nieuwe aangebragt, ten getale van 22,000 nooten en 7,000 nagelen planten.

De nooten-boomen worden op eenen afstand van 30 voet van elkander geplaatst; men zorgt dat de plantagie, ten zuiden en noorden, door hooge boomen, tegen den wind beschermd wordt. De grond tot den ontvang des booms bestemd, wordt vooraf losgemaakt; men graaft eene holte van 3 voet diep, welke met *een derde* koe mest, en *twee derden* gebrande aarde wordt opgevuld. De nooten-boom vordert alle jaren nieuwe mest, en moet, gedurende de eerste vijf jaren, bij droog weder, om den anderen dag, met water worden besproeid. Naarmate van den ouderdom des booms, vereischt hij eene andere verdeeling der mest, en

na vijf jaren moet de mest bestaan uit de helft koe-drek en de helft gebrande aarde. Met het tiende en twaalfde jaar bezigt men, *een derde* gebrande aarde en *twee derden* koe-mest. Alle planters zijn genoodzaakt een groot aantal vee te houden, ten einde altoos mest te hebben. Eenige vullen dezelve met Javasche katjang (*) koeken aan.

Men rekent hier dat de nooten-boom op het zesde of zevende jaar begint te dragen, en in het vijftiende in volle dragt is; gevende als dan jaarlijks *vier* pond nooten, en *een* of *een en een half* pond foelie. De pluk duurt het geheele jaar door, doch geeft de meeste vruchten in september, october, november en december.

In april en mei is de pluk het geringste. Na het bereiden en schoonmaken van den grond, heeft men alleen voor het onderhoud van 1000 boomen, 10 Chinezen of Bengalezen, dan wel 12 Maleijers, 50 koebeesten en 2 ploegen, noodig. Tot het plukken der nooten moet men weder andere handen gebruiken.

Volgens de berekening van den Heer Lewis, een der kundigste onder de planters, kost ieder nooten-boom 5 Spaansche matten, vóór dat hij draagt.

Het

(*) Eene aard-vrucht, waaruit men olie slaat; zoo dat de katjang koeken met onze vaderlandsche raap-koeken veel overeenkomst hebben.

Het kapitaal door de Europeanen, in de nooten en nagelen kultuur gestoken, werd in 1820 geschat, reeds te bedragen de som van 436,000 Spaansche matten en dat der Inlanders, 35,000 Spaansche matten. De gecalculeerde waarde der Europische plantagien, in 1821, was slechts 443,437 Spaansche matten, dat mij voorkomt eene zeer geringe vermeerdering te zijn, als men nagaat dat men reeds in 1805 begonnen is plantagien aan te leggen.

Deze niet noemenswaardige vermeerdering, doet mij niet veel goeds van de nooten en nagelen speculatie denken. Hetgeen mij in mijne meening sterkt is, dat de Heer N.... en een ander, in zeer korten tijd, de een 70,000 en de ander 20,000 ropijen, in deze kultuur verloren hebben, en dat eene plantagie, bij sterfgeval van den planter, of bij andere gelegenheid, verkocht wordende, zelden zoo veel haalt of opbrengt, als de kosten van dezelve geweest zijn.

De nagel-boomen worden mede op eenen afstand van 30 voet van elkander geplant, en vereischen de helft minder mest, dan de nooten-boomen. Zij beginnen bij het vijfde en zesde jaar te dragen, en zijn met het twaalfde in volle kracht, zelden ouder wordende dan twintig jaren, terwijl de nooten-boom zeventig à tachtig jaren bereikt. De nagel-boom draagt slechts tweemalen in drie jaren, en soms maar eenmaal in de

twee jaren. Iedere pluk levert *zeven à acht* pond.

Dit kleine tafereel van de kultuur der nooten en nagelen te *Benkoelen*, zal U, die zoo wel met onze kultuur in de *Moluksche Eilanden* bekend zijt, zoo ik hoop, niet geheel onwelkom zijn, en U in staat stellen eenige vergelijkingen te maken, die ik vaststel, niet anders dan in ons voordeel te kunnen zijn.

De koffij kultuur begint te *Benkoelen* ook meer en meer navolgers te vinden, en hetgeen ik van verschillende plantagien gezien heb, doet mij gelooven dat dezelve hier wel zal slagen. In stede van den *dadap*, die hier slecht groeit en opkomt, plant men tot schaduw, de *pisang*, *palma christi* en *toerie*. De koffij-planter berekent de opbrengst van elken boom op *twee* katjes per jaar; doch hetgeen ik van de koffij op *Java* gezien heb, doet mij gelooven, dat hij zijne rekening buiten den waard maakt, en dat hij zich voor meer dan de helft in zijne verwachting zal bedrogen vinden.

In suiker schijnt weinig speculatie, en er is hier slechts een suikermolen. Deze nogtans is naar het beste plan ingerigt, namelijk naar het West-Indische.

De Heer Winter, een oud inwoner en suiker-planter van *Jamaika*, is daarvan de eigenaar. De molen heeft ijzeren cijlinders, die niet perpendiculair, maar horizontaal liggen. Het

Het suiker-riet groeit niet zoo hoog als ik het op *Java* gevonden heb, doch het is dikker en heeft meer sappen; het staat zestien, soms achtien maanden te veld, vóór dat het gesneden wordt.

De suiker door den Heer Winter bereid, overtreft in kleur en hoedanigheid, de beste suiker van *Java*. Iedere pikel komt hem op 2¼ à 3 Spaansche matten te staan. Hij maakt jaarlijks tusschen de *drie* à *vier duizend* pikels.

In de nabuurschap van de suiker plantagie, heb ik de meeste en beste sawa-velden gezien, bij de dusun (dorp) *Bentiring*, vijf mijlen ten oosten van fort *Malborough*. De grond is aldaar alluviaal en wordt niet zelden door de rivier, *Benkoelen* genaamd, overstroomd.

De sawa-velden worden niet gelijk op *Java* met den ploeg bearbeid, en in staat van kultuur gebragt, maar men vergenoegt zich met er eenige reizen een span buffels door te jagen. De meeste padie, wordt op hooge en drooge gronden, gago-velden, hier *Ladangs* genaamd, geplant; en de industrie der Inlanders is hier nog zoo verachterd, dat zij slechts voor eigen gebruik cultiveren, en niet ter markt leveren. Van daar dan ook dat dit in *Indië* zoo noodzakelijk voedsel van buiten wordt ingevoerd. De meeste rijst komt van de west van *Indië*, als zijnde hier meer geacht dan de Javasche, aan welke echter de Bengalezen, die op *Java* ge-

weest zijn, de voorkeur geven. De invoer van rijst wordt op meer dan *twee duizend* ton gerekend.

De prijs der rijst is thans 4½ Spaansche mat de twee mauud, dat is de 160 pond; in goedkoope tijden betaalt men niet meer dan 3¼. Eene koijang rijst houdt in 45 pikels, een ton 13½ pikel.

In de maanden september en october, verlaten vele inlanders, met geheel hun huisgezin, hunne dusuns, of dorpen, begeven zich naar bosch-rijke en hooge landen, die zij van hout zuiveren, en voor het zaaijen der padie bereiden. En zoo gering is de waarde van den grond, dat zij daarvoor veelal niets aan hunne Hoofden betalen, of wel een zeer gering gedeelte van den oogst. Na den oogst, in de maand maart, keert de dorpeling weder huiswaarts. De velden worden zelden langer dan twee achtereenvolgende jaren, gebruikt, worden na verloop van dien, weder nieuwe gronden gezocht, ontgonnen en bereid.

De geringe waarde van den grond, wordt veroorzaakt door de geringe bevolking, en deze laatste wordt aan verschillende oorzaken toegeschreven, als: aan het bestaan hebbende monopolie en de daarvan afvloeijende resultaten, aan de dikwerf heerschende kinder-pokken, nu door den invoer der vaccine grootelijks verminderd, en aan de zeldzaamheid der huwelijken.

De

De huwelijken moeten natuurlijk zeldzaam zijn in een land, waar weinig geld is, en waar de bruid uit handen van den vader, of der familie moet gekocht worden, voor eene som van 80 Spaansche matten. Deze hooge prijs-bepaling, waaraan thans maar zeer weinigen kunnen voldoen, doet mij gissen, dat dit land, voormaals, veel rijker heeft moeten zijn.

Het bestaan van deze, voor de Maatschappij zoo schadelijke gewoonte, heeft ten gevolge, dat verscheidene tot het huwelijk genegene mannen, in andere afgelegene landen, waar de vrouwen niet zoo duur, en ligter te verkrijgen zijn, zich eene echtgenoot zoeken, en veelal zich daar vestigen.

Niet zelden, ja meestal wordt de bruid niet ten vollen op eenmaal aan haren vader betaald, maar gedeeltelijk op crediet en schuld genomen; van waar het dan ook niet vreemd is, dat men den kleinzoon vaak ziet werken, om het rantsoen, of den koopschat, *jujur* genaamd, van zijne overledene grootmoeder te betalen.

Bij vele jonge dochters, zegt men, bestaat ook een afkeer voor het huwelijk, om dat zij, getrouwd zijnde, met den zwaardsten arbeid, van huishouding en landbouw belast worden.

Ik heb hier eene kleine uitwijding over het huwelijk gemaakt, om dat ik eenige bijzonderheden wilde opgeven, waardoor de huwelijken

te *Benkoelen* zoo zeldzaam zijn; ik wil nu voortgaan met Uw kortelijk mijne opmerkingen op de overige takken van kultuur op te geven.

De kultuur der peper is op verre na niet hetgeen zij in vroegere jaren geweest is. De geforceerde leverantie is door den Luitenant Gouverneur Raffles afgeschaft.

Onder het bestaan van deze geforceerde leverantie aan de Compagnie, bragt *Benkoelen*, gerekend van *Moco-Moco*, ten noorden, tot *Croe*, ten zuiden van het fort *Malborough*, aan dezelve, jaarlijks op, over de *twee honderd* ton, welke aan de Inlanders betaald werden met 3 Spaansche matten per pikel. Thans contracteert de Compagnie voor 7 à 8 Spaansche matten de pikel, en zij kan jaarlijks hier niet meer dan *veertig* ton ontvangen.

De noordelijke distrikten van *Natal*, leveren bij contract *twee honderd* ton peper aan de Compagnie per jaar, en *dertig* pikels kamfer, welke laatste wordt ingekocht voor 1500 à 1800 Spaansche matten per pikel.

In de distrikten van *Benkoelen* is de kamfer zeer zeldzaam, en op gansch *Sumatra*, zegt men mij, is geen jatie-hout te vinden. Men gebruikt in plaats van hetzelve eene soort van hout, *kajoe-marabao* genaamd, welks deugdelijkheid het jatie-hout zeer nabij komt, doch wat zwaarder van gewigt is.

De

De tamarinde-boom is, ofschoon alhier zeer weelderig opgroeijende, schaars; door die schaarsheid is de vrucht hier duur, en wordt zij meestal van buiten aangebragt.

Het *kajoe-bessie* of ijzer-hout, dat ik op *Borneo* in grooten overvloed gezien heb, doch hetgeen op *Java* niet grooit, is hier zeer algemeen.

Indigo en katoen, worden zeer weinig door den inlander gekweekt, hetgeen zeer te verwonderen is, daar beide hier zeer goed slagen, en voor de kleeding noodzakelijk zijn.

Uit het reeds hierboven gemelde, omtrent de weinige kultuur en de geringe bevolking zult gij hebben kunnen opmaken, dat de handel van deze plaats zeer gering en luttel is, en dat hetgeen er omgezet wordt, zeer ten nadeele van de balans van *Benkoelen* is.

De eerste levensbehoeften, rijst en zout, worden meestal van buiten aangevoerd, als ook lijnwaten van *Boegies*, *Java*, *Bengalen* en *Europa*, benevens tabak en klapper-olie, ofschoon het hier aan klapper-boomen niet ontbreekt.

De artikelen van uitvoer zijn zeer gering. De specerijen, die grootendeels in *Engeland* zelf geconsumeerd worden, zijn in zulk eene hoeveelheid niet, dat er vreemde markten van kunnen voorzien worden, en zullen, voor zoo verre ik kan berekenen, nooit met de *Moluk-*

sche in comparatie kunnen komen. De uitvoer van peper is zeer gering, de koffij nog in geen voorraad, zoo dat *drie à vier duizend* pikels suiker, het eenige van eenig belang is dat uitgevoerd wordt. Voeg dan hierbij, dat *Benkoelen*, uit hoofde van deszelfs ligging, in het geheel geene geschiktheid heeft, om ooit eene stapelplaats te worden, en daarbij eene zeer onveilige reede heeft, en gij zult, hieraan twijfel ik niet, van deszelfs weinige beteekenis volkomen overtuigd zijn.

Gedurende den tijd, dat de Engelschen in het bezit van *Java* zijn geweest, hebben zij de gelegenheid gehad, die nogtans verzuimd is geworden, om deze plaats van veel voordeel te wezen, door het verzenden van bannelingen van *Java* naar herwaarts, in plaats van naar andere oorden, die weder in onze handen zijn gekomen.

Het dierenrijk op *Benkoelen*, is mij voorgekomen nog al belangrijke bijzonderheden op te leveren. Verscheidene soorten van dieren, viervoetige en vogelen, die op *Java* onbekend zijn, treft men op *Sumatra* aan. Onder anderen den *olifant* en *tappier*. De Inlanders verstaan de kunst niet om den olifant op te vangen, noch tam en dienstbaar te maken.

De *tappier* is jong zijnde anders van kleur dan oud zijnde. Dien ik bij Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal Baron van der Capel-

pellen gezien heb te *Buitenzorg*, was van voren zwart of donker kleurig, en van achteren grijs- of vaal; en die, welken ik hier gevonden heb, die nog zeer jong en ook zoo tam was, dat hij geheel vrij en los door het huis liep, was over het geheele ligchaam zwart, met witte vlekken.

De paauw, die in zulk eene groote hoeveelheid op *Java* gevonden wordt, is op *Sumatra* geheel onbekend.

Na deze korte schets over het planten en dierenrijk, wil ik U ook nog eenige opmerkingen van eenen anderen aard mededeelen.

Al hetgeen, dat tot zedelijke verbetering van een volk kan gedaan worden, is zonder twijfel door het tegenwoordig bestuur van *Benkoelen*, daarin loffelijk ondersteund door verdienstelijke zendelingen, en de medewerking van Europische ingezetenen, beproefd geworden. In alle plaatsen en distrikten, waar de Engelschen maar den minsten invloed, en eenig gezag hebben, zijn inlandsche scholen opgerigt, waar de jeugd, in het lezen, schrijven, rekenen, en de meest noodzakelijke wetenschappen onderwezen wordt. De school van de hoofdplaats *Malborough*, aan welkers hoofd ik den zendeling Ward heb gevonden, die superintendent van het school-wezen is, bestaat reeds uit meer dan *honderd-en-zestig* leerlingen.

De orde, regulariteit en zindelijkheid, welke ik

ik aldaar heb opgemerkt, overtreffen alles wat ik van dien aard ooit gezien heb, en doen den instellers en onderhouders de grootste eer aan. De leerwijze, is de Lancastersche; de Maleische scholieren zijn in *tien*, de Bengaalsche in *drie* klassen verdeeld.

De aard der Inlanders wordt opgegeven als zeer verschillend, met dien der Javanen. De eerstgenoemde schijnen luijer, en tevens moeijelijker om te regeren, bezittende zij eenen geest van onafhankelijkheid en wederspannigheid, dien wij in onzen Javaan niet vinden. Het is welligt hieraan toeteschrijven dat de Gouverneur Raffles veel moeite heeft, om lieden te vinden, die genegen zijn, om tot Distrikts-Hoofden aangesteld te worden. Hunne inkomsten moeten met een volk van zoo weinig industrie en zoo weinig gezindheid om zich te laten knevelen, ook zeer gering en onbeduidend wezen. Dezelve werden voorheen gevonden, uit eene belasting op de peper en een tiende der buffels. Dit is echter thans afgeschaft, en de Hoofden genieten alleenlijk een gedeelte der boeten; hetgeen mij voorkomt eene verkeerde instelling te zijn, dewijl zij leden zijn van dienzelfden raad, die de boeten daarstelt en oplegt.

Benkoelen heeft slechts drie zoodanige Inlandsche Hoofden. Iedere kampong zijnen chef, welke de dorpelingen uit *orang toewa's* (ouden) kie-

kiezen. Kleine zaken worden door deze Dorps-Hoofden afgedaan; doch er is van deze vonnissen een hooger beroep, naar den Pangerangs-raad, (Pangerangs Court,) in denwelken de Luitenant Gouverneur voorzit, en eenige Europeanen als Magistraats personen zitting hebben.

De priesters hebben geen vast bepaald inkomen, zij bestaan en leven van de giften, die plaats vinden bij gelegenheid van besnijdenis, huwelijk en sterfgevallen. Niet zelden staat de vroome Inlander ook een tiende van zijne padie af, eene geit, een schaap, een' karbouw en van de 10 Spaansche matten welke hij verdient, één dubbeltje.

De gansche bevolking van *Benkoelen*, gerekend van *Indrapoor* Noord, tot *Croë* Zuid, wordt geschat op tachtig duizend zielen. Die van *Malborough* en omstreken op twaalf duizend, waaronder begrepen zijn Europeanen, Militairen, Javanen, Bengalezen, Chinezen, Maleijers en Madurezen. Onder deze laatste is een afstammeling, van eenen Prins van *Madura*, die voor ruim vijftig jaren van daar was gebannen of gevlugt.

De rivieren van *Benkoelen* zijn vier in getal, *de Sellabar*, *de Benkoelen*, *de Songij-Etan* en de *Songij-lama*. De twee eerstgenoemde, ofschoon aan de mondingen opgestopt,

zijn

zijn verder en dieper landwaarts in, voor kleine booten bevaarbaar.

Dat het te *Benkoelen* zeer duur leven is, zult gij uit de weinige ressources der plaats, wel hebben opgemaakt. Rijst, zout, olie, boter, koeijen, schapen, karbouwen, varkens, eenden, ganzen, kippen en huisbedienden, dit alles is een kapitaal duurder dan op *Java*. Paarden welke wij daar met dertig Spaansche matten betalen, worden te *Benkoelen* voor honderd Spaansche matten verkocht. De Inlander dezer omstreken kent dezelve ook niet, en die hier in gebruik zijn, worden van den noord, van *Natal* en andere oorden aangevoerd. De paarden van *Java*, die in grootte en maaksel veel overeenkomst hebben met de Sumatrasche, zijn minder sterk, en minder geschikt voor dit klimaat, zoo als het mij voorkomt; dewijl de Heer Raffles, twee en dertig paarden van *Java* aangebragt, in een jaar verloren heeft.

Het klimaat van *Benkoelen* wordt voor zeer ongezond gehouden. De aangename dampkring en de gematigde warmte, die zelden hooger stijgt dan 82° van Fahrenheit, en soms zoo laag is als 76°, zouden, zoowel als het gezond uitzigt der Europeanen en Inlanders, voor de gezondheid der plaats pleiten, indien niet de vele onverwachte sterfgevallen het tegendeel aanduidden. Sir Stamford Raffles, heeft

in vijf jaren tijd, acht leden van zijne familie, waaronder vier zijner kinderen, en twaalf Europesche huisgenooten verloren, en van al de ambtenaren die hij hier voor vijf jaren vond, is nog maar een eenige in aanwezen. De invloed van den zuiden wind, op *Java* ons zoo welkom, en voor zoo gezond gehouden, wordt alhier, even zoo als de geringste blootstelling aan de zon, voor zeer schadelijk gehouden.

De inkomsten van *Benkoelen* zijn zeer gering en de uitgaven daarentegen zeer aanzienelijk.

Land-renten, in- en uitgaande regten, en 's heeren of 's lands geregtigheden, bestaan hier niet, en men heeft slechts twee middelen verpacht, den uitsluitenden verkoop van opium, en van arak en rum. De gansche comsumptie in opium, is jaarlijks niet meer dan zes of zeven kisten. Onder het bestuur van de Hollandsche Oost-Indische Compagnie, haalde de smokkelhandel honderd kisten opium van hier af.

De algemeene uitgaven overtreffen de algemeene inkomsten, met eene som niet ver beneden de negentig duizend ponden sterling.

Het Gouvernement of Bestuur van *Benkoelen*, is in zekere opzigten, het tegendeel van het geen het Engelsche bewind op *Java* was, gedurende de Britsche possessie. Op *Java*

toch

toch was een zeer gering getal ambtenaren, voor eene groote administratie voldoende, en hier waar ik het vaststel, dat de dienst minder geëmploijeerden vereischt, dan in de kleinste residentie van *Java*, heb ik ten minste dertig Gouvernements bezoldigden geteld.

Tegenwoordig is het hoogste plaatselijke gezag in handen van eenen Luitenant Gouverneur, doch te voren was hetzelve onder eenen resident, en voor eenige jaren vroeger nog, was het gevestigd in eenen Luitenant Gouverneur en Rade; bestaande dezen Raad, uit drie Raadslieden behalve den Gouverneur.

Hetgeen plaats gevonden heeft bij de ontbinding van den laatsten Luitenant Gouverneur met zijnen Raad, onder het Gouverneur Generaalschap van Lord of Marquis Wellesleij, is te bijzonder om hier niet vermeld te worden.

Zonder de minste voorafgaande kennisgave en geheel onverwacht. stapte een Kommissaris (Commissioner) van het Hooge Gouvernement van *Bengalen*, alhier op een zekeren dag aan wal. De Luitenant Gouverneur daarvan kennis bekomen hebbende, vergaderde onverwijld zijnen Raad, en zond zijnen Secretaris aan den Kommissaris, om hem te verwelkomen, met uitnoodiging om zich in den Raad te begeven, ten einde aldaar den aard zijner kommissie open te leggen. De heer Kommissaris weigerde alle communicatie maar be-

begaf zich naar het fort, alwaar hij het in de wapenen geroepen garnizoen, zijne hooge kommissie voorlas, en de regering die nog vergaderd en wachtende was, voor ontbonden verklaarde, zonder eenige reden aan te halen die deze ontbinding noodzakelijk maakte, of zonder eenige klagten, tegen de administratie aan te voeren.

De aldus zoo onverwacht ontslagene, en in hunne eer aangetaste ambtenaren, beklaagden zich hierop ten hoogste, zoo bij het bewind in Indië, als bij dat van *Engeland*, doch werden een geheel jaar onverhoord gelaten; terwijl men ondertusschen door publikatien de Inlandsche bevolking uitnoodigde, om klagten of bezwaren, tegen het ontbonden bestuur hebbende, daarmede op te komen. Na verloop van een jaar, en na dat men geene klagten of beschuldigingen, tegen de beleedigden had weten in te brengen, nam deze geheele zaak een einde, met eene gratificatie of schadeloosstelling van tien duizend ponden sterling, aan elk der heeren ontslagene Raadslieden.

De veranderingen of orders van het bestuur van *Bengalen*, die toen werden ingevoerd, schijnen den Inlander zeer weinig gevallig te zijn geweest, en zijne verbittering te hebben gaande gemaakt, waarvan een onschuldige resident, de Heer Parr, het ongelukkig slagtoffer is geworden. Deze Heer Parr woonde

drie mijlen van het fort, aan zee-strand, op eene plaats, *Mont-Felix* genaamd, alwaar hij des nachts overvallen, en wreedelijk van het leven beroofd werd. Verscheidene Inlanders verloren ook daarbij het hunne. De echtgenoot van den Heer Parr, en zijn Secretaris Murraij, werden bij deze gelegenheid ligtelijk gewond. Het eenigste doel der boosdoenders was, het hoofd van den resident, want zoodra als dat was gevallen, verwijderde zich de bende, zonder het geringste met zich te nemen. Een verschrikkelijk bloedtooneel, eene onmenschelijke wraakneming, eener christelijke en verlichte natie aller onwaardigst, volgde hier op van de zijde der Engelschen. Verscheidene dorpen werden door hen in brand gestoken en verwoest, en de schuldigen en onschuldigen afgemaakt.

De hoofden van verscheidene inlandsche grooten, welkers schuld ten hoogste waarschijnlijk, maar nog niet bewezen was, werden op hoogen prijs gesteld, en werden de slagt-offers van wraak en vuile winzucht.

De maatregelen zoo wreedelijk en woest genomen, hebben de inlandsche bevolking, die reeds zwak was, nog meer verdund en doen verhuizen, en hebben tevens het bestuur buiten de mogelijkheid gebragt om den draad dezer zamenzwering te ontwinden. Het ontbreekt niet aan menschen die beweren, dat zelfs som-

migc

nige Europeanen daar in de hand hebben gehad, en dat een zeker nog levend Boegineesch hoofd, een voorname rol in dezelve gespeeld heeft.

Mont-Felix, ongelukkiger nagedachtenis, is langen tijd verlaten en onbewoond geweest, ofschoon altoos eene plaats van algemeen rendez-vous, alwaar de Malborougsche beau-monde zich 's avonds in Buggies of te paard laat vinden. De Heer W. Scott, heeft onlangs dit oord gekocht, en is thans bezig aldaar een huis te bouwen.

Het garnizoen van *Benkoelen* bestaat uit vier honderd man Sipaijers, en uit veertig Europische artilleristen, welke laatstgenoemde tot de reguliere Bengaalsche troepen behooren, en alle twee jaren worden afgelost.

De infanterie of de Sipaijers zijn geheel afgescheiden van de Bengaalsche armée, en worden *Locals* of *local-militia* genaamd, als zijnde aan de plaats verbonden.

De officieren van deze *militia* staan geheel op zich zelven, en maken geen gedeelte uit, van de Bengaalsche of Madrassche officieren. Hunne kommissie houdt op, zoodra zij uit hun garnizoen zijn, en er is voor hen geen hooger rang te hopen, dan dien van luitenant, dewijl kapiteins en majoors bij de *local-militia* onbekend zijn. Zij staan onder de bevelen van

eenen luitenant-kolonel uit de Bengalesche troepen.

Natuurlijke zoonen van officieren, half-kast-Engelschen, welke in de reguliere troepen der Bengaalsche armée niet zijn toegelaten, en jonge lieden zonder fortuin, protectie of vooruitzigten, zijn veelal blijde in dat korps geplaatst te worden.

De Sipaijers wonen in het fort, de officieren daar buiten. De artillerie ligt acht mijlen van hier.

Onder het garnizoen heerschen thans vele ziekten, vooral zweren van eenen zeer kwaadaardigen aard, die zoo wel inlanders als Europeanen aantasten, spoedig tot koud-vuur overslaan, en de lijders ten grave slepen.

Ik heb Uw geduld dan nu reeds zoo lang, op eene harde proef gesteld, dat het meer dan tijd wordt, dit mijn verhaal, af te breken. Ik zal daarom eenige ingewonnen belangrijke berigten, aangaande de *Battas*, de kanibalen van *Sumatra*, en de Padries, of Orang Puties, tot eenen naderen brief bewaren, en U slechts alleen nog omtrent de ligging van *Benkoelen*, en den aard der inlanders zeggen, het geen ik ter meer gelegener plaatse in den loop van mijn verhaal verzuimd heb, dat de hooge berg waar de rivier *Musi* ontspringt, een stroom die bij de rivier *Moera-blitit*, in de Palembangsche rivier valt, in het gezigt

van

van *Benkoelen*, slechts dertig Engelsche mijlen landwaarts in, van het fort *Malborough* gelegen is, en dat de weinige opgeruimdheid en vrolijkheid van den inlander, daaruit alleen is optemaken, dat de *gammelang*, de *serimpus*, *bedoio*, *waijang*, *rongin* en *tandak*, de geliefkoosde tijdkortingen, ja het leven van onzen Javaan, hier zoo te zeggen onbekend zijn.

En hier mede, waarde vriend, zal ik deze mijne letteren of berigten besluiten, met den wensch dat gij dezelve niet geheel onbelangrijk zult beschouwen, maar daarin, het een of ander Uwer aandacht waardig, mogt aantreffen.

In die vleijende hoop, enz.

(*was get.*) NAHUIJS.

VLUGTIGE AANMERKINGEN

TEN PAPIERE GESTELD

ONDER HET LEZEN DER

JAVAANSCHE GESCHIEDENIS

GENAAMD

SADJARA RADJA DJAWA,

WAARVAN EENE VERTALING GEVONDEN WORDT

IN HET

Eerste en Tweede Deel

DER

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

MEDEGEDEELD DOOR

Den Heer D. A. OVERBEEK,

CORRESPONDEREND LID VAN HETZELVE.

[illegible]

AANMERKINGEN

OP DE

JAVAANSCHE GESCHIEDENIS

GENAAMD

SADJARA RADJA DJAWA,

Deze geschiedenis, wat de vertaler en uitgever daarover ook mogen denken, en welken eerbied de inwoners van *Java* daarvoor ook mogen hebben, komt mij voor van weinig aanbelang te wezen, en louter verdichtsel te zijn, ten minste voor zoo verre het eerste tijdperk aangaat, zijnde dat verdichtsel, naar allen oogenschijn, gegrond op verwarde overleveringen van het Hindoesche Godenstelsel, en de daarin voorkomende karakters.

Dat de Hindoes weleer gevestigd zijn geweest op dit eiland, behoeft men nu niet te betoogen, nademaal vele overblijfsels daarvan tot den huidigen dag getuigen. Dat de dienst dier Hindoes betrekking had tot Sieva en zijne Sokties, gemodificeerd welligt op het mildere stelsel van Bhuddha, is zoo overvloedig kenbaar, dat eene uitbreiding daarover als geheel onnoodzakelijk beschouwd moet worden.

De geschiedenis begint, even als die van *Manang Karbau* op *Sumatra*, met Adam, den

twee-slachtigen grooten vader van de eerste wereld. Adam is een naam aan Brahma eigen, die, zich zelven beschouwende in zijne eigene volkomenheid en uitgebreidheid, volgens de Hindoesche heilige schriften uitriep: « *Ik ben*" en daarom geheten is *Ji* of *Ik*; de Soktie of dadelijke kracht van welken is *Iva*, *Eva*, *Iba* of *Hieva*, overeenkomende met het karakter der eerste moeder van het menschdom of de Koningin aller levenden.

De personen, die Adam in de onderhavige geschiedenis volgen, staan waarschijnlijk voor de stamvaders, die van hem gezegd worden afgedaald te zijn, doch welker namen door overnaam eene klankbuiging hebben verkregen, niet meer overeenkomende met de oorspronkelijke namen, welke beter in de schriften van Moses bewaard zijn; dit moet, dunkt mij, natuurlijker wijze het denkbeeld opwekken, dat de geschiedenis, thans het onderwerp mijner overweging, van eene jonge dagteekening is, en dat dezelve eerst is zamengesteld, toen men de namen der hoofd-karakters en hunne mijthologische afkomst reeds vergeten had, en de taal voor een groot gedeelte in uitspraak van het Sanskrits was afgeweken, waarvan de geleerden willen, dat het Javaansch en vele andere talen van het Oosten zijtakken zijn.

Sangiang Goeroe is welligt eene verdraaijing

van

van *Soij-am-bhoe Goeroe*, gezegd de zelfbestaanlijke leermeester of geestelijke onderwijzer.

Na hem beginnen de namen der ingevoerd wordende karakters meer overeenkomst in klankbuiging te bekomen met de Hindoesche Goden; *Sangiang Goeroe* heet ook *Kipromiste*, welligt *Je-Peromaste*, de eerste offeraar, een naam van *Brahma*, welke is *Poromatte Naat*, de Promotheus der westersche Mijthologie. Hij heet insgelijks *Ki-Goeroe*, denkelijk *Je-Goeroe* of *Je*, de geestelijke Leermeester, welke naam almede op *Brahma* slaat, dien de Hindoes *Joggot Goeroe* noemen.

Sangiang Goeroe teelt *Sangiang Sambo*, in welken *Soij-am-bhoe* nog klaarder schijnt voortekomen, en welke naam op Adam past, om dat hij is als de zelfbestaanlijke, volgens de Hindoesche chasters: nevens dezen zijn ook gegenereerd de *Trimurtie of drie-eenheid*, dat is *Brahma*, *Madeva* (*Sieva*) en *Vistno*. In deze vier derhalve vindt men de eerste *Monade* en hare triplicatie te zamen gevat. Zij worden gezegd eene ongenoemde zuster te hebben, waarmede denkelijk gemeend wordt de dadelijke kracht der Trimurtie, welke één is met *Iva* of *Eva*, *Sotoroepa* of *Savitrie*, *Bovanie* de Godes der natuur en *Dourga* de beschermster der deugd, welker beeld menigvuldig voorkomt onder de ruïnes verspreid over d'Jawa of Java.

Radja *Wisno* (*Vistno*) wordt in de aangehaal-

haalde geschiedenis verklaard te zijn de Koning der Dewas; dit maakt hem gelijk aan den *Vistno* der Hindoes, die ook gezegd wordt te heerschen over de Devota's of Dewta's.

De naam zijner vrouw is Middang, de schoonste der geheele wereld; deze naam schijnt oospronkelijk van Moddon, een naam eigen aan *Cama Dewta*, den God der liefde; een spruit van dien God is zeer geschikt voor het voorgestelde karakter in de geschiedenis, namelijk de beminnelijkste van alles wat beminnelijk is.

Hoe de kantteekenaar bij deze gelegenheid Job en zijne vrienden hervoor heeft kunnen brengen, komt mij raadselachtig voor; de daad, die *Wisnoe* ging bedrijven onder de Waringie boomen, was de *Toposie* of Boetedoening der Hindoesche *Jogies*. Job komt zekerlijk wel van het Sanskrits en wil zeggen « een die God contempleert in het « afgetrokkene, of zijnen naam herhaalt bij het « laten vallen van een kraal, geregen aan een snoer, « een bepaald getal bevattende;" doch hierop heeft die geleerde man niet gedoeld.

Dewie Zinta, de luizende koningin, is ontwijfelbaar gemeend voor *Latsmie* of *Lokkie*, de Soktie van Vistno; zij heet *Devie Zantho*. Van dezen naam stamt denkelijk af de Cijnthea der westersche Goden-leer. Zij is één met *Tjaandica* of de Maan, drijvende als *Arcá* of de Ark op het meteloos diep des afgronds.

Na-

Narada of *Narud* is een zoon van Brahma, en beteekent rede.

De zoon van Wisno, heet in deze geschiedenis *Srie Gottie*, denkelijk gemeend voor *Sri Puttie*, welke is een naam der dadelijke kracht van *Vistno*.

De geschiedenis, zoo verre zij in het eerste deel wordt gevonden, heeft vervolgens eene onvolmaakte schets van den Goden- en Reuzen-strijd, die ook voorkomt in de Hindoesche legenden, en zijnen weg mede in het westen heeft gevonden; zij eindigt daarenboven zoo ellendig, dat men niet kan nalaten te lagchen; doch laat dat zijn zoo als het wil, het geheel, dunkt mij, bevat altans geene sporen van wezenlijk gebeurde zaken in het kostelijk eiland, waarin wij ons bevinden. De geleerde Valentijn deed daarom wijsselijk, de geheele Javaansche geschiedenis te verwerpen, zoo verre hij verdichtselen vond, zoo rampsalig als waarheden ten papiere gesteld.

Het vervolg der geschiedenis, in het tweede deel van dit Genootschap gegeven, bevat eenige flaauwe trekken van den grooten watervloed, duidelijke kenmerken dragende, uit welke hoofdbron dezelve geput zijn.

Aan het einde van iedere *kalpa*, zeggen de Hindoes, valt Vistno, de behouder, in slaap; alles keert dan weder tot den oorspronkelijken mengelklomp terug, en de godheid drijft op den grooten afgrond in eene diepe rust als *Nara Ajana* of *Narain*; In deze geschiedenis wordt *Watoe Goe-*

nong

nong vertoond als oogenschijnlijk dood, en zijne vrouw of dadelijke kracht *Devi Zantho* te versmelten tot water, waardoor een groote vloed geboren wordt; zij wordt wezenloos en de wanorde verdubbelt. Bij het herleven van haren gemaal geraakt alles evenwel weder in zijnen vorigen staat, even als bij de ontwaking van Vistno de aarde haren vorigen vorm aanneemt.

Wisnoe wordt daarna gezonden naar *Patal*, om over de kwade geesten het gebied te voeren; deze *Patal* is even als de hel der Hindoes (welke ook *Patal* heet) verdeeld in verscheidene afdeelingen.

De opvolger van Wisnoe op aarde is *Batara Bramma*, of een *Avatara*, dat is vleeschwording van Brahma. *Bramma* wordt opgevolgd door zijne dadelijke kracht *Bramanie*; deze door eenen zoon *Tripoesta*, mogelijk *Trie Pourous*.

In de lijn van volgende afstammelingen vindt men *Manoe Sanasa* of *Moenoe Sonassie*, *Satroe* of *Sotoroup*, *Kumma* of *Khemma*, *Sakerie* of *Sonkorie*, *Bagawan* of *Boggowaan* en wat dies meer is.

Over het overige der geschiedenis zal ik geene uitspraak doen; alleen zal ik maar zeggen, dat het mij leed doet, dat de geleerde schrijver der kantteekeningen zoo veel tijd heeft weggeworpen, om verklaringen te geven, die wel veel belezenheid aantoonen, maar niets schijnen aftedoen, om de waarheid, echtheid, of oudheid dezer Javaansche Historie te staven.

Of

Of er eene oude Javaansche Historie bestaat, is, zoo ik geloof, zeer twijfelachtig; als men de geschiedenis van Hadjie Sokka, of Radja Sokka (onder welken leidsman men wil, dat een deel der Hindoes van Carnata en Telinga zouden zijn overgekomen, en welke in het Blovasche of Medang Kamolansche zijn Hof zoude hebben gehouden) alle mogelijke kracht wil geven, klimt men niet verder dan tot omtrent honderd jaren der christelijke jaartelling op. Sokka beteekent een tijdperk bij de Hindoes; zij hebben er verscheidene, van welke zij beginnen te rekenen (*). Maar Hadjie is een eernaam, dien de Mahomedaansche Pelgrims aannemen die naar *Mocca* geweest zijn; en Mahomets leer is niet bevestigd voor het begin der zevende Eeuw. Ondertusschen hebben de Javanen de tijdrekening van *Sulibaan* of *Sulivaan*, overeenkomende met die van Carnata en Telinga, welke omtrent 78 jaren met onze jaartelling verschilt, doch die anderzins gezegd wordt overeentekomen met het eerste jaar van Christus geboorte, ten minste als men het karakter van de vermeende vleeschwording van de Godheid onder

(*) *Kalie Jogue*, waar van het jaar 4926 thans loopt, ook genaamd de Eeuw van *Judiesler sing*.

De Eeuw van *Vikrameditija*, beginnende 3044 later dan de vorige, van welke het tegenwoordige jaartal is 1882.

De Eeuw van *Cormopaal*, meerendeels eigen aan *Bengalen*, ingevallen 650 jaren van *Vikrameditija*, zijnde de jaartelling na het begin van 1231.

der de Melchas of Westersche volken, die de Hindoesche Sastras *Sulivaan* of *Sulibaan*, of Sokka Issor, dan wel Romaica enz., noemen met de Hadjie Sokka of Radja Sokka der Javanen wil identificeren. Sokka Issor beteekent (dat ik dit in het voorbijgaan zegge) Heer van het nieuwe tijdperk; Romaica, dat hij in het Roomsch gebied is opgestaan; Sulivaan of Sulibaan, dat hij de heer des kruizes is. In een comparatief later tijdperk der Javaansche geschiedenis vindt men dus almede zwarigheden, die een denkend gemoed moeten doen vragen: wat is waarheid?

Keert men zich tot oude gedenkstukken van Java, zoo tast men in het duister tot omtrent 600 of 900 jaren van Sulivaan of Sulibaan; de oudste data's in memoriale verzen bewaard, is, zoo ik meen, 1117 van dat tijdperk; in 1138 schijnt de eerste, in 1218 de laatste Tempel van Brambanam opgerigt te wezen; of men ooit meerder licht zal opdoen, is zeer twijfelachtig, nademaal de Sundasche, de Sanskritsche en Kawasche opschriften op oude steenen te vinden, onverklaarbaar schijnen. Deze opschriften bevatten ook over het algemeen geene zaken die eene algemeene historie kunnen maken, ofschoon zij dikwijls de daad van een bijzonder persoon of een bijzonder voorval, of den lof van een Individu vereeuwigen. Het laatste gedeel-

deelte der 12de Eeuw levert eerst den dageraad eener geschiedenis op.

Beas Monnoe of Menu zegt in zijn wetboek dat de Javana's een afvallig geslacht is van de *Vedas.* Hij leefde volgens sommigen 880 jaren voor Christus, verzamelde de *Vedas* en schreef de instituten, thans onder de verzameling der boeken van dit genootschap aanwezig; maar het is de vraag of door de Javana's de inwoners van dit eiland mogen worden verstaan, of dat men stellen moet dat zij de volkeren om de west van Indië gelegen, of liever de Europeanen beteekenen? dit laatste wordt algemeen vastgesteld.

Is dit weinige de aandacht van het genootschap waardig, zoo gelieve hetzelve deze als eene vlugtige proeve aantenemen: zoo niet, dan worden deze aanmerkingen ter zijde gelegd en alleen herdacht mijn goede wil.

ERRATA

Bij het afdrukken der beschrijving van den *Gedd* door den Heer Blume, in eenige eigen namen van planten, enz., ingeslopen en op zijn Ed. aanwijzing hier verbeterd:

bladz.	65	reg.	15 *Altingea*	moet	zijn	*Altingia.*
»	68	»	1 *dichotama*	»	»	*dichotoma.*
»	»	»	2 Koenigie	»	»	Koenigii.
»	»	»	6 *Psendo*	»	»	*Pseudo.*
»	»	»	7 *Fagur*	»	»	*Fagus.*
»	71	»	29 naauwkeurig	»	»	niet naauw- [keurig.
»	74	»	21 schisten-	»	»	schisteu-
»	75	»	19 *Dichotama*	»	»	*dichotoma.*
»	»	»	29 *puspa*	»	»	*Puspa.*
»	»	»	6 *Stellis*	»	»	*Stelis.*
»	87	»	21 *garis*	»	»	*canica.*
»	97	»	9 *graphalium*	»	»	*gnaphalium.*
»	101	»	14 *graphalium*	»	»	*gnaphalium.*
»	»	»	22 *graphalium*	»	»	*gnaphalium.*
»	102	»	4 *graphalium*	»	»	*gnaphalium.*

De overige taalfouten gelieve de goedgunstige lezer te verschoonen.